
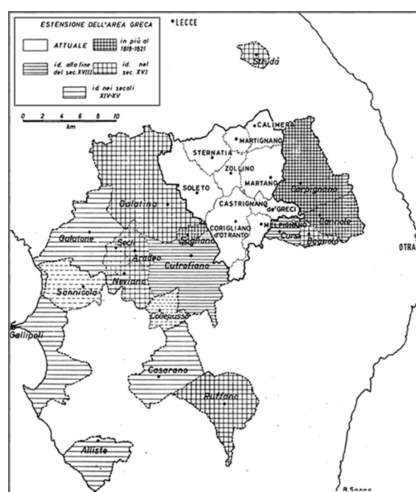
Μη παρεμφατικές ρηματικές δομές στην Γκρίκο : Η περίπτωση του γερουνδίου σε μια διαχρονική και συγχρονική προσέγγιση

ΤΜΗΜΑ ΦΙΛΟΛΟΓΙΑΣ
ΠΜΣ : ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΙΚΗ ΘΕΩΡΙΑ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑ
ΜΕΤΑΠΤΥΧΙΑΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Μεταπτυχιακή Φοιτήτρια:
Αλέστα Α. Ιφιγένεια

Επιβλέπουσα Καθηγήτρια:
Λεκάκου Μαρία

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2023

Εξεταστική Επιτροπή

Όνοματεπώνυμο	Θέση	Ίδρυμα
Μαρία Λεκάκου	Αναπληρώτρια Καθηγήτρια	Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Josep Quer Villanueva	Καθηγητής	Ινστιτούτο Έρευνας και Μελετών (ICREA), Pompeu Fabra
Παναγιώτης Φίλος	Αναπληρωτής Καθηγητής	Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων

Στην οικογένειά μου

Ευχαριστίες

Με την ολοκλήρωση της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας φτάνει στο τέλος του ένα πολύ όμορφο και εποικοδομητικό ταξίδι τριών ετών για το οποίο χρωστάω απεριόριστη ευγνωμοσύνη σε μία μερίδα ατόμων χωρίς τη συμβολή των οποίων δεν θα μπορούσε να είχε ευδοκιμήσει.

Πρώτα απ' όλα λοιπόν, ένα μεγάλο ευχαριστώ δεν θα μπορούσε παρά να δοθεί σε όλα τα μέλη του διδακτικού εκπαιδευτικού προσωπικού του τομέα Γλωσσολογίας του τμήματος Φιλολογίας του πανεπιστημίου Ιωαννίνων τα οποία με τη διορατικότητα, τη γνώση και τη διαρκή τους επαγρύπνηση μου έδωσαν όλα εκείνα τα απαραίτητα εργαλεία που χρειάζεται ο Γλωσσολόγος ως επιστήμονας. Σε αυτό το σημείο ωστόσο, θα ήθελα να ευχαριστήσω ιδιαίτερος την επιβλέπουσα καθηγήτριά μου, κυρία Λεκάκου Μαρία για την υπομονετική και συνεχή καθοδήγησή της στην συγγραφή της μεταπτυχιακής μου εργασίας. Οι εύστοχες παρατηρήσεις και συμβουλές της καθώς και η προθυμία της ως προς τη συζήτηση και διαλεύκανση οποιουδήποτε ζητήματος προέκυπτε κατά τη διάρκεια της μελέτης μου, μου προσέφεραν απεριόριστη σιγουριά και αυτοπεποίθηση ως προς το ότι βρίσκομαι πάντα στη σωστή πορεία της έρευνάς μου.

Προχωρώντας, θα ήθελα εκ των προτέρων να ευχαριστήσω τα μέλη της τριμελούς εξεταστικής μου επιτροπής τα οποία, εκτός της κυρίας Λεκάκου Μαρίας, είναι ο αναπληρωτής καθηγητής Ιστορικής και Ινδοευρωπαϊκής Γλωσσολογίας του πανεπιστημίου Ιωαννίνων, κύριος Φίλος Παναγιώτης και ο Ερευνητής Καθηγητής του Καταλανικού Ινστιτούτου Έρευνας και Μελετών (ICREA) στο πανεπιστήμιο Pompeu Fabra, κύριος Quer Villanueva, Josep. Οι τρεις τους με την αξιολόγηση της εργασίας μου θα συμβάλουν αναμφίβολα στην περαιτέρω αυτοβελτίωσή μου.

Τέλος, θεωρείται κάτι παραπάνω από αυτονόητο ότι ένα από τα μεγαλύτερα ευχαριστώ προσφέρεται από καρδιάς στην οικογένειά μου, χωρίς την αδιάκοπη ένδειξη συμπαράστασης και στοργής της οποίας στο πρόσωπό μου καθ' όλη τη διάρκεια των σπουδών μου, τίποτα δεν θα ήταν εφικτό. Η παρουσία της δίπλα μου και η ανιδιοτελής αγάπη της δεν μπορεί παρά μόνο να μεγαλώνει στα μάτια μου τη μικρή αυτή ερευνητική μου συμβολή. Στην καταληκτική αυτή παράγραφο των ευχαριστιών μου η οποία είναι αφιερωμένη στην οικογένειά μου, ας μου επιτραπεί να εκφράσω ξεχωριστά την απεριόριστη ευγνωμοσύνη μου στον πατέρα μου Αριστείδη και τη γιαγιά μου Ιφιγένεια, τους οποίους έχασα πολύ πρόσφατα από τη ζωή και στους οποίους θα ήθελα να αφιερώσω ιδιαίτερος το παρόν ερευνητικό πόνημα.

Περιεχόμενα

<i>Λίστα Α: Συντομογραφίες</i>	6
<i>Λίστα Β: Εικόνες, Πίνακες και Σχήματα</i>	7
1. Η Ελληνική στη Νότια Ιταλία	8
1.1 Εισαγωγή: Γεωγραφική περιοχή/Τοποθεσία	8
1.2 Ομιλητές.....	10
1.3 Προσπάθειες αναβίωσης Γκρίκο/Γκρέκο	11
1.4 Γλωσσικά συστήματα	13
1.5 Το ζήτημα της διαχρονίας.....	15
1.6 Γλωσσική επαφή Ελληνικής-Ρομανικής	18
1.7 Η παρούσα μελέτη.....	19
1.7.1 Σκοπός και μεθοδολογία.....	19
1.7.2 Μεταγραφή και Μετάφραση δεδομένων	22
1.8 Το γερούνδιο στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ).....	23
1.9 Σύνοψη κεφαλαίου και γενική επισκόπηση εργασίας	27
2. Η εξακολουθητικότητα στα Γκρίκο	30
2.1 Εισαγωγή: Εξακολουθητικότητα vs Θαμιστικότητα.....	30
2.2 Τυπολογική ταξινόμηση εξακολουθητικής όψης.....	33
2.3 Έκφραση εξακολουθητικής όψης στα Γκρίκο.....	36
2.4 Περαιτέρω εξακολουθητικές περιφράσεις στα Γκρίκο.....	41
2.5 Εξακολουθητικές περιφράσεις στις τοπικές ρομανικές διαλέκτους της Απουλίας	46
2.6 Διαχρονία εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων στα Γκρίκο	48
2.6.1 <i>steo</i> + <i>-onta</i>	48
2.6.2 <i>pào, vrisko, mènò</i> + <i>-onta</i>	55
2.6.3 <i>pào, vrisko</i> και <i>mènò</i> + <i>-onta</i> : Βάση για <i>steo</i> + <i>-onta</i> ;	57
2.6.4 Συμπεράσματα	58
2.7 Γραμματικοποίηση εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων στην Ρομανική	59
2.7.1 Μη Συνοπτική Μεταβολή (Bertinetto et al., 2000)	59
2.7.2 Στάδια γραμματικοποίησης εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης <i>steo</i> + <i>-onta</i> στα Γκρίκο.....	61
2.8 Σύνοψη κεφαλαίου.....	69
3. Το γερούνδιο στους συντελικούς χρόνους	71
3.1 Εισαγωγή.....	71
3.2 Ο Μονολεκτικός Παρακείμενος της Αρχαίας Ελληνικής και η αιτία εξάλειψής του	74
3.2.1 Περιφραστικοί σχηματισμοί Παρακειμένου στην Μεσαιωνική Ελληνική	75
3.3 Γκρίκο	82
3.4 Ο Υπερσυντέλικος στα Γκρίκο.....	84
3.4.1 Τα δεδομένα.....	84

3.5 Περιφραστικοί σχηματισμοί Υπερσυντελικού στην Μεσαιωνική Ελληνική.....	87
3.5.1 Η δομή <i>εἶχα</i> + γερούνδιο.....	95
3.6 Σύνοψη	98
3.7 Η δήλωση του Παρακειμένου και Υπερσυντελικού στην ΚΝΕ.....	100
3.8 Η δήλωση Παρακειμένου και Υπερσυντελικού στις νεοελληνικές διαλέκτους	102
3.8.1 Γκρέκο.....	102
3.8.2 Κυπριακή.....	107
3.8.3 Τσακωνική.....	109
3.8.4 Βόρειες ελληνικές διάλεκτοι	111
3.8.5 Καππαδοκική	113
3.9 Σύνοψη κεφαλαίου.....	114
4. Επιρρηματικές χρήσεις γερονδιακών προτάσεων.....	116
4.1 Εισαγωγή: Σκοπός κεφαλαίου, θεωρητικό πλαίσιο και δεδομένα	116
4.2 Το γερούνδιο στην Κοινή Νέα Ελληνική: Κατηγορίες και ιδιότητες.....	117
4.3 Ιδιότητες γερονδίων στα Γκρίκο: <i>Τροπικά</i> vs <i>Απόλυτα</i> γερούνδια	119
4.4 Διπλασιασμός γερονδίων	122
4.5 Αντιγεγονοτικότητα	125
4.6 Χαρακτηριστικά άλλων τύπων προτάσεων	128
4.6.1 Κύρια πρόταση.....	128
4.6.2 Δευτερεύουσα πρόταση	130
4.7 Επιρρηματικές χρήσεις γερονδιακών προτάσεων στη διαχρονία.....	131
4.8 Σύνοψη κεφαλαίου.....	135
5. Επίλογος	136
5.1. Σύνοψη εργασίας και συμπεράσματα	136
5.2 Νέα ερωτήματα και κατευθύνσεις.....	141
Βιβλιογραφία	144
Πρωτογενείς πηγές	144
Ιστότοποι.....	149
Επιστημονικές μελέτες	150

Λίστα Α: Συντομογραφίες

1	Πρώτο πρόσωπο
2	Δεύτερο πρόσωπο
3	Τρίτο πρόσωπο
ΑΙΤ.	Αιτιατική
ΑΜΕΤΒΛ.	Αμετάβλητο
ΑΠΡΜΦ.	Απαρέμφατο
ΑΡΝ.	Άρνηση
ΑΡΣ.	Αρσενικό
ΑΥΤΟΠΑΘ.	Αυτοπάθεια
ΒΛ.	Βλέπε
ΒΟΗΘ.	Βοηθητικό
ΓΕΝ.	Γενική
ΓΕΡ.	Γερούνδιο
ΔΟΤ.	Δοτική
ΔΥΙΚ.	Δυϊκός
ΕΝΕΡΓΗΤ.	Ενεργητική φωνή
ΕΝ.	Ενικός
ΕΞΑΚΟΛ.	Εξακολουθητικότητα
ΕΠΙΡΡ.	Επίρρημα
ΘΗΛ.	Θηλυκό
ΚΛΙΤ.	Κλιτικό
ΚΤΗΤ. ΑΝΤ.	Κτητική αντωνυμία
ΜΕΛΛ.	Μέλλον
ΜΕΣ.	Μέση φωνή
ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.	Μη συνοπτικό
ΜΤΦ.	Μετάφραση
ΜΤΧ.	Μετοχή
ΟΝΟΜ.	Ονομαστική
ΟΡΙΣΤ.	Οριστική
ΟΥΔ.	Ουδέτερο
ΠΑΘΗΤ.	Παθητική φωνή
ΠΑΡ.	Παρόν
ΠΛΗΘ.	Πληθυντικός
ΠΡΒΛ.	Παράβαλε
ΠΡΚ.	Παρακείμενος
ΠΡΛΘ.	Παρελθόν
ΠΡΜΦ.	Παρεμφατικότητα
ΠΡΟΣ.	Πρόσωπο
ΠΡΣΤΚ.	Προστακτική
ΡΗΜ. ΕΠΙΘ.	Ρηματικό επίθετο
ΣΥΝΟΠΤ.	Συνοπτικό
ΤΟΠ.	Τοπικότητα
ΤΡΟΠ.	Τροπικότητα
ΥΠΟΤΑΚΤ.	Υποτακτική

Λίστα Β: Εικόνες, Πίνακες και Σχήματα

Εικόνες

Εικόνα 1: Γεωγραφική τοποθεσία και έκταση των Γκρίκο και Γκρέκο στην Νότια Ιταλία 9

Σχήματα

Σχήμα 1: Είδος γλωσσικής επαφής Ελληνικής-Ρομανικής στην διαχρονία και συγχρονία 19

Σχήμα 1: Κατηγοριοποίηση όψης 32

Πίνακες

Πίνακας 1: Μέθοδοι έκφρασης εξακολουθητικής όψης διαγλωσσικά 33-34

Πίνακας 2: Ρομανικές εξακολουθητικές περιφράσεις 34-35

Πίνακας 3: Εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις στα Γκρίκο 36-38

Πίνακας 4: Κλιτικό παράδειγμα ρήματος *steo*, «στέκω» στον Ενεστώτα και Παρατατικό 38

Πίνακας 5: Μη Συνοπτική Μεταβολή εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων στις ρομανικές γλώσσες ..... 59 & 69

Πίνακας 1: Κλιτικό ρηματικό παράδειγμα Παρακειμένου ρ. *rao*, «πηγαίνω» στα Γκρίκο 82-83

Πίνακας 2: Αναλυτικοί ρηματικοί σχηματισμοί στην Μεσαιωνική Ελληνική 98-99

Πίνακας 3: Παρακειμένος/Υπερσυντελικός και αποτελεσματικές περιφράσεις στην ΚΝΕ 100

Πίνακας 4: Περιφραστικοί σχηματισμοί Ενεστώτα και Παρατατικού στην Τσακόνικη 110

Πίνακας 5: Περιφραστικοί σχηματισμοί Παρακειμένου και Υπερσυντελικού στην Τσακόνικη 111

1. Η Ελληνική στη Νότια Ιταλία

1.1 Εισαγωγή: Γεωγραφική περιοχή/Τοποθεσία

Στο νοτιότερο άκρο της ιταλικής χερσονήσου εντοπίζονται μέχρι σήμερα δύο ελληνόφωνοι γλωσσικοί θύλακες, οι οποίοι σύμφωνα με τα λόγια του Robert Browning (1983:132) αποτελούν «το δάχτυλο και την πτέρνα της Ιταλίας» (Manolessou, 2005a). Ο ένας τοποθετείται στην νότια άκρη της Καλαβρίας και ο άλλος στο σκέλος της Απουλίας, στην περιοχή του Σαλέντο κοντά στην πόλη Λέτσε (Κοντοσόπουλος, 2008). Η περιοχή του Σαλέντο έχει έκταση 40 περίπου km² και ορίζει, με το ακρωτήρι Santa Maria di Leuca, το υποθετικό σύνορο ανάμεσα στην Αδριατική και το Ιόνιο πέλαγος. Καθεμία από αυτές τις γλωσσικές νησίδες οι οποίες ονομάζονται αντίστοιχα Bovesia και Grecía Salentina, περιλαμβάνουν έναν μικρό αριθμό κοινοτήτων (Προφίλη, 1999a).

Στην περιοχή της Απουλίας χρησιμοποιείται η διάλεκτος των Γκρίκο σε ένα υποσύνολο χωριών τα οποία επισήμως συγκροτούν την ένωση των μικροπολιτειών της Grecía Salentina (Lekakou & Quer, 2016). Η ένωση των μικροπολιτειών της Grecía Salentina αποτελείται επισήμως από τις εξής εννέα (9) γειτονικές κοινότητες: Calimera (Καλημέρα), Castrignano dei Greci (Καστρινιάνο), Corigliano d' Otranto (Κοριλιάνο), Zollino (Τζολίνο), Sternatia (Στερνατία), Martano (Μαρτάνο), Martignano (Μαρτινιάνο), Melpignano (Μελπινιάνο) και Soleto (Σολέτο) (Καραναστάσης, 1984, Προφίλη, 1999a, Manolessou, 2005a, Lekakou & Quer, 2016). Καθεμία από αυτές εμφανίζει τα δικά της ιδιαίτερα γλωσσικά χαρακτηριστικά με αποτέλεσμα η εν λόγω διάλεκτος να χαρακτηρίζεται γενικότερα από την ύπαρξη μίας γλωσσικής ποικιλομορφίας ως προς τα επιμέρους χωριά της.

Παράλληλα, ο διαλεκτικός θύλακας της Καλαβρίας (Bovesia) χρησιμοποιεί τη διάλεκτο των Γκρέκο ή Γκρεκάνικο (κατά την ιταλική της συχνή ονομασία)¹ και αποτελείται επίσης από εννέα (9) χωριά τα οποία εκτείνονται από τις πλαγιές του βουνού Aspromonte έως τη νοτιοανατολική περιοχή Ρέτζιο της Καλαβρίας, καλύπτοντας μία περιοχή 230 km² (Manolessou, 2005a)². Τα χωριά είναι τα εξής: Amendolea (Αμυνταλία), Bova (Μπόβα), Gallicianò (Γκαλλιτσιανό), Bova Marina (Μπόβα Μαρίνα), Condofuri (Κοντοφούρι), Roghudi (Ρηχούδι), Roccaforte (Ροκαφόρτε), Chorio di Roccaforte (Χωριό Ροκαφόρτε) και Chorio Roghudi (Χωριό του Ρηχουδίου) (Καραναστάσης, 1984, Προφίλη, 1999a, Manolessou, 2005a).

¹ Πρβλ. επίσης Katsoyannou (1995a) για την Γκρεκάνικο. Για μία πιο σύγχρονη γενική επισκόπηση, βλ. Ledgeway (2013).

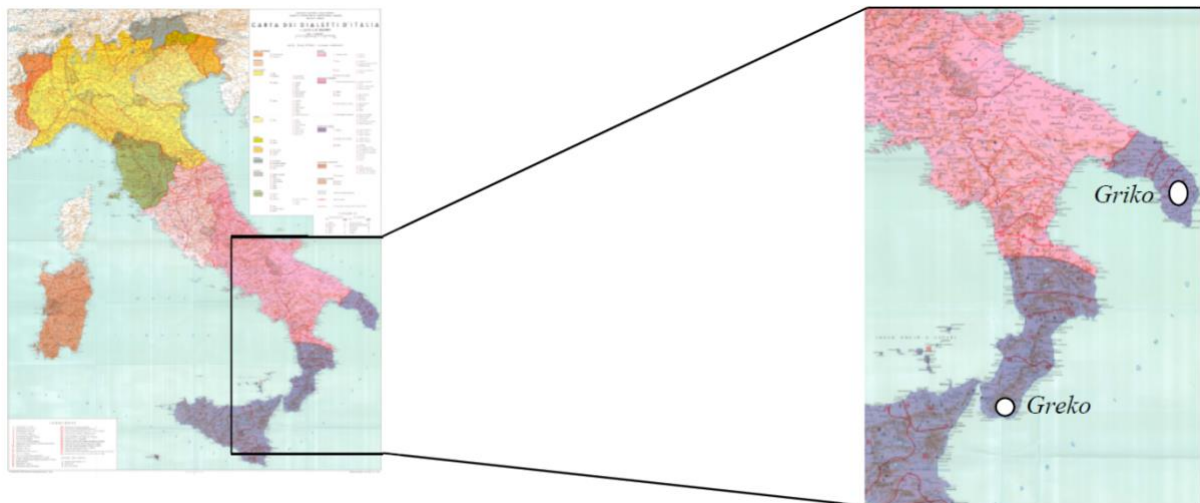
² Αξίζει να σημειωθεί ότι πριν κάποιες δεκαετίες το μέγεθος της ελληνόφωνης περιοχής ήταν τριπλάσιο από το σημερινό και ότι στον Μεσαίωνα ενδεχομένως να συμπεριλάμβανε το σύνολο της Νότιας Καλαβρίας καθώς και την απέναντι ακτή της Σικελίας (Manolessou, 2005a).

Τα χωριά αυτά, όπως και στην περίπτωση της διαλέκτου των Γκρίκο, δεν χαρακτηρίζονται από μία γλωσσική ομογενοποίηση αλλά εμφανίζουν ποικιλομορφία.

Τέλος, σημειώνεται ότι τα Γκρίκο και Γκρέκο (Γκρεκάνικο) αναφέρονται από κοινού ως ιταλο-ελληνικές διάλεκτοι ενώ έχουν συμπεριληφθεί επισήμως από το ιταλικό κοινοβούλιο το 1999 στο νόμο που αφορά στην προστασία των γλωσσικών μειονοτήτων στο ιταλικό έδαφος (Lekakou & Quer, 2016).

Η γεωγραφική κατανομή των δύο αυτών ομάδων διαλέκτων παρουσιάζεται στην εικόνα 1 παρακάτω η οποία αποσπάστηκε από τον Pellegrini (1977).

Εικόνα 1: Γεωγραφική τοποθεσία και έκταση των Γκρίκο και Γκρέκο στην Νότια Ιταλία.

Προχωρώντας, σύμφωνα με τους Ledgeway et al., 2018:181, εκτός από τα Γκρίκο, εντοπίζονται και οι τοπικές ρομανικές διάλεκτοι της Πούλιας και της Σαλεντινής στην περιοχή της Απουλίας. Οι διάλεκτοι της Πούλιας ορίζονται ως οι διάλεκτοι της περιοχής της Απουλίας οι οποίες ομιλούνται πάνω από το ισόγλωσσο του Τάραντα-Μαρτίνα Φράνκα-Κέγκλιε Μεσσαπικά-Οστούνι, ενώ οι αντίστοιχες της Σαλεντινής ως οι διάλεκτοι που ομιλούνται κάτω από την ίδια γραμμή ισογλώσσου (Ledgeway, 2016a:246). Στην περιοχή της Καλαβρίας αντίστοιχα εντοπίζεται η τοπική ρομανική διάλεκτος της Καλαβρέζικης (Προφίλη, 1999a, Manolessou, 2005a).

Η οργάνωση του κεφαλαίου αυτού είναι η ακόλουθη. Στην ενότητα 1.2 που ακολουθεί θα αναφερθούμε σε ζητήματα που αφορούν τον αριθμό των ομιλητών των Γκρίκο/Γκρέκο. Πάνω στο θέμα αυτό, στην αμέσως επόμενη ενότητα (1.3) θα παρουσιάσουμε ορισμένες προσπάθειες αναβίωσης της γλωσσικής και πολιτιστικής τους κληρονομιάς τα τελευταία χρόνια. Ακολούθως, θα γίνει λόγος πάνω στα γλωσσικά συστήματα που χρησιμοποιούνται στις

περιοχές των Γκρίκο και Γκρέκο (1.4), στο ζήτημα της διαχρονίας τους (1.5) αλλά και στην γλωσσική επαφή Ελληνικής-Ρομανικής (1.6). Έπειτα από τα παραπάνω, θα παρουσιαστεί ο σκοπός και η μεθοδολογία της παρούσας μελέτης (1.7.1). Ο σκοπός της είναι διττός και αφορά α) στην διερεύνηση της διαχρονικής προέλευσης της μη παρεμφατικής δομής του γερονδίου στα Γκρίκο και β) στην αναζήτηση επιρρηματικών χρήσεων του γερονδίου στα Γκρίκο. Ύστερα και από τη δήλωση του σκοπού της εργασίας και της μεθοδολογίας που θα ακολουθηθεί, δίνονται κάποιες απαραίτητες διευκρινίσεις σχετικά με τη μεταγραφή και τη μετάφραση του διαλεκτικού υλικού (1.7.2). Το κεφάλαιο θα ολοκληρωθεί με τη συζήτηση πάνω στα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του γερονδίου στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) (1.8).

1.2 Ομιλητές

Το κοινωνιογλωσσικό περιβάλλον που επικρατεί στις ελληνόφωνες περιοχές της Απουλίας και της Καλαβρίας δεν ευνοεί τη διάσωση των Γκρίκο και Γκρέκο, λαμβάνοντας υπόψη τον σταθερά κινούμενο αφανισμό τους με το πέρασμα των χρόνων. Μιλώντας με γλωσσολογικούς όρους, αναφερόμαστε και στις δύο περιπτώσεις σε γλωσσικό θάνατο³ (Manolessou, 2005a). Με άλλα λόγια, οι δύο αυτές ομάδες διαλέκτων βρίσκονται κάτω από ένα καθεστώς εξαφάνισης, με τα Γκρίκο να αντιστέκονται πιο σθεναρά και τα Γκρέκο να έχουν κατά πολύ υποκύψει⁴. Σύμφωνα με τον Ledgeway (2013), τα Γκρίκο ομιλούνται στις μέρες μας περίπου από 20.000 φυσικούς ομιλητές οι οποίοι εντοπίζονται διασκορπισμένοι σε επτά κωμοπόλεις της Απουλίας (Καλημέρα, Καστρινιάνο, Κοριλιάνο, Μαρτάνο, Μαρτινιάνο, Στερνατία, Τζολίνο) (πρβλ. Comi, 1989, Manolessou, 2005a:105, Sobrero και Miglietta, 2005, Marra, 2008:52-53, Romano, 2008). Δεδομένης λοιπόν, αυτής της μαζικής μείωσης στον αριθμό των ομιλητών και των δύο ομάδων διαλέκτων, τα Γκρίκο και Γκρέκο έχουν συμπεριληφθεί στο Κόκκινο Βιβλίο των Απειλούμενων Γλωσσών (Red Book of Endangered Languages) από το

---

³ Κατά τον όρο της McMahon (1994:285).

⁴ Σύμφωνα με στατιστικά στοιχεία περασμένων δεκαετιών (Telmon, 1992:45), υπήρχαν περίπου 11.000 ομιλητές των Γκρέκο (Γκρεκάνικο) το 1935, αριθμός ο οποίος μειώθηκε αισθητά στους 3.000 το 1980, για να καταλήξει στον αποκαρδιωτικό αριθμό των όχι παραπάνω από 500 κατοίκους στα ορεινά χωριά τη δεκαετία του '00 (Κατσογιάννου, 1999b: 607, Remberger, 2011:126-127). Μέχρι τη δεκαετία του 1950, ο συνολικός ελληνόφωνος πληθυσμός είχε μειωθεί σε ποσοστό 70%. Τα Γκρέκο έχουν πάψει να υπάρχουν στις κοινότητες της Μπόβα, Μπόβα Μαρίνα και στο Κοντοφούρι, ενώ ποικίλες φυσικές καταστροφές όπως πλημμύρες και κατολισθήσεις τη δεκαετία του 1970 οδήγησαν τον πληθυσμό των περιοχών του Ρηχουδίου και του Χωριού του Ρηχουδίου να εγκαταλείψουν τις εστίες τους και να αναζητήσουν στέγη ανάμεσα στους ιταλόφωνους σε άλλες περιοχές. Μόνο η περιοχή του Γκαλιτσιανού παρουσιάζει μία θετική εικόνα με έναν ζωντανό και ενεργό γλωσσικό θύλακα ομιλητών, η οποία μάλιστα λειτουργεί ως η μοναδική πηγή έρευνας και μελέτης των Γκρέκο για τη σύγχρονη γλωσσολογική θεωρία (Katsoyannou, 1995a, Manolessou, 2005a).

1999 (Torcolacci & Livadara, 2019).

Ενδεικτικότερα, σύμφωνα με ερευνητικά δεδομένα των Amato et al. (1996), τα Γκρίκο βρίσκονται σε παρακμή στη δεύτερη γενιά την ίδια στιγμή που στην μεγάλη τους πλειονότητα συνεχίζουν να χρησιμοποιούνται μόνο από τον ηλικιωμένο πληθυσμό (Προφίλη, 1999a). Ας αναφερθεί μάλιστα εδώ ότι σε κάποια χωριά όπως το Μελπινιάνο και το Σολέτο έχουν χαθεί πλήρως (Manolessou, 2005a).

Πέραν ωστόσο του γλωσσικού θανάτου των Γκρίκο και Γκρέκο, υπάρχει και ακόμη ένας σημαντικότερος παράγοντας ο οποίος απειλεί σθεναρά τη φυσική τους υπόσταση. Αυτός δεν είναι άλλος από τη γλωσσική τους απαξίωση από τους ίδιους τους ομιλητές τους (πρβλ. Martino, 1980, Telmon, 1992, Κατσογιάννου, 1999a για περισσότερες λεπτομέρειες). Πιο συγκεκριμένα, δεδομένου του ότι οι γηγενείς ομιλητές τους προέρχονταν συνήθως από τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα (αγρότες, κτηνοτρόφοι, εργάτες) και από φτωχές και απομονωμένες περιοχές, οι δύο αυτές ομάδες διαλέκτων αντιπροσώπευαν γενικότερα την κοινωνική αποξένωση και κατωτερότητα με αποτέλεσμα να δυσχεραίνουν τις προοπτικές κοινωνικής ανόδου στους ομιλητές τους. Αυτές οι κοινωνικές συνθήκες ανάγκασαν προφανώς τους κατοίκους των ελληνόφωνων περιοχών της Απουλίας και Καλαβρίας στον περιορισμό της διδασκαλίας των Γκρίκο και Γκρέκο στα παιδιά τους αλλά και στην ολική απαγόρευση χρησιμοποίησής τους από τα τελευταία. Βάσει αυτού του αρνητικού κοινωνικού κλίματος λοιπόν, μιλάμε ξεκάθαρα για την περίπτωση μιας γλωσσικής αυτοκτονίας⁵, μία κατάσταση κατά την οποία οι ηλικιακά μεγαλύτεροι ομιλητές παίρνουν την απόφαση να σταματήσουν τη μετάδοση της μητρικής τους γλώσσας στις επόμενες γενιές (Manolessou, 2005a).

1.3 Προσπάθειες αναβίωσης Γκρίκο/Γκρέκο

Τα τελευταία χρόνια, η επιθυμία για την αναβίωση της ιδιαίτερης γλωσσικής και πολιτιστικής κληρονομιάς των Γκρίκο άρχισε να γίνεται πιο ισχυρή⁶. Πριν από αρκετά χρόνια μάλιστα, υπογράφηκε μία συμφωνία ανάμεσα στις εννιά κοινότητες της Grecía Salentina (Απουλία) και άλλες τέσσερις γειτονικές η οποία στόχευε στην σφράγιση της κοινής πολιτιστικής τους ταυτότητας και την οικονομική άνθιση της περιοχής. Για να αναφερθούν κάποια παραδείγματα, άρχισαν να γίνονται εργασίες συντήρησης στα ιστορικά κέντρα των κοινοτήτων, ανακαινίστηκαν κτίρια μεγάλης αρχιτεκτονικής αξίας για να στεγάσουν εστιατόρια και μπαρ

---

⁵ Πρβλ. Κατσογιάννου, 1999a:610-11. Για τον τυπικό ορισμό της έννοιας, πρβλ. McMahon, 1994:287.

⁶ Δεδομένου του ότι οι περισσότερες βιβλιογραφικές αναφορές που χρησιμοποίησα είναι ήδη κάποιων δεκαετιών, ενδεχομένως να παρέλειψα κάποιες πολύ πιο πρόσφατες ενέργειες και δράσεις που έχουν αρχίσει να οργανώνονται τα τελευταία χρόνια.

ενώ παλιές μασερίες μετατράπηκαν σε όμορφα αγροτουριστικά θέλγητρα. Ακόμη, οι κοινοτάρχες αύξησαν την παραγωγή αγροτικών προϊόντων ποιότητας. Όλα τα παραπάνω οδήγησαν αναπόφευκτα στην μετατροπή της Grecía Salentina σε έναν πραγματικό τουριστικό πόλο έλξης υπό ανάπτυξη με άμεση συνέπεια την ενίσχυση του κύρους της διαλέκτου (Προφίλη, 1999a).

Κατ'αυτόν τον τρόπο λοιπόν, οι νέοι άρχισαν να μην επιθυμούν πια την εγκατάλειψη της περιοχής τους αλλά την επαγγελματική ένταξη και συμμετοχή τους στη διαδικασία της οικονομικής ανάπτυξης. Επιπροσθέτως, επιζητούσαν την έκφρασή τους στα Γκρίκο και την «αναγέννηση» της γλώσσας των προγόνων τους με αποτέλεσμα την ανάληψη ανάλογων δράσεων όπως τη συγγραφή θεατρικών έργων και τραγουδιών που κάλυπταν ένα ευρύ φάσμα, από λαϊκή μουσική έως ροκ, την έκδοση εφημερίδων και ημερολογίων αλλά και την οργάνωση μεταφραστικών δραστηριοτήτων. Μάλιστα, σημειώνεται εδώ ότι για ένα αρκετό χρονικό διάστημα ραδιοφωνικές αναμεταδόσεις εξέπεμπαν στις τοπικές διαλέκτους των Γκρίκο ενώ παράλληλα παρατηρήθηκαν διαδικτυακές δραστηριότητες που τις υποστήριζαν. Στο σημείο αυτό, αναφέρουμε την ύπαρξη ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης όπως «I ddomada grika» (<https://www.facebook.com/iddomadagrika/>)⁷. Στις μέρες μας λοιπόν, οι νεότερες ηλικίες προσπάθησαν να ανατρέψουν την αρνητική εικόνα των παθητικών ομιλητών, των γονιών τους απέναντι στα Γκρίκο (άχρηστη γλώσσα, κοινωνικός αποκλεισμός, φόβος διαφορετικότητας και απόρριψης) ενώ συσπειρώθηκαν με τους ενεργητικούς ομιλητές τους, τους παππούδες τους (Προφίλη, 1999a, Manolessou, 2005a).

Παράλληλα, τα τελευταία χρόνια παρόμοιες δράσεις γλωσσικής αναβίωσης των Γκρέκο λαμβάνουν χώρα και στις περιοχές της Καλαβρίας⁸. Αρκεί εδώ να αναφέρουμε τη δημιουργία ιστοσελίδων κοινωνικής δικτύωσης όπως «To ddomadi greko» (<https://www.facebook.com/toddomadigreko/>). Οι δημιουργοί της συγκεκριμένης ιστοσελίδας, όπως και της ιστοσελίδας «I ddomada grika» (βλ. παραπάνω), έχουν ως στόχο την ανάληψη και παρουσίαση δραστηριοτήτων⁹ που προασπίζουν και μεταλαμπαδεύουν στις επόμενες γενιές τον ευρύτερο πολιτισμό των Γκρέκο.

Προχωρώντας, επιστρέφοντας στα Γκρίκο, οι προσπάθειες αναβίωσής τους συνεχίστηκαν με την καθιέρωση της διδασκαλίας τους στις σχολικές αίθουσες. Πειραματικά

---

⁷ Οι δημιουργοί της ενημερώνουν τους πολίτες σχετικά με τις δραστηριότητες αναβίωσης των Γκρίκο που διοργανώνονται. Για παράδειγμα, στις 29-30 Δεκεμβρίου 2022, στο Parco Palmieri στο Μαρτινιάνο διοργανώθηκε κοινωνική εκδήλωση με τίτλο «E Dio Mere Grike». Οι συμμετέχοντες, ενόψει των ημερών, είχαν την ευκαιρία να γιορτάσουν αλλά και να επικοινωνήσουν στα Γκρίκο.

⁸ Για εξοικονόμηση χώρου δεν θα επεκταθούμε σε πολλές πληροφορίες.

⁹ Στο πλαίσιο αυτό, αξίζει να αναφέρουμε ότι στις 29 Δεκεμβρίου 2022, στην ακρογιαλιά της Μπόβα, διοργανώθηκε η λεγόμενη «Imera tis Glossa Greka», μία εκδήλωση κατά την οποία οι συμμετέχοντες της είχαν τη δυνατότητα να επικοινωνούν μόνο στα Γκρέκο.

τιμήματα εμφανίστηκαν ήδη από το 1972 ενώ μέχρι τα πρώτα χρόνια της δεκαετίας του '00 απασχολούσαν περίπου 1000 μαθητές και προσφέρονταν σε όλα τα χωριά. Παρόλα αυτά, η προφορική μετάδοση μίας απομονωμένης διαλέκτου όπως αυτή των Γκρίκο δημιούργησε το πολύ σοβαρό πρόβλημα της έλλειψης ενός κοινού συστήματος γραφής και ενός κοινού γλωσσικού τύπου σε όλες τις γλωσσικές της κοινότητες. Ως εναλλακτική λύση, το ιταλικό κράτος θέσπισε και τη διδασκαλία της Κοινής Νέας Ελληνικής¹⁰. Μία τέτοιου είδους απόφαση είχε αρνητικές και άκρως επικίνδυνες συνέπειες για τη γλωσσική φυσική υπόσταση των Γκρίκο. Αρκεί αρχικά να αναφέρουμε ότι η Κοινή Νεοελληνική είναι κατά πολύ διαφορετική από τα Γκρίκο με αποτέλεσμα να δημιουργούνταν δυσκολίες στους επίδοξους μαθητές τους. Ακόμη, τους δημιουργούνταν η εντύπωση ενός τεράστιου χάσματος ανάμεσα στους ίδιους και τους Έλληνες. Το δεύτερο άκρως σημαντικό πρόβλημα αυτής της κρατικής απόφασης σχετίζεται με την απειλή της διακριτής δομικής ταυτότητας των Γκρίκο εφόσον παρατηρήθηκαν πολυάριθμοι λεξικοί δανεισμοί από την Κοινή Νέα Ελληνική (ιδίως από το πολιτισμικό και επιστημονικό γλωσσικό φάσμα), τους οποίους ομολογουμένως αγνοούν οι παλαιότερες γενιές (Manolessou, 2005a).

Ακόμη, το ελληνικό κράτος έδειξε έμπρακτα το ενδιαφέρον του δεδομένου ότι προώθησε τη διοργάνωση συνεδρίων, πολιτισμικών ανταλλαγών με τους ελληνόφωνους κατοίκους των Γκρίκο και Γκρέκο. Επίσης, διοργάνωσε καλοκαιρινές κατασκηνώσεις στην Ελλάδα, για να αναφέρουμε μερικά παραδείγματα (Manolessou, 2005a).

Συνοψίζοντας, η οικονομική πρόοδος μιας συμπαγούς περιοχής, η ανάκτηση του χαμένου γοήτρου της γλώσσας, η προσπάθεια αποκατάστασης της παραγωγής και της αναπαραγωγής της γλώσσας λειτούργησαν ως ενδεικτικές μεταβλητές του αγώνα μίας ολόκληρης γενιάς να διασώσει, στα πλαίσια του εφικτού, τη γλωσσική της κληρονομιά (Προφίλη, 1999a).

1.4 Γλωσσικά συστήματα

Το γλωσσικό περιβάλλον που έχει διαμορφωθεί γύρω από τις ελληνόφωνες περιοχές της Απουλίας και Καλαβρίας δεν αναλύεται με όρους κοινωνικής διγλωσσίας αλλά τριγλωσσίας (Profili, 1983, 1985, Προφίλη, 1999a, Manolessou, 2005a). Πιο συγκεκριμένα, τα Γκρίκο και Γκρέκο βρίσκονται σε έναν συνεχή γλωσσικό ανταγωνισμό όχι μόνο με την εθνική ιταλική γλώσσα αλλά και με τις τοπικές ρομανικές διαλέκτους της Σαλεντινής και Καλαβρέζικης αντιστοίχως (Profili, 1983, 1985, Προφίλη, 1999a).

---

¹⁰ Πρβλ. Πετροπούλου (1995:47).

Αναλυτικότερα, σύμφωνα με την Profili (1983), και τη μελέτη της όσον αφορά τη γλωσσική κατάσταση μιας κοινότητας των Γκρίκο στις αρχές της δεκαετίας του '80, οι τρεις γλώσσες βρίσκονταν αντιμέτωπες μεταξύ τους ενώ παράλληλα χρησιμοποιούνταν από διαφορετικές ηλικιακές ομάδες (ηλικιωμένοι, γονείς, παιδιά) σε διαφορετικές κοινωνικές συνθήκες. Οι ηλικιωμένοι, η μοναδική ηλικιακή ομάδα με μητρική γλώσσα τα Γκρίκο, συνήθιζαν να τα χρησιμοποιούν σε όλες τις περιστάσεις επικοινωνίας, ωστόσο, στις περιπτώσεις που απευθύνονταν στα παιδιά και στα εγγόνια τους χρησιμοποιούσαν την τοπική ρομανική διάλεκτο της Σαλεντινής για λόγους κοινωνικού γοήτρου. Ακολούθως, οι γονείς παρόλο που ήταν σε θέση να κατανοήσουν τη μητρική γλώσσα των γονέων τους, τα Γκρίκο, τα χρησιμοποιούσαν σε σπάνιες περιπτώσεις, την ίδια στιγμή που χρησιμοποιούσαν τη Σαλεντινή και την ιταλική γλώσσα (την είχαν μάθει στο σχολείο) για συγκεκριμένες κοινωνικές περιστάσεις, όπως στα ραντεβού τους στην τράπεζα, στο δημαρχείο ή όταν μιλούσαν με τα παιδιά τους. Τέλος, τα παιδιά μέσω της υποχρεωτικής σχολικής τους φοίτησης, είχαν μετατραπεί σε πλήρως παθητικούς αποδέκτες των Γκρίκο, παράλληλα ωστόσο, με την ενεργή πρόσληψη και χρήση της ιταλικής γλώσσας και της τοπικής Σαλεντινής (Προφίλη, 1999b).

Εστιάζοντας λοιπόν την προσοχή μας στην ελληνόφωνη περιοχή της Απουλίας και σύμφωνα με την έρευνα της Profili (1983, 1985), οι γλωσσικές ποικιλίες που υπάρχουν στο έδαφός της είναι τρεις σε αριθμό (Manolessou, 2005a):

- 1) Κοινή Ιταλική η οποία χρησιμοποιείται στην διοίκηση, εκπαίδευση και στα μέσα μαζικής ενημέρωσης.
- 2) Η τοπική ρομανική διάλεκτος της Απουλίας (Σαλεντινή) η οποία χρησιμοποιείται από το τοπικό εμπόριο και τις επιχειρήσεις, σε συνομιλίες στο δρόμο, σε δημόσιους χώρους και καφετέριες
- 3) Τα Γκρίκο τα οποία χρησιμοποιούνται μόνο μέσα στους κόλπους της οικογένειας και κυρίως από τα πιο ηλικιωμένα μέλη της.

Εδώ πρέπει να αναφέρουμε ότι σε περιπτώσεις κλασικής διγλωσσίας¹¹, η γλωσσική ποικιλία «υψηλού» κύρους του κράτους, της εκπαίδευσης και της λογοτεχνίας συγκρούεται με την αντίστοιχη ποικιλία «χαμηλού» κύρους, με άλλα λόγια, με τον γλωσσικό κώδικα ο οποίος χρησιμοποιείται στις κοινωνικές συναναστροφές, στις οικογενειακές και φιλικές συζητήσεις και ο οποίος συγκροτεί την κοινή κοινωνική ταυτότητα, την αλληλεγγύη της ομάδας και την

---

¹¹ Πρβλ. Ferguson (1959) ειδικότερα, σύμφωνα με τον οποίο η διγλωσσία ορίζεται από την ύπαρξη δύο ποικιλιών της ίδιας γλώσσας, οι οποίες διαφέρουν σε κύρος και επίπεδο ύφους (λ.χ. στην Ελληνική, «καθαρεύουσα» vs «δημοτική»).

αίσθηση του «ανήκειν». Το κύρος της «χαμηλής» γλωσσικής ποικιλίας είναι καλυμμένο (covert) σε αντίθεση με το εμφανές (overt) της γλωσσικής ποικιλίας «υψηλού» κύρους (Manolessou, 2005a). Στην περίπτωση ωστόσο, της ελληνόφωνης περιοχής της Απουλίας (όπως και της Καλαβρίας) οι γλωσσικοί ρόλοι του «υψηλού/εμφανούς» και «χαμηλού/καλυμμένου» γλωσσικού κύρους αναλαμβάνονται από την εθνική ιταλική γλώσσα και την τοπική ρομανική διάλεκτο της Σαλεντινής¹² (και Καλαβρέζικης για τα Γκρέκο) αντίστοιχα, αφήνοντας στα Γκρίκο (και στα Γκρέκο) ελάχιστο έως και μηδαμινό περιθώριο για τη γλωσσική τους δράση¹³ (Manolessou, 2005a).

Τέλος, τα Γκρίκο και Γκρέκο δεν έχουν ξεχωριστή εθνική, θρησκευτική και πολιτισμική ταυτότητα (Manolessou, 2005a). Αυτό διότι οι ομιλητές των Γκρίκο και Γκρέκο είναι Ιταλοί υπήκοοι, έχουν ιταλική εθνική συνείδηση και είναι καθολικοί. Συνεπώς, δεν έχουν αυτονομιστικές αξιώσεις καθώς το μόνο που επιζητούν είναι να διασώσουν τη γλωσσική και πολιτιστική τους κληρονομιά η οποία διαφέρει από την ιταλική. Κάτι τέτοιο φυσικά, τους φέρνει σε πιο στενή επαφή με τους Έλληνες, χωρίς ωστόσο να ταυτίζονται με τους τελευταίους, αφού σε καμία περίπτωση δεν θεωρούν τους εαυτούς τους Έλληνες αλλά Ιταλούς (Προφίλη, 1999a).

1.5 Το ζήτημα της διαχρονίας

Ως προς τη διαχρονική τους προέλευση, τα Γκρίκο και Γκρέκο θεωρούνται απομεινάρια μιας εκτενέστατης ελληνόφωνης γλωσσικής κοινότητας η οποία εμφανίστηκε στην Ν. Ιταλία στο παρελθόν (Falcone, 1973, Horrocks, 2010, Manolessou, 2005a, Ralli, 2006, Torcolacci & Livadara, 2019). Παρόλα αυτά, η ακριβής χρονολόγηση της καταγωγής τους έχει απασχολήσει ιδιαίτερω την επιστημονική κοινότητα τις περασμένες δεκαετίες, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν δύο αντικρουόμενες μεταξύ τους απόψεις στη σύγχρονη βιβλιογραφία (Προφίλη, 1999a, Manolessou, 2005a, Κοντοσόπουλος, 2008) (πρβλ. Minniti, 1992, για μία γενική επισκόπηση του ζητήματος της διαχρονίας των διαλέκτων).

Σύμφωνα με την πρώτη από αυτές, η οποία μάλιστα αποτελεί τη γενικότερη θέση του Γερμανού γλωσσολόγου G. Rohlfs και της ελληνόφωνης βιβλιογραφίας (Caratzas, 1958, Kapsomenos, 1977, Καραναστάσης, 1984, Karanastasis, 1992), η Ελληνική που ομιλείται στη

---

¹² Κοινωνίες όπου διαφορετικές γλώσσες ανταγωνίζονται όσον αφορά το κύρος, όπως στις διαλέκτους της Ν. Ιταλίας για παράδειγμα, περιγράφονται ως δίγλωσσες υπό την ευρύτερη έννοια του Fishman (1980).

¹³ Για ακραίες περιπτώσεις «μυστικής» επικοινωνίας, πρβλ. Πετροπούλου (1995) η οποία αναφέρεται σε αυτές με τον όρο «κρυπτολαλιά», στις περιπτώσεις γονέων που δεν επιθυμούν να γίνουν κατανοητοί από τα παιδιά τους, επιχειρηματιών που επιδιώκουν την ανταλλαγή ενός μηνύματος ενώπιον ενός ενδιαφερόμενου τρίτου κόμματος, κ.α. (Manolessou, 2005a).

Ν. Ιταλία θεωρείται άμεσος απόγονος των αρχαίων ποικιλιών που υπήρχαν και χρησιμοποιούνταν την εποχή της Μεγάλης Ελλάδας (Magna Graecia) του πρώιμου 8^{ου} αιώνα π.Χ. με την εγκαθίδρυση των πολυάριθμων αποικιών στις ακτές της Ν. Ιταλίας (Ledgeway, 2013).¹⁴ Ακόμη, σύμφωνα με αυτή τη θέση, οι ελληνόφωνοι πληθυσμοί της περιοχής αυτής ενισχύθηκαν με Έλληνες μοναχούς στα χρόνια της βυζαντινής κατοχής της Νότιας Ιταλίας και με Έλληνες πρόσφυγες και εξόριστους στους μεταγενέστερους αιώνες. Υπέρ της αδιάσπαστης συνέχειας των Γκρίκο και Γκρέκο από την αρχαία εποχή συνηγορούν πολλοί λόγοι, με τον σημαντικότερο από αυτούς, τους δωρισμούς που διατηρούνται σε αυτά μέχρι σήμερα (για λεπτομέρειες πάνω σε αυτούς, πρβλ. Καραναστάσης, 1984, 1991, Κοντοσόπουλος, 1987:118, Μηνάς, 1994:37, Manolessou, 2005a) (Κοντοσόπουλος, 2008).

Από την άλλη πλευρά, μία άλλη άποψη υποστηρίζει τη βυζαντινή προέλευση των Γκρίκο και Γκρέκο (Προφίλη, 1999a, Manolessou, 2005a, Κοντοσόπουλος, 2008). Σύμφωνα με αυτήν, ελληνικά μεταναστευτικά ρεύματα του 10^{ου} αι., κατά την περίοδο της μεγαλύτερης ακμής της βυζαντινής αυτοκρατορίας, με προέλευση την Πελοπόννησο και μεταγενέστερα άλλες περιοχές της Ελλάδας (11^{ος}-12^{ος} αι.) μετακινήθηκαν στη Νότια Ιταλία και εγκαταστάθηκαν σε αυτή (Προφίλη, 1999a, Κοντοσόπουλος, 2008). Η άποψη αυτή υποστηρίζεται κυρίως από Ιταλούς γλωσσολόγους (Morosi, 1870, Battisti, 1924, Parlange, 1953, Spano, 1965, Carducci, 1993, Seriani & Trifone, 1994) (Manolessou, 2005a, Κοντοσόπουλος, 2008).

Μολαταύτα, η μεγαλύτερη μερίδα της επιστημονικής κοινότητας πέραν της ιταλικής και ελληνικής (Browning, 1983:132, Sanguin, 1993:166, Horrocks, 2010:304-5, Ledgeway, 1998:49) υποστηρίζει ότι τα Γκρίκο και Γκρέκο είναι, ουσιαστικά, διαλεκτικά γλωσσικά συστήματα της Νέας Ελληνικής τα οποία έλαβαν μέρος στην ίδια διαδικασία γλωσσικής μεταβολής όπως και το υπόλοιπο σύνολο της ελληνικής γλώσσας μέχρι την εποχή των Ύστερων Μεσαιωνικών χρόνων. Με λίγα λόγια, όπως οι υπόλοιπες νεοελληνικές διάλεκτοι-με εξαίρεση την τσακωνική- και η Κοινή Νέα Ελληνική, κατά τον ίδιο τρόπο και τα Γκρίκο και Γκρέκο εκλαμβάνονται ως αναπόσπαστη συνέχεια της Ελληνιστικής Κοινής. Ως προς την ύπαρξη δωρικών στοιχείων στη σύνταξη και το λεξιλόγιο τους, θεωρείται ότι απλώς έχουν επιβιώσει εντός της Ελληνιστικής Κοινής με αποτέλεσμα να πιστοποιείται για ακόμη μια φορά η αδιάλειπτη παρουσία του ελληνικού στοιχείου στη Ν. Ιταλία από τα αρχαία χρόνια (Manolessou, 2005a).

Αναφορικά με το ζήτημα της διαμάχης σχετικά με την καταγωγή των Γκρίκο και

---

¹⁴ Πρβλ. Rohlfs (1997b:233): «Οι Έλληνες αυτοί πρέπει να θεωρηθούν οι τελευταίοι άμεσοι απόγονοι του ελληνικού πληθυσμού της Μεγάλης Ελλάδας».

Γκρέκο στη Νότια Ιταλία, πρέπει ακόμη να αναφερθεί η προσπάθεια ανεύρεσης μίας συμβιβαστικής λύσης από την πλευρά της ιταλικής γλωσσολογικής κοινότητας (πρβλ. Fanciullo, 2001, 2007) (Manolessou, 2005a, Ledgeway, 2013). Πιο συγκεκριμένα, η άποψη του Rohlfς η οποία, όπως παρουσιάστηκε παραπάνω, υποστήριζε την ύπαρξη μιας αδιάκοπης ελληνικής παρουσίας στη Ν. Ιταλία ήδη από την αρχαία εποχή, υπονοεί το στοιχείο της διάγνωσης μιας μακρόχρονης εποχής Λατινοποίησης/Ρομανοποίησης (Latinisation/Romanisation) στην περιοχή, κατά την περίοδο κατάκτησης και κυριαρχίας των ελληνικών πόλεων κρατών από τους Ρωμαίους. Μάλιστα, εδώ πρέπει να αναφέρουμε ότι η αμφισβήτηση της «λατινικής» και της μετέπειτα «ιταλικής» ταυτότητας παρουσιάστηκε ως κεντρικό ζήτημα στην ιδιαιτέρως δύσκολη περίοδο του 1920 και 1930, όταν το νεοσύστατο ιταλικό κράτος πάσχιζε για την επέκταση και εθνική του ομογενοποίηση μέσα από την απόκτηση της κοινής εθνικής του ταυτότητας. Συνεπώς, η βυζαντινή καταγωγή των Γκρίκο και Γκρέκο της Νότιας Ιταλίας άρχισε να κερδίζει όλο και περισσότερο έδαφος στην εποχή μας όχι μόνο για τον προαναφερόμενο λόγο αλλά και εξαιτίας δύο επιπρόσθετων που θα αναφερθούν αμέσως παρακάτω (Manolessou, 2005a).

Ο ένας από αυτούς σχετίζεται με τη μέχρι πρότινος ανεπαρκή γνώση της ελληνικής ιστορίας. Πιο συγκεκριμένα, οι πρώτοι ερευνητές του ζητήματος της διαχρονικότητας των Γκρίκο και Γκρέκο στη Νότια Ιταλία είχαν σχηματίσει την άποψη ότι το μεγαλύτερο τμήμα των φωνολογικών, μορφολογικών και συντακτικών φαινομένων τα οποία διακρίνουν την αρχαία ελληνική από τη νέα ελληνική γλώσσα διαμορφώθηκαν τη Μεσαιωνική εποχή, μία θέση που στις μέρες μας έχει απορριφθεί, εφόσον πλέον αποδίδονται κατά τους πρώτους αιώνες της Ελληνιστικής Κοινής (Manolessou, 2005a).

Ο δεύτερος συνδέεται με την αργοπορημένη ανάπτυξη του επιστημονικού κλάδου της κοινωνιογλωσσολογίας, ο οποίος αναλαμβάνει τη διερεύνηση και ερμηνεία καταστάσεων διγλωσσίας, τη συνύπαρξη με άλλα λόγια, διαφορετικών γλωσσικών και εθνικών στοιχείων στην ίδια γεωγραφική περιοχή. Αυτή η καθυστερημένη καθιέρωσή του ως διεπιστημονικού κλάδου απέδωσε στο ζήτημα της «ελληνικότητας» ή της «ιταλικότητας» των Γκρίκο και Γκρέκο μοναδική και εξέχουσα σημασία μη συνειδητοποιώντας ωστόσο, ότι η ταυτόχρονη παρουσία και συμβίωση διαφορετικών γλωσσών στον ίδιο γεωγραφικό χώρο για αρκετούς αιώνες αναπόφευκτα θα επηρέαζε η μία την άλλη (πρβλ. Fanciullo, 2001:70) (Manolessou, 2005a).

1.6 Γλωσσική επαφή Ελληνικής-Ρομανικής

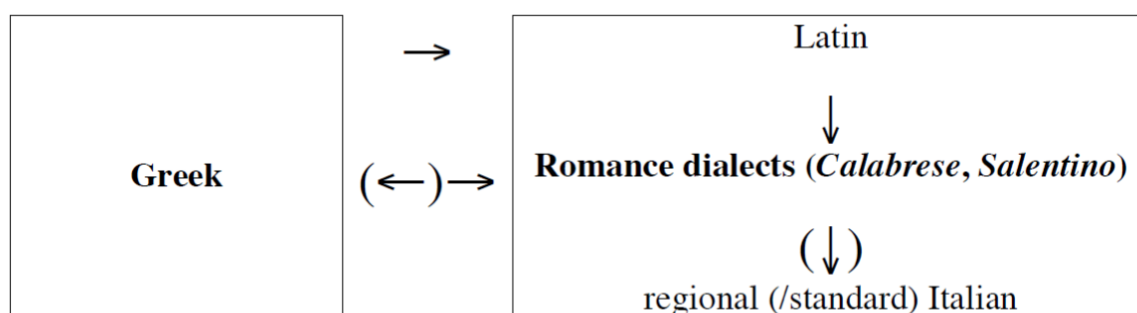
Στην αμέσως προηγούμενη ενότητα συζητήθηκαν οι δύο αντικρουόμενες θεωρίες που σχετίζονται με τη διαχρονική προέλευση των Γκρίκο και Γκρέκο της Νότιας Ιταλίας. Ανεξάρτητα από την υιοθέτηση της μίας ή της άλλης άποψης, η ύπαρξη και η χρήση του ελληνικού στοιχείου στην Νότια Ιταλία ως αυτόχθονου γλωσσικού συστήματος ήδη από την αρχαία εποχή είναι αναμφισβήτητη (Falcone, 1973:12-38, Horrocks, 2010:304-306, Manolessou, 2005a:112-121, Ralli, 2006:133, Ledgeway, 2013:185). Επιπροσθέτως, οποιαδήποτε και εάν θεωρηθεί η σωστότερη θεωρία, είναι ξεκάθαρο ότι μέχρι την αρχή της 2^{ης} χιλιετίας μ.Χ. η Ελληνική χρησιμοποιούνταν ευρέως ως ένα φυσικό σύστημα επικοινωνίας στην βορειο-δυτική Σικελία, Καλαβρία και Απουλία¹⁵ (Ledgeway, 2013:185).

Πέραν ωστόσο της εκτεταμένης χρήσης της Ελληνικής στην Νότια Ιταλία για αρκετούς αιώνες, εάν ληφθεί υπόψιν η σταδιακή εγκαθίδρυση αρχικά της Λατινικής και μετέπειτα των τοπικών ρομανικών διαλέκτων στην περιοχή, τότε καταλαβαίνουμε ότι προέκυψαν γενικευμένα φαινόμενα γλωσσικής επιρροής ανάμεσα στην Ελληνική και τη Ρομανική. Μάλιστα, τα φαινόμενα αυτά σχετίζονται τόσο με το κομμάτι του λεξικού όσο και με τη μορφοσύνταξη (Ledgeway, 2013, 2018). Οι εκατέρωθεν γλωσσικές παρεμβολές της μίας γλώσσας στο γλωσσικό σύστημα της άλλης αναλύονται μέσω του όρου της δι-κατευθυντικότητας (bi-directionality) (Ledgeway, 2013, Lekakou & Quer, 2016, Squillaci, 2017, Lekakou, 2019). Πιο συγκεκριμένα, οι ρομανικές διάλεκτοι των δύο περιοχών, η Σαλεντινή και η Καλαβρέζικη, έχουν επηρεαστεί σε μεγάλο βαθμό στο δομικό/λειτουργικό τους σύστημα από τα Γκρίκο και Γκρέκο αντίστοιχα, εφόσον πρωτοεμφανίστηκαν σε ομιλητές των οποίων η μητρική γλώσσα υπήρξαν τα ελληνικά. Η Σαλεντινή και η Καλαβρέζικη ωστόσο, αναπτύσσονται και επεκτείνονται έως τις μέρες μας υπό τη σκιά των περιβαλλόμενων αλλά συρρικνωμένων Γκρίκο και Γκρέκο. Τα Γκρίκο και Γκρέκο με τη σειρά τους εμφανίζουν σε μικρότερο βαθμό έναν αριθμό συντακτικών επιρροών από τις τοπικές ρομανικές διαλέκτους. Εδώ πρέπει να αναφερθεί και η πιο πρόσφατη συμβολή της τυπικής Ιταλικής, τουλάχιστον όσον αφορά τα νεότερα μέλη της γλωσσικής κοινότητας, παρόλο που η ίδια θεωρείται αμελητέα δεδομένου του μεγάλου αριθμού ομιλητών μεγαλύτερης ηλικίας (Ledgeway, 2013). Στο σχήμα 1 παρακάτω παρουσιάζεται το είδος της γλωσσικής επαφής ανάμεσα στην ελληνική και ρομανική γλώσσα σε διαχρονικά και συγχρονικά πλαίσια (πρβλ. Martino, 1980:338, Profili, 1985, Marra, 2008, Romano, 2008).

---

¹⁵ Αξιοσημείωτη είναι η περίπτωση του Ιταλού λόγιου, ποιητή και Ουμανιστή της Αναγέννησης Πετράρχη ο οποίος μέχρι το τέλος του 14^{ου} αιώνα αναφέρεται ότι συμβούλευε όσους επιθυμούσαν να σπουδάσουν ελληνικά να κατευθυνθούν στην Καλαβρία (Ledgeway, 2013:185).

Σχήμα 1: Είδος γλωσσικής επαφής Ελληνικής-Ρομανικής στην διαχρονία και συγχρονία

1.7 Η παρούσα μελέτη

1.7.1 Σκοπός και μεθοδολογία

Η συγκεκριμένη μεταπτυχιακή διατριβή αποσκοπεί στην διαλεύκανση ενός διαχρονικού και ενός συγχρονικού ερευνητικού ερωτήματος που αφορά στα Γκρίκο της Ν. Ιταλίας. Το ένα από αυτά είναι η διερεύνηση της διαχρονικής προέλευσης της μη παρεμφατικής ρηματικής δομής του γερονδίου στα Γκρίκο έτσι ώστε να διαπιστωθεί εάν πρόκειται για φαινόμενο που προέκυψε είτε λόγω επαφής με κάποια ρομανική ποικιλία (λ.χ. την τοπική ρομανική διάλεκτο της Απουλίας ή την κοινή Ιταλική) είτε εναλλακτικά, εάν ανάγεται σε κάποιο διαχρονικό γλωσσικό στάδιο της Ελληνικής όπως για παράδειγμα τη Μεσαιωνική Ελληνική. Το δεύτερο ερευνητικό ερώτημα στοχεύει στον εντοπισμό επιρρηματικών χρήσεων του γερονδιακού τύπου στα Γκρίκο, κάποιες από τις οποίες προκύπτουν και σε αντίστοιχες δομές της Κοινής Νέας Ελληνικής (ΚΝΕ).

Σύμφωνα με τον Καραναστάση (1997:79-80) τα Γκρίκο χρησιμοποιούν δύο γερονδιακούς τύπους οι οποίοι διαφέρουν ως προς την όψη (aspect), τον μη συνοπτικό (imperfective) και τον συνοπτικό (perfective) αντίστοιχα. Ο μη συνοπτικός τύπος του γερονδίου χρησιμοποιείται σε περιπτώσεις περιφράσεων του ποιού ενεργείας οι οποίες εκφράζουν τη διάρκεια/εξακολουθητικότητα (progressivity), σε προτάσεις όπως αυτή στο (1) και (2). Ας σημειωθεί σε αυτό το σημείο, ότι αντίστοιχες γερονδιακές χρήσεις απουσιάζουν πλήρως από την Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ).

(1)	Ste	ankòra	marèonta.
	στέκω-ΠΑΡ.3ΕΝ.	ακόμη-ΕΠΙΠΡ.	μαγειρεύω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

«Εξακολουθεί να μαγειρεύει»¹⁶.
(Στερνατία, Lekakou et al., 2013).

(2) pàò cerkèonta èna màkina ka
πηγαίνω-ΠΑΡ.1ΕΝ. ψάχνω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. ένα αυτοκίνητο το οποίο
kunsumèi olì benzina
καταναλώνω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ. λίγη βενζίνη
«Ψάχνω ένα αυτοκίνητο το οποίο να καταναλώνει λίγη βενζίνη».
(Κοριλιάνο, Lekakou et al., 2013).

Ο συνοπτικός τύπος του γερονδίου στα Γκρίκο αποτελεί μέρος ενός περιφραστικού ρηματικού σχηματισμού ο οποίος χρησιμοποιείται για την έκφραση συντελικών χρόνων και πιο συγκεκριμένα του Υπερσυντέλικου. Ενδεικτικά παραδείγματα παρατίθενται στα (3) και (4):

(3) jatì ìche polemìsonta
γιατί έχω-ΠΡΛΘ.3ΕΝ. δουλεύω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
òli tin addomàda
όλη την εβδομάδα
«γιατί είχε δουλέψει όλη την εβδομάδα».
(Στερνατία, Lekakou et al., 2013).

(4) mòtti ìrte o Giovànni
όταν έρχομαι-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. Τζιοβάνι

e Anna già ìche
η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ. Άννα ήδη-ΕΠΙΠΡ. έχω-ΠΡΛΘ.3ΕΝ.

---

¹⁶ Σε όλα τα δεδομένα που δεν προέρχονται από την Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ), η μετάφραση είναι δική μου.
[20]

plòsonta

ξαπλώνω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

«Όταν ήρθε ο Τζιοβάνι, η Άννα είχε ήδη ξαπλώσει».

(Μαρτάνο, Lekakou et al., 2013).

Για τη διερεύνηση της διαχρονικής προέλευσης των γερουνδιακών τύπων που μόλις αναφέρθηκαν θα εξεταστούν αντίστοιχοι τύποι από την περίοδο της Μεσαιωνικής Ελληνικής. Χρησιμότερο εργαλείο σε αυτή την προσπάθεια, είναι, η εκτενής γραμματική περιγραφή της Μεσαιωνικής και Πρώιμης Νέας Ελληνικής (NE) των Holton et al. (2019). Επιπροσθέτως, εκτός από το διαχρονικό κομμάτι των υπό μελέτη μη παρεμφατικών ρηματικών δομών θα ερευνηθεί και το διαλεκτικό μέσα από την εξέταση άλλων νεοελληνικών διαλέκτων, συμπεριλαμβανομένου των Γκρέκο (της Καλαβρίας) αλλά και αντίστοιχων ρομανικών ποικιλιών. Με την ολοκλήρωση της μελέτης θα υποστηριχθεί, διατηρώντας ωστόσο έναν βαθμό επιφυλακτικότητας ο οποίος οφείλεται στην έλλειψη περισσότερων δεδομένων, ότι η ρηματική περίφραση που χρησιμοποιεί το ρήμα *steo*, «στέκω» μαζί με τον μη συνοπτικό τύπο του γερουνδίου (*steo* + *-onta*) για να εκφράσει τη διάρκεια/εξακολουθητικότητα στα Γκρίκο, αποτελεί προϊόν γλωσσικής επαφής με τη Ρομανική. Από την άλλη, ο περιφραστικός ρηματικός σχηματισμός με τον παρελθοντικό τύπο του *ècho*, «έχω» και τον συνοπτικό τύπο του γερουνδίου (*ìcha* + *-sonta*) για τη δήλωση του Υπερσυντέλικου, θα υποστηριχθεί ότι κατάγεται από τη Μεσαιωνική Ελληνική μέσω της διαδικασίας της διαχρονικής γλωσσικής μεταβολής της Ελληνικής. Επιπροσθέτως, ως προς το κομμάτι της διάρκειας/εξακολουθητικότητας, η εξακολουθητική ρηματική περίφραση αποτελούμενη από το ρήμα *pào*, «πηγαίνω» και τον μη συνοπτικό τύπο του γερουνδίου (*pào* + *-onta*) που είδαμε παραπάνω, καθώς και άλλες δύο ακόμα εξακολουθητικές περιφράσεις που θα αναλυθούν στο δεύτερο κεφάλαιο (βλ. 2.4 παρακάτω) υποστηρίζεται ότι προέρχονται διαχρονικά από την Ελληνιστική Κοινή.

Τέλος, αναφορικά με τον δεύτερο στόχο της παρούσας μελέτης, θα αναζητηθούν σε

ιστότοπους όπως σε αυτούς των Lekakou et al. (2013)¹⁷ και <https://www.ciuricededi.it/18> δεδομένα τα οποία επιβεβαιώνουν την ύπαρξη επιρρηματικών χρήσεων του γερονδίου στα Γκρίκο, όπως αυτών που υπάρχουν αντίστοιχα στη ΚΝΕ. Στο πλαίσιο αυτό, είναι αξιοσημείωτη η χρήση του γερονδίου με αντιγεγονοτική ερμηνεία σε δεδομένα όπως το ακόλουθο από τους Lekakou et al. (2013):

(5) Ndìsonta   tí'   kiatèra
ντύνω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   η-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ.   κόρη-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ.
tin   ìcha   pàronta   stin   aglisìa.
αυτή-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΑΙΤ.   έχω-ΠΡΑΘ.ΙΕΝ.   παίρνω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   σε-την   εκκλησία
«Εάν είχα ντύσει την κόρη, θα την είχα πάρει στην εκκλησία».
(Στερνατία).

1.7.2 Μεταγραφή και Μετάφραση δεδομένων

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η παρούσα μεταπτυχιακή διατριβή επικεντρώνεται στην ανάλυση ενός φαινομένου στα Γκρίκο, τα οποία κατά κύριο λόγο μεταδίδονται προφορικά (με κάποιες ωστόσο σημαντικές προσπάθειες γραπτής καταγραφής, βλ. 1.3) την ίδια στιγμή που στερούνται ένα ενιαίο σύστημα γραφής σε όλες τις γλωσσικές κοινότητες όπου ομιλούνται. Για τους λόγους αυτούς, επισημαίνεται ότι η παρουσίαση των εκμαιευμένων παραδειγμάτων προφορικού λόγου από τις γλωσσικές κοινότητες που τα αφορούν ακολουθεί τον μεταγραφικό τρόπο της εκάστοτε πηγής. Με άλλα λόγια λοιπόν, η παρούσα μελέτη αποσπά τα δεδομένα της από δημοσιευμένα ερευνητικά σώματα κειμένων, ιστότοπους και επιστημονικές εργασίες και δεν διαφοροποιείται από τον μεταγραφικό τρόπο παρουσίασης των δεδομένων που το καθένα

---

¹⁷ Ο ιστότοπος (Lekakou Marika, Valeria Baldissera & Antonis Anastasopoulos (2013). *Documentation and analysis of an endangered language: aspects of the grammar of Griko*. University of Ioannina. URL: <http://griko.project.uoi.gr/>) περιέχει δεδομένα δύο κύκλων ερευνητικής προσπάθειας. Από τη μία πλευρά, περιλαμβάνονται δεδομένα τα οποία εμπεριέχουν μεταγραφές προτάσεων μαζί με τα αντίστοιχα ηχητικά τους αρχεία, οι οποίες καταγράφηκαν κατά τη διάρκεια προφορικών συνεντεύξεων σε τέσσερα χωριά της Grecia Salentina, την Καλημέρα, το Κοριλιάνο, το Μαρτάνο και τη Στερνατία τον Μάιο και τον Αύγουστο του 2013. Από την άλλη, συμπεριέχονται δεδομένα τα οποία συλλέχθηκαν αποκλειστικά από τη Valeria Baldissera το 2011 κατά τη διάρκεια ερευνητικών ταξιδιών στα ίδια χωριά της Grecia Salentina με σκοπό την εκπόνηση της διδακτορικής της διατριβής (πρβλ. Baldissera, Valeria (2013). *Il dialetto grico del Salento: elementi balcanici e contatto linguistico. [The Griko dialect of Salento: Balkan elements and linguistic contact.]* Doctoral Dissertation. University Ca' Foscari of Venice). Τα τελευταία δεν εμπεριέχουν ηχητική μεταγραφή, ωστόσο έχουν μεταγραφεί με τον ίδιο ακριβώς τρόπο που μεταγράφηκαν τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν το 2013.

¹⁸ Μέσω των δεδομένων που διατίθενται στον ιστότοπο <https://www.ciuricededi.it/> αποκτήθηκε πρόσβαση σε μία πληθώρα λαογραφικού υλικού των Γκρίκο η οποία αφορούσε το χρονικό διάστημα 1883-1912. Το συγκεκριμένο λαογραφικό υλικό αποτελούνταν από τον επαρκέστατο αριθμό των ενενήντα δύο (92) παραμυθιών της ελληνόφωνης περιοχής της Απουλίας τα οποία συγκεντρώθηκαν από τον μελετητή Vito Domenico Palumbo και διασώθηκαν μέχρι και τις μέρες μας.

ερευνητικό σώμα κειμένων, ο καθένας ιστότοπος και η καθεμία επιστημονική εργασία χρησιμοποιεί.

Η μετάφραση του διαλεκτικού υλικού που αποσπάστηκε και από τους δύο (2) ιστότοπους ([URL: http://griko.project.uoi.gr/](http://griko.project.uoi.gr/), <https://www.ciuricepedi.it/>), ήταν αποτέλεσμα δικής μου προσπάθειας. Δεδομένου ωστόσο, ότι η ίδια δεν είμαι γνώστρια της ιταλικής γλώσσας, στα σημεία όπου ο ιστότοπος μαζί με το διαλεκτικό υλικό παρουσίαζε ιταλική μετάφραση, αρχικά χρησιμοποίησα υπολογιστικά εργαλεία όπως αυτά του αυτόματου συστήματος μετάφρασης Google. Προκειμένου να ελέγξω την αξιοπιστία τους, σε ένα δεύτερο στάδιο αξιολόγησα την προτεινόμενη ιταλική μετάφραση μέσω του αυτόματου συστήματος μετάφρασης Google χρησιμοποιώντας έγκριτη προγενέστερη βιβλιογραφία. Η βιβλιογραφία πάνω στην οποία βασίστηκα ήταν το πεντάτομο Ιστορικό Λεξικό των Ελληνικών Ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας του Καραναστάση (1984-1992) και η Γραμματική των Ελληνικών Ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας του ίδιου (Καραναστάσης, 1997).

1.8 Το γερούνδιο στην Κοινή Νέα Ελληνική (KNE)

Στην ενότητα αυτή έκρινα σκόπιμη την παρουσίαση ορισμένων βασικών χαρακτηριστικών του γερονδίου στην Κοινή Νέα Ελληνική (KNE). Η περιγραφή και ανάλυσή του έχει διερευνηθεί διεξοδικώς σε μελέτες όπως αυτές των Tsoulas (1996), Tsimpli (2000), Haidou & Sitaridou (2002), Μόζερ (2002), Tsokoglou & Kleidi (2002), Tantalou (2004) και Panagiotidis (2010), πάνω στις οποίες βασίζεται η παρούσα επισκόπηση.

Τα ελληνικά γερούνδια¹⁹ έχουν μόνο επιρρηματική σημασία ενώ δεν μπορούν να εμφανιστούν σε θέσεις ορίσματος όπως παρατηρούμε στις προτάσεις στο (6) (Tsimpli, 2000:134, Manolessou, 2005b:256, Panagiotidis, 2010:171)²⁰.

(6) α. *Το ψηφίζοντας μικρά κόμματα βοηθάει τη δημοκρατία.

β. * Αντιπαθώ (το) πηγαίνοντας για ψώνια.

γ. * Θυμάμαι το Γιάννη οδηγώντας.

---

¹⁹ Εναλλακτικά αναφέρονται ως ενεργητικές μετοχές Ενεστώτα κατά τους Μπουμπουλίδης (1946), Τζάρτζανος (1946).

²⁰ Αντιθέτως, ο Tsoulas (1996) συμφωνεί με την ύπαρξη ορισματικών ερμηνειών στο νεοελληνικό γερούνδιο. Παραδείγματα ωστόσο, όπως το «Θυμήθηκα τον Γιάννη οδηγώντας το αυτοκίνητο» μπορούν να λαμβάνουν μόνο τη σημασία του «Θυμήθηκα τον Γιάννη καθώς οδηγούσα» και όχι τη σημασία του «Θυμήθηκα τον Γιάννη να οδηγάει». Πάνω σε αυτό, πρβλ. τη συζήτηση των Spyropoulos & Philippaki-Warburton (2001:158) (Manolessou, 2005b:275).

(Παραδείγματα από Tsimpli, 2000:134)

Οι γερονδιακές προτάσεις μπορούν λοιπόν να λειτουργήσουν μόνο ως επιρρηματικά προσαρτήματα και, σε αντίθεση με τα γερούνδια της Αγγλικής, δεν μπορούν να εμφανιστούν ως συμπληρώματα συμπληρωματικών δεικτών, προσδιοριστών ή προθέσεων. Αναφορικά με τη μορφολογία του ίδιου του γερονδιακού ρηματικού τύπου, σχηματίζονται από το μη-συνοπτικό θέμα των ρημάτων της ενεργητικής φωνής μαζί με το άκλιτο επίθημα *-όντας* (λ.χ. *φεύγ-ω* – ‘φεύγοντας’, αλλά *φύγω* *‘φύγοντας’) (εναλλακτικά *-όντας* όταν τονίζεται)²¹ (για τη διαχρονία της κατάληξης *-όντας* πρβλ. 2.6.1, σελ. 50-51 παρακάτω). Ακόμη, δεν παρουσιάζουν ιδιότητες ονοματικής μορφολογίας (Panagiotidis, 2010:171). Η χρονική ερμηνεία του γεγονότος που υποδηλώνουν είναι πάντοτε είτε ταυτόχρονη είτε προγενέστερη του γεγονότος της κύριας πρότασης, αλλά ποτέ μεταγενέστερη (Tsimpli, 2000:134) (πρβλ. Tsimpli (2000), Μόζερ (2002) για λεπτομέρειες):

(7) α. Έφυγε κλείνοντας δυνατά την πόρτα (Προγενέστερη σημασία).

β. Κλείνοντας την πόρτα, είδε την εφημερίδα στο κατώφλι (Ταυτόχρονη σημασία).

(Παραδείγματα από Manollessou, 2005b:256).

Η πρόταση που περιέχει το γερούνδιο στο παράδειγμα (7α) δηλώνει ένα γεγονός το οποίο είναι προγενέστερο του γεγονότος της κύριας πρότασης με αποτέλεσμα η σημασία της πρότασης που περιλαμβάνει το γερούνδιο να εκλαμβάνεται ως συνοπτική (perfective). Στο παράδειγμα (7β) η δραστηριότητα της γερονδιακής πρότασης είναι μη συνοπτική και τα δύο γεγονότα που παρουσιάζονται στις δύο προτάσεις (γερονδιακή + κύρια πρόταση) πραγματοποιούνται ταυτόχρονα (Tsimpli, 2000:137).

Η ταυτόχρονη ή η προγενέστερη φύση του γεγονότος που εκφράζει η γερονδιακή πρόταση μπορεί επίσης να βασιστεί στον *καταστασιακό τύπο* (*situation type*) του γερονδίου αλλά και στις ιδιότητες του ποιού ενεργείας του κύριου ρήματος. Εξάιρεση στο προαναφερόμενο είναι η περίπτωση του περιφραστικού συντελικού τύπου του γερονδίου που εκφράζει τον Παρακείμενο, του γερονδιακού τύπου δηλαδή που σχηματίζεται μέσα από τη

---

²¹ Στο εξής, όπου αναφερόμαστε στην κοινή νεοελληνική γερονδιακή κατάληξη θα χρησιμοποιούμε το άκλιτο επίθημα *-όντας*.

χρήση του βοηθητικού ρήματος *έχω* συνοδευόμενο από τον άκλιτο συνοπτικό τύπο στην ενεργητική²² ή την παθητική φωνή²³, όπως παρατηρούμε στο (8) (Tsimpli, 2000:137):

(8) Έχοντας γράψει το βιβλίο, το έστειλε για δημοσίευση.

Ως προς τη σύνδεση του καταστασιακού τύπου του γερούνδιου και του ποιού ενεργείας του κύριου ρήματος με την ταυτόχρονη ή προγενέστερη σημασία, παρατίθενται τα παρακάτω παραδείγματα:

(9) α. Τελειώνοντας το βιβλίο, το έστειλε για δημοσίευση.

β. *Γράφοντας το βιβλίο, το έστειλε για δημοσίευση.

γ. Διαβάζοντας τα σχόλια για το άρθρο του, ανησυχούσε.

δ. Διαβάζοντας τα σχόλια για το άρθρο του, ανησύχησε.

ε. Διαβάζοντας σχόλια για τα άρθρα του, ανησυχεί.

(Παραδείγματα από Tsimpli, 2000:137-138).

Παρατηρώντας προσεκτικά τα παραδείγματα (9α) και (9β), εξάγεται το συμπέρασμα ότι η μοναδική διαφοροποίηση ανάμεσά τους βρίσκεται στην ερμηνεία της *επίτευξης* (*accomplishment*) η οποία συσχετίζεται με τον καταστασιακό τύπο του ρήματος *τελειώνω* και όχι με αυτόν του ρήματος *γράφω*. Στο σημείο αυτό ωστόσο, πρέπει να καταγραφεί ότι η ερμηνεία της επίτευξης με το γερούνδιο *τελειώνοντας* δεν είναι υποχρεωτική, στην περίπτωση του παραδείγματος (10) (Tsimpli, 2000:138):

---

²² Δεν υπάρχουν δεδομένα που σχετίζονται με τη χρονολογία εμφάνισης και εξάπλωσης αυτού του περιφραστικού σχηματισμού (Νάκας, 1991:178). Παλαιότερες γραμματικές ωστόσο (Τριανταφυλλίδης, 1941:373, Τζάρτζανος, 1989:339), τον αναγνωρίζουν ως έναν καινοτόμο τύπο ενώ στατιστικές αναλύσεις ως προς τη χρήση της μετοχής στην Κοινή Νέα Ελληνική (Iordanidou, 1985, Ryda, 1988) παρουσιάζουν τη σπανιότητά του. Ακόμη, κάποιες γραμματικές συμπεριλαμβανομένων των σχολικών, δεν τον αναφέρουν καθόλου (Manolessou, 2005b:255).

²³ Ο περιφραστικός παθητικός τύπος του γερούνδιου ο οποίος σχηματίζεται από το γερούνδιο του ρήματος *έχω* και τον άκλιτο συνοπτικό τύπο στην παθητική φωνή (λ.χ. *έχοντας γραφθεί*) προέκυψε κατά τη Νεοελληνική περίοδο. Θεωρείται αρκετά καινούργιος και σπάνιος σχηματισμός ο οποίος συχνά απουσιάζει από τις γραμματικές της Νέας Ελληνικής (Manolessou, 2005b:256).

(10) Τελειώνοντας το βιβλίο, πρόσθεσε ένα κεφάλαιο ακόμα.

Στο παράδειγμα (10), η σημασία του γεγονότος του ρήματος *τελειώνω* εκλαμβάνεται είτε ως μη συνοπτική, μη τελική είτε ως συνοπτική όσον αφορά την ανάλυση του καταστασιακού τύπου της επίτευξης. Επομένως, αυτό που κατανοείται είναι ότι η διαφορά ανάμεσα στο (9α) και στο (10) εξαρτάται από την πραγματολογική ερμηνεία του κύριου γεγονότος σε σχέση με το γερούνδιο. Παρομοίως στα παραδείγματα (9γ) και (9δ) η συνοπτική/μη συνοπτική ερμηνεία του ρήματος της κύριας πρότασης συνδέεται με την προγενέστερη ή ταυτόχρονη χρονική ερμηνεία του γερουνδίου αντίστοιχα, παρόλο που η λεξική επιλογή του ρήματος της κυρίας πρότασης είναι επίσης σχετική. Ακόμη, πρέπει να αναφερθεί ότι η ταυτόχρονη φύση των δύο γεγονότων στο παράδειγμα (9γ) ερμηνεύει το γερούνδιο ως μη συνοπτικό που εκφράζει τη διάρκεια/εξακολουθητικότητα, την ίδια στιγμή που η προγενέστερη χρονική ερμηνεία της γερουνδιακής πρότασης στο παράδειγμα (9δ) προβάλλει την ανάγκη μιας συνοπτικής ερμηνείας του γερουνδίου. Στο παράδειγμα (9ε) παρουσιάζεται μία μη συνοπτική ερμηνεία του γερουνδίου στα πλαίσια της συνήθειας η οποία καθορίζεται από τον ενεστωτικό τύπο του κύριου ρήματος (Tsimplici, 2000:138).

Προχωρώντας, το γερούνδιο στα νέα ελληνικά εμφανίζεται σχεδόν αποκλειστικά μαζί με το εμφανές υποκειμένο του σε ονομαστική πτώση, αν και είναι δυνατόν να παρατηρήσουμε περιπτώσεις που δεν υπακούουν σε αυτή τη συνθήκη (Manolessou, 2005b:256).

Μία περίπτωση κατά την οποία δεν μπορούμε να έχουμε συνεμφάνιση εμφανών υποκειμένων με γερούνδια είναι τα *τροπικά* γερούνδια (*manner gerunds*). Αυτά δέχονται μόνο μία δεσμευμένη μεταβλητή κενού υποκειμένου, ονόματι PRO το οποίο δεσμεύεται από το υποκειμένο της κύριας πρότασης (Tsimplici, 2000:156, Philippaki-Warburton & Spyropoulos, 2002, Haidou & Sitaridou, 2002:190-191, Tantalou, 2004:4, Panagiotidis, 2010:171-172), όπως φαίνεται στο ακόλουθο παράδειγμα:

(11) Οι γονείς_i πρόσεχαν τα παιδιά_j [PRO_{i/*j} παίζοντας σκάκι].

(Παράδειγμα από Panagiotidis, 2010:172).

Τα *τροπικά* γερούνδια δεν συνοδεύονται από χρονικά επιρρήματα ή το βοηθητικό ρήμα *έχω* με το οποίο σχηματίζονται οι περιφραστικοί συντελικοί χρόνοι στα νέα ελληνικά. Επίσης, δεν δέχονται στοιχεία άρνησης ενώ τυπικά ακολουθούν το κύριο ρήμα, όπως παρατηρούμε στο

παράδειγμα (11) (Panagiotidis, 2010:172).

Μία δεύτερη κατηγορία αποτελούν τα *απόλυτα* γερούνδια (absolute gerunds). Η συγκεκριμένη κατηγορία γερουνδίων επιδέχεται μία ποικιλία ερμηνειών όπως η χρονική, η αιτιολογική και άλλες. Η ακριβής τους ερμηνεία σε κάθε συγκεκριμένο βασίζεται σε μεγάλο βαθμό στην πραγματολογία (Tsimplici, 2000: 137-139, Panagiotidis, 2010:172). Ως προς τα υποκείμενά τους, αυτά μπορεί να είναι κενά τα οποία συναναφέρονται (coreferential) με το υποκείμενο της κύριας πρότασης, κάτι τέτοιο ωστόσο δεν είναι υποχρεωτικό (Panagiotidis, 2010:172). Πιο αναλυτικά, υπάρχουν *απόλυτα* γερούνδια των οποίων τα υποκείμενα είναι κενά και μη συναναφερόμενα (non-coreferential) με το υποκείμενο της κύριας πρότασης στις περιπτώσεις απρόσωπων ή αυθαίρετων/γενικευτικών αναφορών, όπως στο (12) (Manolessou, 2005b:256, Panagiotidis, 2010:172):

(12) [pro Τρώγοντας] έρχεται η όρεξη.

Πρέπει να σημειώσουμε εδώ, ότι οι απόλυτες γερουνδιακές προβολές προηγούνται συνήθως της κύριας πρότασης (Panagiotidis, 2010:172).

Ακόμη, τα *απόλυτα* γερούνδια μπορούν να νομιμοποιήσουν την εμφάνιση εμφανών υποκειμένων σε ονομαστική πτώση, καθώς επίσης και την ύπαρξη χρονικών επιρρημάτων (λ.χ. *τώρα*, *χτες*, κτλ.), όπως φαίνεται στο παράδειγμα (13). Συνεμφανίζονται επίσης με το βοηθητικό ρήμα *έχω*, κάτι που σημαίνει ότι τα *απόλυτα* γερούνδια είναι δυνατόν να εμφανιστούν στον Παρακείμενο ενώ δέχονται το στοιχείο άρνησης *μην* (Panagiotidis, 2010:172).

(13) [Βλέποντας χτες ο Μάνος; τη Νίνα εκεί] προ; έφυγε σήμερα.

(Παράδειγμα από Panagiotidis, 2010:173).

1.9 Σύνοψη κεφαλαίου και γενική επισκόπηση εργασίας

Στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας παρουσιάστηκαν κάποιες εισαγωγικές πληροφορίες αναφορικά με τα Γκρίκο και Γκρέκο της Νότιας Ιταλίας. Πιο συγκεκριμένα, συζητήθηκαν στοιχεία που αφορούν στην γεωγραφική τους περιοχή και τοποθεσία (1.1), καθώς και θέματα που σχετίζονται με τον αριθμό των ομιλητών τους (1.2). Στο πλαίσιο αυτό, παρουσιάστηκαν συγκεκριμένες προσπάθειες αναβίωσης της γλωσσικής και πολιτιστικής τους κληρονομιάς τα

τελευταία χρόνια (1.3). Ακολούθως, δόθηκαν πληροφορίες σχετικά με τα γλωσσικά συστήματα που χρησιμοποιούνται στις περιοχές των Γκρίκο και Γκρέκο (1.4) και τη διαχρονία των δύο ομάδων διαλέκτων (1.5). Αμέσως μετά, μιλήσαμε για τη γλωσσική επαφή Ελληνικής-Ρομανικής (1.6). Ύστερα από τα παραπάνω, δηλώθηκαν ο διττός σκοπός της παρούσας μελέτης (1.7.1), ο οποίος είναι η διερεύνηση της διαχρονικής προέλευσης της μη παρεμφατικής δομής του γερονδίου στα Γκρίκο καθώς και η αναζήτηση επιρρηματικών χρήσεων του γερονδίου στα Γκρίκο, η μεθοδολογία της (1.7.1), ενώ παράλληλα δόθηκαν κάποιες διευκρινίσεις αναφορικά με τα ζητήματα μεταγραφής και μετάφρασης του διαλεκτικού υλικού (1.7.2). Το κεφάλαιο ολοκληρώθηκε με την παρουσίαση των βασικών χαρακτηριστικών του γερονδίου στην Κοινή Νέα Ελληνική (KNE) (1.8).

Επιπρόσθετα του εισαγωγικού πρώτου κεφαλαίου, η εργασία περιλαμβάνει ακόμη τέσσερα κεφάλαια. Στο δεύτερο κεφάλαιο εξετάζεται η εξακολουθητικότητα στα Γκρίκο. Πιο συγκεκριμένα, στο κεφάλαιο αυτό θα δώσουμε εισαγωγικές πληροφορίες σχετικά με την έννοια της εξακολουθητικότητας και την αντιπαραβολή της με την έννοια της θαμιστικότητας, καθώς επίσης και στοιχεία που αφορούν την τυπολογική ταξινόμηση της εξακολουθητικής όψης. Ακόμη, πέρα από την κατεξοχήν συζήτησή μας αναφορικά με την έκφραση της εξακολουθητικής όψης στα Γκρίκο, θα μας απασχολήσουν οι εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις που χρησιμοποιούνται στις τοπικές ρομανικές διαλέκτους της Απουλίας. Επιπροσθέτως, θα διερευνηθεί το ζήτημα της διαχρονίας των εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων στα Γκρίκο. Το κεφάλαιο θα ολοκληρωθεί με την αναφορά μας στο ζήτημα της γραμματικοποίησης των εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων στην Ρομανική. Πιο αναλυτικά, θα παρουσιαστούν σημαντικές πληροφορίες πάνω στην *Μη Συνοπτική Μεταβολή (Imperfective Drift)* των Bertinetto et al. (2000), ενώ, μετά από αυτές, θα γίνει λόγος για τα στάδια γραμματικοποίησης της εξακολουθητικής ρηματικής περίφρασης *steo + -onta* στα Γκρίκο.

Στο τρίτο κεφάλαιο θα διερευνηθεί η διαχρονική προέλευση του Υπερσυντελικού στα Γκρίκο. Προτού ωστόσο εστιάσουμε στο ζήτημα του Υπερσυντελικού στα Γκρίκο, θα μιλήσουμε αναφορικά με τον τρόπο σχηματισμού του Παρακειμένου στην ίδια ομάδα διαλέκτων. Στο πλαίσιο αυτό, θα συζητηθούν θέματα που άπτονται του Μονολεκτικού Παρακειμένου της Αρχαίας Ελληνικής και της αιτίας εξάλειψής του, την ίδια στιγμή που θα παρουσιαστούν οι περιφραστικοί σχηματισμοί έκφρασης του Παρακειμένου κατά την περίοδο της Μεσαιωνικής Ελληνικής. Προχωρώντας, ως προς το ζήτημα της διαχρονικής διερεύνησης του Υπερσυντελικού στα Γκρίκο, θα εστιάσουμε στους περιφραστικούς σχηματισμούς Υπερσυντελικού την περίοδο της Μεσαιωνικής Ελληνικής. Κλείνοντας, θα γίνει λόγος για τη

δήλωση του Παρακειμένου και Υπερσυντελικού στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) και σε κάποιες νεοελληνικές διαλέκτους.

Το τέταρτο κεφάλαιο αναζητά επιρρηματικές χρήσεις στις γερονδιακές προτάσεις των Γκρίκο συγκριτικά με τις περιπτώσεις των ελληνικών γερονδιακών προτάσεων. Αναλυτικότερα, στο κεφάλαιο αυτό, θα αναφερθούν για άλλη μία φορά, πολύ συνοπτικά, προς διευκόλυνση του αναγνώστη, τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του γερονδίου στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) και ο διαχωρισμός του σε *τροπικά* και *απόλυτα*. Στη συνέχεια, θα παρουσιαστούν οι ιδιότητες των γερονδίων στα Γκρίκο, ενώ η έμφαση θα δοθεί στον διαχωρισμό τους σε *τροπικά* (*manner*) και *απόλυτα* (*absolute*) γερόνδια. Έπειτα και από αυτή τη συζήτηση, θα συνεχίσουμε με την ανάλυση των φαινομένων του διπλασιασμού των γερονδίων και της αντιγεγονοτικότητας στα Γκρίκο. Ακολούθως, θα αναφερθούμε στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες οι γερονδιακές προτάσεις παρουσιάζονται στις θέσεις κύριων παρεμφατικών όπως και δευτερευουσών προτάσεων. Ολοκληρώνοντας, θα παρουσιαστούν αναδρομικά οι επιρρηματικές χρήσεις των γερονδιακών προτάσεων σε διαχρονικό επίπεδο.

Εν κατακλείδι, το πέμπτο κεφάλαιο αποτελεί ο επίλογος της εργασίας. Ο επίλογος θα συνοψίσει την εργασία στο σύνολό της και θα παρουσιάσει τα συμπεράσματά της, ενώ παράλληλα θα καταγράψει τα νέα ερωτήματα που ανέδειξε, προσθέτοντας κάποιες γενικές κατευθύνσεις ενδεχόμενης μελλοντικής έρευνας πάνω σε αυτά.

2. Η εξακολουθητικότητα στα Γκρίκο

2.1 Εισαγωγή: Εξακολουθητικότητα vs Θαμιστικότητα

Με τον όρο της μη συνοπτικότητας (imperfectivity) εννοούμε ένα είδος γραμματικής όψης το οποίο χρησιμοποιείται για να περιγράψει συνεχιζόμενους, θαμιστικούς, επαναλαμβανόμενους ή παρόμοιους σημασιολογικούς ρόλους ανεξάρτητα από το εάν η κατάσταση στην οποία γίνεται αναφορά λαμβάνει χώρα στο παρελθόν, παρόν ή μέλλον. Η μη συνοπτικότητα αντιπαραβάλλεται με την έννοια της συνοπτικής όψης (perfective Aspect) η οποία αντιμετωπίζει μία κατάσταση ως σύνολο, χωρίς να κάνει διάκριση στις ποικίλες μεμονωμένες φάσεις που την απαρτίζουν (Comrie, 1976:16).

Αν και πολλές γλώσσες έχουν μία γενική κατηγορία μη συνοπτικής όψης, κάποιες άλλες εμφανίζουν υποκατηγορίες. Οι υποκατηγορίες αυτές είναι δύο σε αριθμό, η θαμιστικότητα (habituality) και η εξακολουθητικότητα (progressivity) (Comrie, 1976:24-25). Κατά τα παραδοσιακά γραμματικοσυντακτικά εγχειρίδια, με τον όρο της εξακολουθητικότητας (progressivity) εννοείται η εκτέλεση μιας πράξης η οποία βρίσκεται σε εξέλιξη κατά το σημείο εκφώνησής της (Comrie, 1976:33). Η θαμιστικότητα από την άλλη, ανεξάρτητα από το εάν εκφράζει ή δεν εκφράζει επαναληπτικότητα (iterativity), περιγράφει μία κατάσταση που είναι χαρακτηριστική για μία παρατεταμένη χρονική περίοδο, τόσο παρατεταμένη ώστε η κατάσταση στην οποία αναφέρεται να αντιμετωπίζεται όχι ως ένα τυχαίο χαρακτηριστικό της στιγμής αλλά ως ένα χαρακτηριστικό στοιχείο ολόκληρης της περιόδου (Comrie, 1976:27-28).

Όπως προαναφέραμε λοιπόν, η έννοια της μη συνοπτικότητας εμπεριέχει στο σημασιολογικό της περιεχόμενο τον ειδικότερο όρο της θαμιστικότητας (habituality) ενώ μία κατάσταση μπορεί να χαρακτηριστεί ως θαμιστική χωρίς ωστόσο να θεωρείται ταυτόχρονα και εξακολουθητική. Ως ενδεικτικό παράδειγμα μιας τέτοιας συνθήκης εκλαμβάνεται το *John used to write poems*, «Ο Γιάννης συνήθιζε να γράφει ποιήματα» (σε αντίθεση με την εξακολουθητική ερμηνεία του παραδείγματος *John used to be writing poems*, «Ο Γιάννης έγραφε ποιήματα») (Comrie, 1976:33). Συνεπώς, κατά τον Comrie (1976:33), από αυτή την άποψη η εξακολουθητικότητα θεωρείται παρόμοια με την έννοια της διάρκειας/συνέχειας (continuousness).

Σε παραδείγματα ωστόσο όπως τα *John used to be writing poems*, βλέπουμε συνδυασμό εξακολουθητικότητας με τη θαμιστικότητα. Στο προαναφερόμενο παράδειγμα λοιπόν, κάθε ατομική εμφάνιση της συγκεκριμένης κατάστασης παρουσιάζεται ως εξακολουθητική, ενώ το συνολικό άθροισμα όλων αυτών των εμφανίσεων εκλαμβάνεται ως θαμιστικό (το θαμιστικό του εξακολουθητικού) (Comrie, 1976:33).

Παρόλα αυτά, ο όρος της θαμιστικότητας από μόνος του δεν είναι επαρκής για να επιτρέψει τη χρήση συγκεκριμένων εξακολουθητικών τύπων και αντίστροφα (Comrie, 1976:33). Με λίγα λόγια, η έννοια της θαμιστικότητας δεν καθορίζει την ύπαρξη εξακολουθητικότητας και η έννοια της εξακολουθητικότητας δεν καθορίζει την ύπαρξη θαμιστικότητας, όπως παρατηρούμε στο (1) και (2) ακολούθως:

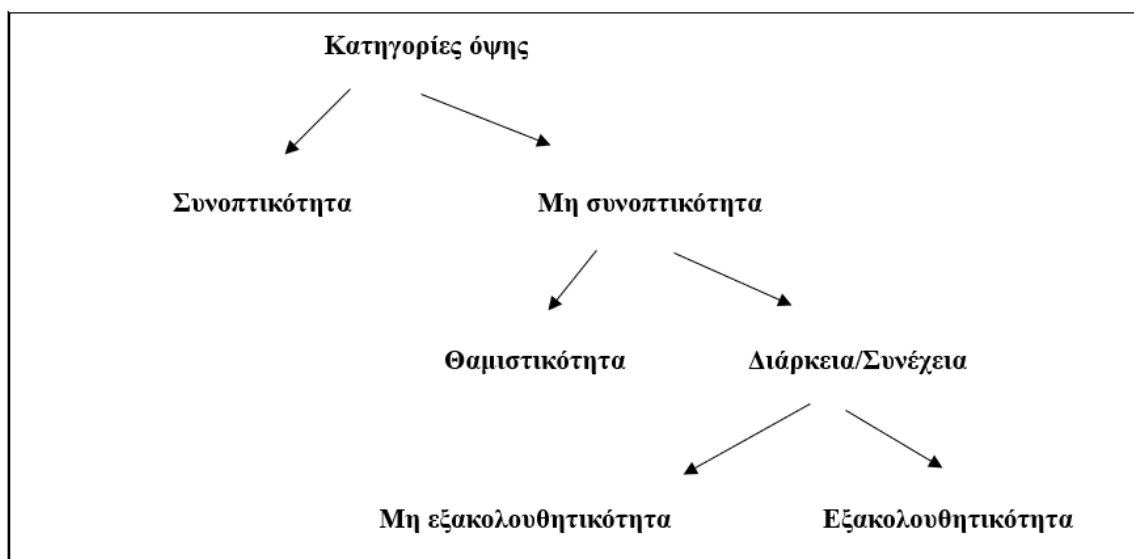
(1) John was writing a
ο-ONOM.EN.ΑΡΣ. Γιάννης είμαι-ΠΡΛΘ.3ΕΝ. γράφω-ΓΕΡ. ένα
poem at five o' clock on the fifth of June 1975 A.D.
ποίημα σε-τις πέντε η ώρα σε τις πέντε του Ιουνίου 1975 μ.Χ.
«Ο Γιάννης έγραφε ένα γράμμα τις πέντε η ώρα στις πέντε Ιουνίου 1975 μ.Χ.»
(Comrie, 1976:34).

(2) * John used to write
ο-ONOM.EN.ΑΡΣ. Γιάννης συνηθίζω-ΠΡΛΘ.3ΕΝ. να γράφω-ΑΠΡΜΦ.
/used to be writing a poem
συνηθίζω-ΠΡΛΘ.3ΕΝ. να είμαι γράφω-ΓΕΡ. ένα ποίημα
at five o' clock on the fifth of June 1975 A.D.
σε-τις πέντε η ώρα σε τις πέντε του Ιουνίου 1975 μ.Χ.
«Ο Γιάννης συνήθιζε να γράφει ένα γράμμα τις πέντε η ώρα στις πέντε Ιουνίου 1975 μ.Χ.»
(Comrie, 1976:34).

Η αντιγραμματικότητα του παραδείγματος (2) έγκειται στο ότι ο χαρακτηρισμός της χρονικής περίπτωσης κατά την οποία έλαβε χώρα μία κατάσταση αποκλείει την πιθανότητα θαμιστικής ερμηνείας (Comrie, 1976:34). Στο σχήμα 1 που ακολουθεί, παρουσιάζεται η κατηγοριοποίηση της όψης (Comrie, 1976:25).

Σχήμα 1: Κατηγοριοποίηση όψης (Comrie, 1976:25)

Η διάρθρωση του παρόντος κεφαλαίου είναι η εξής: στην ενότητα (2.2) που ακολουθεί αμέσως παρακάτω, δίνονται χρήσιμες πληροφορίες αναφορικά με την τυπολογική ταξινόμηση της εξακολουθητικής όψης διαγλωσσικά. Στην αμέσως επόμενη ενότητα (2.3) εστιάζουμε στην έκφραση της εξακολουθητικής όψης στα Γκρίκο, με το αποκλειστικό βάρος της συζήτησης να πέφτει στην εξακολουθητική ρηματική περιφράση *steo* + *-onta*. Προχωρώντας, στην συζήτηση μας περιλαμβάνονται περαιτέρω ρηματικές περιφράσεις που χρησιμοποιούνται στα Γκρίκο για να εκφράσουν την εξακολουθητικότητα, οι οποίες επίσης χρησιμοποιούν τον μη συνοπτικό τύπο του γερουνδίου (*pào*, «πηγαίνω», *vrisko*, «βρίσκω» και *mèno*, «μένω» + *-onta*) (2.4). Ύστερα από αυτή τη συζήτηση, γίνεται λόγος για τις εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις που χρησιμοποιούνται στις τοπικές ρομανικές διαλέκτους της Απουλίας (2.5). Ακολούθως, συζητείται το ζήτημα της διαχρονίας των εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων στα Γκρίκο (2.6). Στο πλαίσιο αυτό, υποστηρίζουμε, με κάποιο ίχνος επιφυλακτικότητας ωστόσο, το οποίο οφείλεται στην έλλειψη περισσότερων δεδομένων, ότι η εξακολουθητική ρηματική περιφράση *steo* + *-onta* εκλαμβάνεται ως μοτίβο ρομανικής προέλευσης κατά την Ύστερη Μεσαιωνική περίοδο, ενώ ότι οι εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις *pào*, *vrisko* και *mèno* + *-onta* κατάγονται διαχρονικά από την περίοδο της Ελληνιστικής Κοινής. Στις επόμενες ενότητες θα αναφερθούμε στο ζήτημα της γραμματικοποίησης των εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων στην Ρομανική (2.7). Πιο αναλυτικά, αφού δοθούν κάποιες πληροφορίες πάνω στην *Μη Συνοπτική Μεταβολή* των Bertinetto et al. (2000) (2.7.1), η

συζήτηση θα επικεντρωθεί πάνω στα στάδια γραμματικοποίησης της εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης *steo + -onta* στα Γκρίκο (2.7.2).

2.2 Τυπολογική ταξινόμηση εξακολουθητικής όψης

Σύμφωνα με τους Bertinetto et al. (2000:520) (βασίζόμενοι στον Blansitt (1975)), σε διαγλωσσικό επίπεδο η μορφοσυντακτική έκφραση της εξακολουθητικής όψης πραγματοποιείται μέσω των ακόλουθων γλωσσικών στρατηγικών (βλ. πίνακα 1) (Ledgeway et al., 2018:179):

Πίνακας 1: Μέθοδοι έκφρασης εξακολουθητικής όψης διαγλωσσικά

Προσφωματοειδείς εξακολουθητικοί δείκτες	
çalıŝı-yor-du	
δουλεύω-ΕΞΑΚΟΛ.-ΠΡΛΘ.3ΕΝ.	
«Αυτός εξακολουθούσε να δουλεύει» .	(Τουρκική, Bertinetto et al., 2000:521).
Σύνθετες ρηματικές φράσεις (P₁ + P₂)	
<u>α) Ρηματικές φράσεις με συνδετικό ρήμα ως βοηθητικό</u>	
Peter	is writing a letter
ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. Πέτρος	είμαι-ΠΑΡ.3ΕΝ. γράφω-ΓΕΡ. ένα γράμμα
«Ο Πέτρος γράφει ένα γράμμα αυτή τη στιγμή».	
(Αγγλική).	
<u>β) Ρηματικές φράσεις με στατικό ή ρήμα κίνησης ως βοηθητικό</u>	
el calor venía	
η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ	ζέστη έρχομαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.
durando demasiado	
διαρκώ-ΓΕΡ.	πάρα πολύ
«Η ζέστη διαρκούσε μεγάλο χρονικό διάστημα».	
(Ισπανική, Bertinetto et al., 2000:523).	
<u>γ) Ρηματικές φράσεις με κατηγορημα pro (του ρηματικού τύπου do) ως βοηθητικό</u>	
Bago yamo	
τρώω-ΠΑΡ.3ΕΝ.	κάνω-ΓΕΡ.ΘΗΛ.
«Αυτή εξακολουθεί να τρώει».	
(Νότιο Βαρασάνο, Blansitt, 1975:28).	

δ) Ρηματικές φράσεις με ειδικά εξακολουθητικά βοηθητικά ρήματα

en ny kyrka håller på att byggas
 μία καινούργια εκκλησία συνεχίζω-ΠΑΡ.3ΕΝ. σε να χτίζω-ΠΑΘΗΤ.
 «Μία καινούργια εκκλησία χτίζεται».
 (Σουηδική, Bertinetto et al., 2000:524).

Αναφορικά με τη ρομανική γλωσσική οικογένεια η οποία εκφράζει την εξακολουθητική σημασία μέσω της κατηγορίας των σύνθετων ρηματικών φράσεων, οι Bertinetto & Squartini (2016:948) παρατήρησαν ότι η χρήση σύνθετων ρηματικών δομών (P₁ + P₂) περιλαμβάνει τα βοηθητικά ρήματα «είμαι/στέκω» ή τα «πηγαίνω/έρχομαι» ως τα πρώτα ρηματικά συστατικά (P₁) της σύνθετης ρηματικής φράσης μαζί με επιπλέον περιθωριακούς τύπους (marginal types), όπως φαίνεται στον πίνακα 2 (Ledgeway et al., 2018:180):

Πίνακας 2: Ρομανικές εξακολουθητικές περιφράσεις

(προσαρμογή από Bertinetto & Squartini, 2016:948)

ΓΛΩΣΣΑ	ΣΤΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	ΚΙΝΗΣΗ	ΆΛΛΟΙ ΤΥΠΟΙ
Καταλανική	estar «στέκω» + γερούνδιο	anar «πηγαίνω» + γερούνδιο	?
Γαλλική	-	aller «πηγαίνω»+ γερούνδιο	être en train de «να είναι στη διαδικασία του» + απαρέμφατο être après «επιδιώκω να» + απαρέμφατο
Ιταλική	stare «στέκω» + γερούνδιο	andare «πηγαίνω» / venire «έρχομαι» + γερούνδιο	essere dietro a «να είναι μετά από το να» + απαρέμφατο

	stare a «στέκω σε» + απαρέμφατο		
Πορτογαλική	estar a «στέκω» + απαρέμφατο estar «στέκω» + γερούνδιο	ir «πηγαίνω» / andar «περπατώ» / vir «έρχομαι»+ γερούνδιο	?
Ρουμανική	-	-	a fi în curs de «να είναι στην πορεία του» + απαρέμφατο
Ισπανική	estar «στέκω» + γερούνδιο	ir «πηγαίνω» / andar «περπατώ» / venir «έρχομαι» + γερούνδιο	?

Μέσω του πίνακα 2 παρατηρείται ότι το δεύτερο ρηματικό συστατικό (P₂) της σύνθετης ρηματικής φράσης μπορεί να λαμβάνει τη μορφή ενός μη παρεμφατικού τύπου όπως είναι το απαρέμφατο (3α) ή το γερούνδιο (3β). Ακόμη, ενδέχεται να εμφανιστεί και με τη μορφή μιας ενεστωτικής μετοχής (3γ) (Ledgeway et al., 2018:180):

(3) α. *Ile donne tutte
oi-ONOM.ΠΛΗΘ.ΘΗΛ. γυναίκες όλες
stevano a ballare
στέκω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ. να χορεύω-ΑΠΡΜΦ.*

«Όλες οι γυναίκες εξακολουθούσαν να χορεύουν».

(Παράδειγμα από Ledgeway, 2009:638, Ναπολιτάνικη διάλεκτος, 15^{ος} αι.).

β. *estoy comiendo*

στέκω-ΠΑΡ.1ΕΝ. τρώω-ΓΕΡ.

«Τρώω αυτή τη στιγμή».

(Παράδειγμα από Ledgeway et al., 2018:181, Ισπανική).

γ. è parlante

είμαι-ΠΑΡ.3ΕΝ. μιλάω-MTX.ΠΑΡ.

«Αυτός-ή εξακολουθεί να μιλάει».

(Παράδειγμα από Squartini & Bertinetto, 2016:948, Ιταλική, 14^{ος} αι.).

2.3 Έκφραση εξακολουθητικής όψης στα Γκρίκο

Βάσει της έρευνας των Ledgeway et al. (2018), η εξακολουθητικότητα στα Γκρίκο της Νότιας Ιταλίας εμφανίζεται μέσα από μία ποικιλία περιφραστικών τρόπων έκφρασης, γεγονός που μαρτυρείται μέσω πρώιμων και σύγχρονων δεδομένων προφορικού λόγου²⁴. Στον πίνακα 3 που ακολουθεί ο οποίος προέρχεται από τους Ledgeway et al. (2018:184), παρουσιάζονται οι περιφραστικοί τρόποι έκφρασης της εξακολουθητικότητας στα Γκρίκο όπως αποτυπώθηκαν μέσα από πρώιμες και σύγχρονες μελέτες.

Πίνακας 3: Εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις στα Γκρίκο

Μοτίβα	Πρώιμες πηγές		Σύγχρονες πηγές	
	Συχνότητα	Πηγή	Συχνότητα	Πηγή
<i>i)steo + -onta</i>	κοινή	Morosi Cassoni, Cotardo Rohlf's Καραναστάσης	κοινή	Profili Tommasi Baldissera Lekakou et al. Ledgeway et al. (2018)

²⁴ Ως προς τον διαχωρισμό πρώιμων και σύγχρονων δεδομένων φυσικού λόγου, υιοθετείται ο διαχωρισμός που ακολουθούν οι Ledgeway et al. (2018:183-184). Ως πρώιμες πηγές λοιπόν, θεωρούνται οι μελέτες που δημοσιεύθηκαν στο χρονικό διάστημα που βρίσκεται ανάμεσα στο τέλος του 19^{ου} αι. και στην δεκαετία του 1970. Στην κατηγορία αυτών των πηγών περιλαμβάνονται οι μελέτες των Morosi (1870), Cassoni ([1937], 1990), Cotardo ([1975], 2010) και Rohlf's (1977). Επιπρόσθετα, ανάμεσα στις πρώιμες πηγές συμπεριλαμβάνονται τα έργα του Καραναστάση (πρβλ. Καραναστάσης, 1984-1992, 1997), το *Ιστορικό Λεξικό της Νέας Ελληνικής (Historical dictionary of Modern Greek)* του ίδιου, όπως αναφέρεται στην έρευνα του Nicholas (2001:200), δεδομένου του ότι ο Καραναστάσης ξεκίνησε τη συλλογή των δεδομένων του τη δεκαετία του '60, καθώς και παραδείγματα από τους Greco (2003) και από τη συλλογή παραμυθιών με την επονομασία *I Spitta* (2016, n. 16) από άγνωστες κοινότητες της Grecία Salentina. Τέλος, στην κατηγορία των πρώιμων πηγών προστίθενται τα δεδομένα που διατίθενται στον ιστότοπο <https://www.ciuricepedi.it/> η συγκέντρωση των οποίων είναι δική μου προσπάθεια. Από την άλλη, ως σύγχρονες πηγές θεωρούνται η έρευνα της Profili (1983), ερευνητικά εγχειρήματα τα οποία δημοσιεύθηκαν μετά το 2000 (πρβλ. Italia & Lambroyorgu, 2001, Tommasi, 2001, 2009, Lekakou et al., 2013, Baldissera, 2013) καθώς και τα δεδομένα φυσικών ομιλητών της μελέτης των Ledgeway et al. (2018).

<i>ii)steo</i> <i>P(ΠΡΜΦ.)</i>	+	πολύ σπάνια	Morosi	πολύ σπάνια (Κοριλιάνο)	Profili Lekakou et al. ημι-ομιλητές ²⁵²⁶ (Ledgeway et al. (2018))
<i>steo ce</i> <i>P(ΠΡΜΦ.)</i>	+	κοινή (Μαρτάνο, Κοριλιάνο?)	Morosi Cassoni Cotardo Rohlf's <i>I Spitta</i> Καραναστάσης	σπάνια (Μαρτάνο, Κοριλιάνο?)	Profili Tommasi Lekakou et al. Ledgeway et al. (2018)
<i>steo ru</i> <i>P(ΠΡΜΦ.)</i>	+	πολύ σπάνια (Κοριλιάνο?)	Morosi Καραναστάσης	πολύ σπάνια (Κοριλιάνο)	Profili
<i>iii)ste</i> <i>P(ΠΡΜΦ.)</i>	+	πολύ σπάνια	Cassoni Greco	κοινή (Καλημέρα)	Tommasi Lekakou et al. Ledgeway et al. (2018)
<i>ste ce</i> <i>P(ΠΡΜΦ.)</i>	+	σχετικά κοινή	Morosi Cassoni Cotardo Greco Rohlf's	κοινή	Tommasi Lekakou et al. Ledgeway et al. (2018)
<i>ste ru</i> <i>P(ΠΡΜΦ.)</i>	+	δεν απαντά	-	πολύ σπάνια (Κοριλιάνο)	Ledgeway et al. (2018)
<i>iv)ce ru</i> <i>P(ΠΡΜΦ.)</i>	+	πολύ σπάνια (Μαρτινιάνο, Στερνατία)	Καραναστάσης	κοινή (Στερνατία)	Italia & Lambroyorgu Lekakou et al.

²⁵ Αναφορικά με την έρευνα των Ledgeway et al. (2018) συγκεκριμένα, ως ημι-ομιλητές (semi-speakers) ορίζονται εκείνοι οι ομιλητές οι οποίοι ανήκουν σε μία από τις παρακάτω τρεις υποκατηγορίες: α) Γ1 ομιλητές των οποίων η ολοκληρωμένη ικανότητα έχει διαβρωθεί ως αποτέλεσμα της έλλειψης χρήσης της Γ1 γλώσσας τους για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα, β) Γ1 ομιλητές οι οποίοι έχουν κατακτήσει με φυσικό τρόπο τα Γκρίκο από τις οικογένειές τους, ωστόσο μονάχα μερικώς και γ) Γ2 ομιλητές οι οποίοι αποφάσισαν να διδαχθούν τα Γκρίκο σε κάποια κατοπινή στιγμή της ζωής τους, χωρίς ωστόσο να φτάσουν ποτέ το επίπεδο ενός φυσικού ομιλητή (Ledgeway et al., 2018:191).

²⁶ Πρβλ. Dorian (1981), για το περιεχόμενο του ημι-ομιλητή (semi-speaker) στο περιεχόμενο του γλωσσικού θανάτου (language death) της Σκωτικής γαελικής (Ledgeway et al., 2018:191).

				Ledgeway et al. (2018)
v)steo + P (ΠΡΜΦ.)(ΥΠΟΤΑΚΤ.)	δεν απαντά	-	κοινή	ημι-ομιλητές (Ledgeway et al. (2018))

Η εξακολουθητική ρηματική περίφραση στην οποία εστιάζουμε, είναι αυτή που περιλαμβάνει το ρήμα *steo*, «στέκω» το οποίο κλίνεται ως προς πρόσωπο, αριθμό και χρόνο (Ενεστώτας (παρόν) ή Παρατατικός (παρελθόν)) μαζί με τον αμετάβλητο μη παρεμφατικό τύπο λεξικών ρημάτων σε *-onta* (μη συνοπτικός τύπος γερούνδιου)²⁷ (Ledgeway et al., 2018:182). Στον πίνακα 4 που ακολουθεί παρουσιάζεται το κλιτικό παράδειγμα του ρήματος *steo*, «στέκω» όπως εκφράζεται στον Ενεστώτα (παρόν) και Παρατατικό (παρελθόν).

Πίνακας 4: Κλιτικό παράδειγμα ρήματος *steo*, «στέκω»

στον Ενεστώτα και Παρατατικό.

(Προσαρμογή από Ledgeway et al., 2018:183).

	Ενεστώτας/Παρόν/Μη συνοπτικό	Παρατατικός/Παρελθόν/Μη συνοπτικό	
α' εν.	stèo	èstone	ístinna
β' εν.	stèi	este	ístinne
γ' εν.	stèi	este	ístinne
α' πληθ.	stèume	stèamo	stéamo
β' πληθ.	stete	stèato	stéato
γ' πληθ.	stèune	stèane	stéane

Η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo + -onta* εμφανίζεται τόσο σε παλαιότερες (πρβλ. Morosi (1870:156), Cassoni ([1937], 1990:79), Cotardo ([1975], 2010:317), Rohlfs (1977:201), Καραναστάσης (1984-1992), Καραναστάσης (1997:144)) όσο και σε σύγχρονες χρονικές

²⁷ Βιβλιογραφικά, οι μη παρεμφατικοί ρηματικοί τύποι σε *-onta/-onda* αναφέρονται είτε ως μετοχές (πρβλ. Rohlfs 1977:109-10, 200-1, Mackridge, 1985, Manolessou, 2005b) είτε ως γερούνδια (πρβλ. Katsoyannou, 1995, Holton et al., 2012) βάσει της διαχρονικής τους εξέλιξης (Manolessou, 2005b). Για πληροφορίες πάνω σε αυτούς τους τύπους στα Γκρίκο και Γκρέκο της Νότιας Ιταλίας, πρβλ. επίσης Morosi (1870:132-33), Cassoni ([1937] 1990:70), Katsoyannou (1995:325), Italia & Lambroyorgu (2001:132) και Squillaci (2016:48) (Ledgeway et al., 2018:182).

δ. Arte pu pai, vriski
 τώρα-ΕΠΡΡ. που πηγαίνω-ΜΕΛΛ.2ΕΝ. βρίσκω-ΜΕΛΛ.2ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
 tí' mánassu panu sti' bara
 τη-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ. μάνα-σου πάνω σε-το φέρετρο
 ce es aderfessu
 και αυτή-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΚΛΙΤ. αδελφές-σου
 pu stèune kleonta,
 που στέκω-ΠΑΡ.3ΠΛΗΘ. κλαίω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
 a maddhia skapiddhisciata.
 με μαλλιά ατημέλητα

«Τώρα που θα πας, θα βρεις τη μάνα σου πάνω στο φέρετρο και τις αδελφές σου που κλαίνε με ατημέλητα μαλλιά».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 36).

Σύγχρονες καταγραφές

(5) α. mòtte èstase o Giuvànni
 όταν φθάνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. Τζιοβάνι
 tin Anna ìstine
 η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ. Άννα στέκω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.
 ankòra marèonta
 ακόμη-ΕΠΡΡ. μαγειρεύω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
 «Όταν έφτασε ο Τζιοβάνι, η Άννα ακόμη μαγείρευε».
 (Κοριλιάνο, Lekakou et al., 2013).

β. quai àntrepi steune panta
 κάποιοι άνθρωποι στέκω-ΠΑΡ.3ΠΛΗΘ. πάντα-ΕΠΡΡ.
 milonta
 μιλάω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
 «Κάποιοι άνθρωποι εξακολουθούν να μιλούν».
 (Καλημέρα, Tommasi, 2001: 168).

γ. ìstigghe ankòra
 στέκω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. ακόμη-ΕΠΡΡ.
 [40]

marèonta

μαγειρεύω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

«Εξακολουθούσε να μαγειρεύει».

(Στερνατία, Lekakou et al., 2013).

δ. i Maria ístiche
η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ. Μαρία στέκω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.
plínonta tus piattu
πλένω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. τα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ. πιάτα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.
«Η Μαρία έπλενε τα πιάτα».
(Σολέτο, Ledgeway et al., 2018).

ε. Motte se fónenza,
όταν εσύ-ΑΙΤ. καλώ-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.1ΕΝ.
isú ístiche
εσύ-ΟΝΟΜ. στέκω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.2ΕΝ.
tronta
τρώω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
«Όταν σε κάλεσα, εσύ έτρωγες».
(Τζολίνο, Ledgeway et al., 2018).

2.4 Περαιτέρω εξακολουθητικές περιφράσεις στα Γκρίκο

Εκτός από την εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo* + *-onta*, στα Γκρίκο εντοπίζονται και κάποιες επιπρόσθετες ρηματικές περιφράσεις οι οποίες έχουν ως στόχο την έκφραση της εξακολουθητικής ενέργειας. Τα δεδομένα που θα παρουσιαστούν αμέσως παρακάτω πηγάζουν από τους ιστότοπους [URL: http://griko.project.uoi.gr/](http://griko.project.uoi.gr/) και <https://www.ciuricepedi.it/> πάνω στα οποία βασίστηκε σε μεγάλο βαθμό η παρούσα μελέτη. Η διάθεση των συγκεκριμένων ιστότοπων βοήθησε στην εξέταση του φαινομένου της εξακολουθητικότητας στα Γκρίκο από μία συγχρονική αλλά και διαχρονική σκοπιά. Οι επιπλέον εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις που εντοπίστηκαν αποτελούνται από τις ακόλουθες δομές: *rào*, «πηγαίνω» + μη συνοπτικός τύπος γερουνδίου, *vrisko*, «βρίσκω» + μη συνοπτικός τύπος γερουνδίου και *mèno*, «μένω» + μη συνοπτικός τύπος γερουνδίου. Η εξακολουθητική ρηματική περίφραση με το *ρ. rào*, «πηγαίνω» συν τον μη συνοπτικό τύπο του γερουνδίου, εμφανίστηκε στην έρευνά μας

τόσο σε σύγχρονες όσο και σε πρωιμότερες καταγραφές, όπως τα παραμύθια, σε αντίθεση με τις εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις *vrisko/mèno* + μη συνοπτικός τύπος γερονδίου, οι οποίες εντοπίστηκαν μόνο στις πρωιμότερες καταγραφές των παραμυθίων. Ας σημειωθεί εδώ ότι οι συγκεκριμένες εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις απουσιάζουν από την Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ).

Αρκεί να λάβουμε υπόψη λοιπόν τα δεδομένα παρακάτω:

pào + -onta

Σύγχρονες καταγραφές

(6) α. pào   cerkèonta   èna   fùrno
πηγαίνω-ΠΑΡ.1ΕΝ.   ψάχνω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   ένα   φούρνο
ka   kànni   rùstiku
ο οποίος   κάνω-ΠΑΡ.3ΕΝ.   χωριάτικα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.
«Ψάχνω ένα φούρνο ο οποίος κάνει χωριάτικα».
(Κοριλιάνο, Lekakou et al., 2013).

β. pào   cerkèonta   èna   màkina
πηγαίνω-ΠΑΡ.1ΕΝ.   ψάχνω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   ένα   αυτοκίνητο
ka   kunsumèi   olì   benzìna
το οποίο   καταναλώνω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.   λίγη   βενζίνη
«Ψάχνω ένα αυτοκίνητο που να καταναλώνει λίγη βενζίνη».
(Κοριλιάνο, Lekakou et al., 2013).

γ. ipào   vrìskonta   na'   furno
πηγαίνω-ΠΑΡ.1ΕΝ.   βρίσκω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   ένα   φούρνο
ka   kànni   to   tsomì   kalò
ο οποίος   κάνω-ΠΑΡ.3ΕΝ.   το-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.   ψωμί-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.   καλό
ce   en   itsèro   pu   stèi
και   δεν-ΑΡΝ.   ξέρω-ΠΑΡ.1ΕΝ.   που   στέκω-ΠΑΡ.3ΕΝ.
«Ψάχνω ένα φούρνο που να κάνει καλό ψωμί και δεν ξέρω που είναι (βρίσκεται)».
(Στερνατία, Lekakou et al., 2013).

Πρώιμες καταγραφές

δ. Forte saria   na   riai
δύσκολο   να   πιάνω-ΠΑΡ.2ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
to   ‘cèllu   ballante
το-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.   πουλί-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.   μιλάω-MTX.ΠΑΡ.ΟΥΔ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
jatì   cino   pai   petonta ...
γιατί   εκείνο   πηγαίνω-ΠΑΡ.3ΕΝ   πετάω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

«Δύσκολο να πιάσεις το πουλί που μιλάει, γιατί εκείνο πετάει (συνεχώς)».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 13).

ε. dopu   èftase   o   vrai
μόλις   φθάνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.   το   βράδυ
èbbie   c’   èvale
μπαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.   και   βάζω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.
u’   skarpunu,   ce
τα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.   παπούτσια-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.   και
pirte   stomponta   ghià
πηγαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.   περπατώ δυνατά-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   σε
oli   tin   avlì.
όλη   την   αυλή

«Μόλις έφτασε το βράδυ, έβαλε τα παπούτσια (της) και περπατούσε δυνατά σε όλη την αυλή».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 46).

vrisko + -onta²⁹

Πρώιμες καταγραφές

(7) α. Vresi   jaènnonta
βρίσκω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.   διαβαίνω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

---

²⁹ Είμαι ενήμερη ότι τα ρήματα *vrisko* (βρίσκω) και *mèno* (μένω) (βλ. (8α) και (8β) παρακάτω) διατηρούν τη λεξική τους σημασία με αποτέλεσμα να μην σχηματίζουν καθαρές περιπτώσεις εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων. Γνωρίζω, με άλλα λόγια, ότι τα ρήματα *vrisko* και *mèno* συντάσσονται πρωτίστως με το λεγόμενο δευτερογενές κατηγορημα του αντικειμένου (secondary predicate of the object), ωστόσο, βάσει των δεδομένων που παρουσιάζονται εδώ, θεωρώ ότι μπορούμε να κάνουμε λόγο για περιπτώσεις εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων.

ο Nanni Orko, ce
ο-ONOM.EN.APS. Νάννι Όρκο και
tùkuse pu kantali
του-ακούω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3EN.ΕΝΕΡΓΗΤ. που τραγουδάω-ΠΑΡ.3EN.ΕΝΕΡΓΗΤ.
utto trauti:...
αυτό τραγούδι
«Περνούσε ο Νάννι Όρκο και τον άκουσε να τραγουδάει αυτό το τραγούδι:...».
(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 38).

β. Mia' forà ste c' ìbbie sti' mèschia
μία φορά στέκω-ΠΑΡ.3EN. και είμαι-ΠΡΛΘ.3EN. σε-τη δασκάλα
ce vresi diaènnonta
και βρίσκω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3EN.ΕΝΕΡΓΗΤ. διαβαίνω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
ο petì tu rìa
το-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. παιδί-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. ο-ΓΕΝ.ΕΝ.ΑΡΣ. βασιλιάς-ΓΕΝ.ΕΝ.ΑΡΣ.
ce in ide
και αυτή-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΑΙΤ. βλέπω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3EN.ΕΝΕΡΓΗΤ.
ce 'en ifsere pos ènna kami
και δεν-ΑΡΝ. ξέρω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3EN. πως-ΕΠΙΡΡ. να κάνω-ΠΑΡ.3EN.
n' i' milisi, ma in
να αυτής-ΓΕΝ.ΕΝ.ΚΑΙΤ. μιλάω-ΠΑΡ.3EN.ΕΝΕΡΓΗΤ. αλλά αυτή-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΑΙΤ.
ìbbie kulusonta ampì ce ampì
είμαι-ΠΡΛΘ.3EN. ακολουθώ-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. πίσω-ΕΠΙΡΡ. και πίσω-ΕΠΙΡΡ.
«Μια φορά ενώ ήταν/βρισκόταν στη δασκάλα, περνούσε ο γιός του βασιλιά και την είδε και
δεν ήξερε πώς να κάνει για να της μιλήσει αλλά την πήρε από πίσω».
(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 54).

mèno + -onta

Πρώμες καταγραφές

(8) α. Uso massari èmine
αυτός ο αγρότης μένω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3EN.
klèonta ce sfazùmeno.
κλαίω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. και στεναχωριέμαι-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.

«Αυτός ο αγρότης έμεινε κλαμένος και στενοχωρημένος».

Εναλλακτικά: «Αυτός ο αγρότης έκλαιγε και ήταν στενοχωρημένος».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 30).

β. Dopu pirte essu sti' m̀anati
μόλις πηγαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. μέσα-ΕΠΙΡΡ. σε-τη μάνα-της
ce in ide iu
και αυτή-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. βλέπω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ. τόσο
gomai tiru ce konite, nsignase
γεμάτη ψείρες και κόνιδες αρχίζω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.
e madria n' is
η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ. μητριά να αυτή-ΓΕΝ.ΕΝ.ΚΛΙΤ.
pi loja is
λέω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ. λόγια-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ. αυτή-ΓΕΝ.ΕΝ.ΚΛΙΤ.
figliastra, ce in èkanne ghia skiatto
θετής κόρης και αυτή-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. κάνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. από κακία
o porno na skosi dopu mena
το πρωί να σηκώνομαι-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΜΕΣ. μόλις
canta gallo, o vrai
τραγουδώ-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ. ο πετεινός-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. το βράδυ
mapale na mini polemonta
ξανά-ΕΠΙΡΡ. να μένω-ΠΑΡ.3ΕΝ. δουλεύω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
sto' livno fino non canta
σε-το λυχνάρι μέχρι ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. τραγουδώ-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
gallo, ce ekko ka 'e tin
πετεινός και έτσι δεν-ΑΡΝ. αυτή-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ.
èkanne mai na plosi.
κάνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ ποτέ-ΕΠΙΡΡ. να κοιμάμαι-ΠΑΡ.3ΕΝ.

«Μόλις πήγε μέσα στη μάνα της και την είδε τόσο γεμάτη ψείρες και κόνιδες, άρχισε η μητριά να της λέει λόγια της θετής κόρης (να τη μαλώνει), και την ανάγκασε από κακία το πρωί να σηκωθεί στο λάλημα του πετεινού (μόλις λαλήσει ο πετεινός), το βράδυ ξανά (την ανάγκασε) να δουλεύει (να παραμείνει δουλεύοντας) στο λυχνάρι μέχρι να λαλήσει ο πετεινός, και έτσι δεν την άφησε ποτέ να κοιμηθεί».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 51).

(Τάραντας, Ledgeway, 2016b:158).

β. *stonə*   *ffachənə*.
στέκω-ΠΑΡ.3ΠΛΗΘ.   κάνω-ΠΑΡ.3ΠΛΗΘ.
«Αυτοί εξακολουθούν να κάνουν (κτ)».
(Οστούνι, Rohlf, 1969:133).

Στις τοπικές ρομανικές διαλέκτους της Σαλεντινής συμβαίνει η ίδια ακριβώς διαδικασία, με τη διαφορά ωστόσο ότι η ρηματική περίφραση έχει γραμματικοποιηθεί σε τέτοιο βαθμό ώστε το συστατικό του ρήματος *stà(re)/stàri* να έχει υποστεί μορφοφωνολογική μείωση και να εμφανίζεται σε επίπεδο επιφανειακής δομής με τον αμετάβλητο τύπο *sta*. Η αμετάβλητη αυτή μορφή εμφανίζεται στον Ενεστώτα (παρόν) και στον Παρατατικό (παρελθόν) σε όλα τα γραμματικά πρόσωπα, την ίδια στιγμή που το φαινόμενο του φωνοσυντακτικού διπλασιασμού μαρτυράει την παρουσία του παρατακτικού συνδέσμου *a* στην βαθεία δομή όταν ο τελευταίος είναι συστηματικά απών στην επιφανειακή δομή, βλ. παραδείγματα στο (11) (Ledgeway et al., 2018:182):

(11) α. *sta*   *ddormu*

στέκω-ΠΑΡ.1ΕΝ.ΑΜΕΤΒΛ.   κοιμάμαι-ΠΑΡ.1ΕΝ.
«Εξακολουθώ να κοιμάμαι».
(Λέτσε, Ledgeway, 2016b:159).

β. *sta*   *ddurmianu*
στέκω-ΠΡΛΘ.3ΠΛΗΘ.ΑΜΕΤΒΛ.   κοιμάμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ.
«Αυτοί εξακολουθούσαν να κοιμούνται».
(Λέτσε, Ledgeway, 2016b:159).

Παρόλα αυτά, σύμφωνα με την έρευνα της Baldissera (2013:46) η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *stare + γερούνδιο* χρησιμοποιείται και στις τοπικές ρομανικές διαλέκτους της Σαλεντινής. Ως ενδεικτικό παράδειγμα αναφέρεται η μη παρεμφατική ρηματική δομή στο (12):

(12) *stia*   *ndaquandu*

στέκω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.   ποτίζω-ΓΕΡ.
«Αυτός εξακολουθούσε να ποτίζει».

Αναφορικά με την τελευταία περίπτωση, υποθέτουμε ότι πρόκειται για έναν νεωτερικά αναδυόμενο εξακολουθητικό σχηματισμό στις τοπικές ρομανικές διαλέκτους της Σαλεντινής, ο οποίος ενδέχεται ακόμη να μην έχει καθιερωθεί πλήρως, εάν λάβουμε υπόψη μας και το σχόλιο των Ledgeway et al. (2018:182), ότι δηλαδή η συγκεκριμένη δομή δεν αναφέρεται βιβλιογραφικά αλλά ούτε και καταγράφηκε από πληροφορητές στην δική τους έρευνα. Υιοθετούμε λοιπόν την άποψη των Ledgeway et al. (2018:182), σύμφωνα με τους οποίους η εν λόγω μη παρεμφατική ρηματική δομή εκλαμβάνεται ως μεταφραστικό δάνειο από την κοινή Ιταλική το οποίο όπως προαναφέραμε, είναι αρκετά πρόσφατο και χαρακτηρίζεται από μικρό βαθμό ενσωμάτωσης στο ρηματικό περιφραστικό σύστημα των τοπικών ρομανικών διαλέκτων της Σαλεντινής.

2.6 Διαχρονία εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων στα Γκρίκο

2.6.1 *steo* + *-onta*

Όπως αναφέραμε προηγουμένως, η συγχρονική εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo* + *-onta* των Γκρίκο είναι ένα από τα κατεξοχήν παλαιότερα μοτίβα έκφρασης της εξακολουθητικής όψης³². Με άλλα λόγια, η ρηματική αυτή περίφραση εκλαμβάνεται ως μία από τις πλέον αρχαιότερες στρατηγικές την οποία χρησιμοποιούσαν οι ομιλητές των Γκρίκο με σκοπό να δηλώσουν μία εξακολουθητική ρηματική ενέργεια. Παρόλα αυτά, η παραγωγικότητά της παραμένει σε υψηλά επίπεδα και στην σημερινή εποχή (Ledgeway et al., 2018:204).

Εδώ, ας σημειωθεί ότι μη παρεμφατικές ρηματικές περιφράσεις του είδους *steo* + *-onta* δεν χρησιμοποιούνται από την Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ), αφού σε αυτή τα μη συνοπτικά θέματα απλών ρημάτων επαρκούν για τη δήλωση εξακολουθητικής ή συνεχούς σημασίας (Mackridge, 1985:105, 106, Holton et al., 2012:287, 293), βλ. παραδείγματα αμέσως παρακάτω τα οποία περιλαμβάνουν χρόνο Ενεστώτα (13α), Παρατατικό (13β) και Εξακολουθητικό (μη συνοπτικό) μέλλοντα (13γ) (Ledgeway et al., 2018:204-205):

(13) α. Μην τον διακόπτεις τώρα γιατί γράφει.

β. Έγραφα ένα γράμμα στο Νίκο την ώρα που τηλεφώνησες.

---

³² Το ίδιο ισχύει και για την εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo ce* + *P_{παρεμφατικό}* των Γκρίκο (Ledgeway et al., 2018:204).

γ. Θα κοιμάμαι όταν γυρίσεις πίσω.

(KNE, Holton et al., 2012:287)

Επιπρόσθετα, ανάλογα με το περιεχόμενο ο ίδιος μη συνοπτικός τύπος της KNE ενδέχεται να λάβει είτε θαμιστική είτε εξακολουθητική ερμηνεία (Ledgeway et al., 2018:205):

(14) - Τί κάνει ο Νίκος ;

- Διδάσκει.

(KNE, Holton et al., 2012:287)

Σύμφωνα με τη θαμιστική ερμηνεία, ο μη συνοπτικός τύπος του ρήματος *διδάσκω* στο παράδειγμά μας αναφέρεται γενικά στο επάγγελμα του Νίκου. Με άλλα λόγια, αυτό που καταλαβαίνουμε είναι ότι η επαγγελματική δραστηριότητα του Νίκου είναι η διδασκαλία. Από την άλλη πλευρά, μέσω της εξακολουθητικής ερμηνείας ο μη συνοπτικός τύπος του ρήματος *διδάσκω* φέρει το χαρακτηριστικό της συνεχούς/εξελισσόμενης ενέργειας. Συνεπώς, σε αυτή την περίπτωση καταλαβαίνουμε ότι ο Νίκος διδάσκει αυτή τη συγκεκριμένη στιγμή που μιλάμε.

Προχωρώντας, αναφορικά με την ύπαρξη εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων του τύπου *steo + -onta* σε πρωιμότερες διαλεκτικές ποικιλίες της Ελληνικής, έχουν προταθεί δύο απόψεις βιβλιογραφικά. Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τη μία άποψη από αυτές, υποστηρίζεται από τη Manolessou (2005a:118) ότι η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo + -onta* των Γκρίκο εντοπίζεται την περίοδο της Ελληνιστικής Κοινής. Επίσης, όσον αφορά την παρουσία της περίφρασης σε σύγχρονες νεοελληνικές διαλεκτικές ποικιλίες, η Manolessou (2005a:118) υποστηρίζει ότι απουσιάζει πλήρως από οποιαδήποτε νεοελληνική διαλεκτική ποικιλία με μοναδική εξαίρεση τα Γκρέκο της Καλαβρίας στη Νότια Ιταλία, όπως παρατηρείται στο (15):

(15) I   jinèka   mu   steki

η-ONOM.EN.ΘΗΛ.   γυναίκα   δική μου-KΤΗΤ.ΑΝΤ.   στέκω-ΠΑΡ.3ΕΝ.

rastonda

ράβω-MΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

«Η γυναίκα μου ράβει αυτή τη στιγμή».

(Squillaci, 2017:101).

Παρόλα αυτά, οι απαρχές της εξακολουθητικής ρηματικής περιφρασης *steo + -onta* σε κείμενα της Ελληνιστικής Κοινής δεν εντοπίστηκαν με ευκολία κατά τη διάρκεια της δικής μου έρευνας. Ένα πολύ ενδιαφέρον παράδειγμα που κατάφερα ωστόσο να εντοπίσω το οποίο ενδεχομένως να τεκμηριώνει την ύπαρξη των καταβολών της εξακολουθητικής ρηματικής περιφρασης *steo + -onta* κατά την περίοδο της Ελληνιστικής Κοινής παρουσιάζεται στο παράδειγμα (16) αμέσως παρακάτω. Το παράδειγμα αυτό προέρχεται από το έργο *Periphrastica* του Aerts (1965:71):

(16) ἐστὼς ἐπὶ
 στήνω-MTX.ΠΡΚ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.ΜΕΣ. ενώπιον
 τοῦ βήματος
 το-ΓΕΝ.ΕΝ.ΟΥΔ. βήμα-ΓΕΝ.ΕΝ.ΟΥΔ.
 Καίσαρός εἰμι, οὗ με
 Καίσαρ-ΓΕΝ.ΕΝ.ΑΡΣ. εἶμαι-ΠΑΡ.1ΕΝ.ΟΡΙΣΤ. ὅπου ἐγώ-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ.
 δεῖ κρίνεσθαι.
 πρέπει κρίνω-ΠΑΡ.ΑΠΡΜΦ.ΜΕΣ.

«Βρίσκομαι ενώπιον του βήματος του Καίσαρα, από όπου πρέπει να με δικάσετε».

(*Acts* 25, 10).

Σύμφωνα με τον Karsomenos (1953:347), η ρηματική περιφραση *ἐστὼς εἰμι* εδώ ερμηνεύεται μέσω της αντίστοιχης του *ἔστηκα ὄν*³³, ένα γεγονός που φαίνεται να επιβεβαιώνει τον γλωσσικό πρόγονο της εξακολουθητικής ρηματικής περιφρασης *steo + -onta* στην Ελληνιστική Κοινή. Ο τύπος *ἔστηκα* είναι το α' ενικό πρόσωπο οριστικής Παρακειμένου του ρήματος *ἵστημι* στη μέση φωνή (*ἵσταμαι*) το οποίο μεταφράζεται ως στήνω, τοποθετώ, στέκω κ.α. Ο τύπος *ὄν* είναι η μετοχή Ενεστώτα του ρήματος *εἶμι* (εἶμαι, υπάρχω) στην ονομαστική ενικού του αρσενικού γένους. Ο τύπος αυτός είναι ο γλωσσικός πρόγονος της άκλιτης γερονδιακής κατάληξης *-όντας* της Κοινής Νέας Ελληνικής (KNE) (Manolessou, 2005b:243).

Πιο αναλυτικά, το γερούνδιο ως ξεχωριστή μορφολογική και συντακτική κατηγορία εξελίχθηκε διαχρονικά από την αρχαιοελληνική ενεργητική μετοχή κατά τη διάρκεια μιας

³³ Βλ. όμως Aerts (1965:71).

σταδιακής διαδικασίας η οποία είχε ως αφετηρία της τον τύπο της ενεργητικής μετοχής στην ονομαστική ενικού του αρσενικού γένους (κατάληξη *-ων*, *-ῶν* για το παρόν, *-ας* για το παρελθόν) με θηλυκά αναφορικά ηγούμενα κατά τον 5^ο/4^ο αιώνα π.Χ. (Manolessou, 2005b:243) (Holton et al., 2019:1696). Με την απώλεια της φωνηεντικής μακρότητας (Horrocks, 2010:163-5), η ονομαστική ενικού στο αρσενικό γένος της μετοχής με κατάληξη *-ων* και η ονομαστική και αιτιατική στο ουδέτερο γένος της μετοχής με κατάληξη *-ον*, έγιναν μη διακριτοί τύποι. Το επόμενο βήμα υπήρξε η εξάπλωση της αιτιατικής αρσενικού με κατάληξη *-οντα* στην ονομαστική και αιτιατική ουδέτερου κατά τον 4^ο αιώνα μ.Χ. (Hatzidakis, 1892:144, Kapsomenakis, 1938:40, Manolessou, 2005b:246, Holton et al., 2019:1696). Έπειτα, έλαβε χώρα η επέκταση του τύπου *-οντα* στην ονομαστική αρσενικού και θηλυκού γένους η οποία παρατηρήθηκε σε επιγραφές της Πρώιμης Μεσαιωνικής περιόδου με αποτέλεσμα την τελική καθιέρωσή του στον τύπο του γερουνδίου από τον 10/11 αιώνα και εξής (Manolessou, 2005b:250-1) (Holton et al., 2019:1696).

Ωστόσο, μία άλλη άποψη υποστηρίζει ότι η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo + -onta* προέρχεται από τη Μεσαιωνική περίοδο λόγω γλωσσικής επαφής με τη Ρομανική. Κατά την άποψή μου, η θέση αυτή θεωρείται πολύ πιο πιθανή από την προηγούμενη και γι' αυτό το λόγο κλίνουμε περισσότερο προς αυτή. Παρόλα αυτά, θεωρώ ότι θα ήταν καλό να ελεγχθεί μέσω περισσότερων δεδομένων, εκτός από αυτά που παραθέτουμε αμέσως παρακάτω. Σύμφωνα με τους Ledgeway et al. (2018:204-5), λοιπόν, η παραγωγική έως σήμερα ρηματική περίφραση *steo + -onta* επαναλαμβάνει ένα κοινό μοτίβο των ρομανικών γλωσσών για την έκφραση της εξακολουθητικότητας. Πιο αναλυτικά, ως προς την άποψη αυτή αναφέρουμε ότι έχουν εντοπιστεί καταγραφές της εξακολουθητικής ρηματικής περιφρασης *steo + -onta* σε κείμενα Μεσαιωνικής και Πρώιμης Νέας Ελληνικής, τα οποία ωστόσο αποτελούν ελληνοποιήσεις έργων ρομανικής καταγωγής, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση του *Cypriot Canzoniere*³⁴ (Ledgeway et al., 2018:205). Με τη φράση ελληνοποίηση έργου ρομανικής καταγωγής εννοείται η μετάφραση ενός λογοτεχνικού έργου από τη ρομανική γλώσσα στην ελληνική. Με άλλα λόγια λοιπόν, εδώ μιλάμε για περιπτώσεις λογοτεχνικών έργων που αρχικά γράφτηκαν στην ρομανική γλώσσα για να μεταφραστούν έπειτα στα ελληνικά. Σύμφωνα με την άποψη αυτή, κατά τη διαδικασία της μεταφρασιμότητας ενδεχομένως η Ελληνική να δανείστηκε γλωσσικά στοιχεία από τη Ρομανική όπως είναι, εν προκειμένω, η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo + -onta*. Από την άλλη, πρέπει στο συγκεκριμένο σημείο να αναφέρω ότι δυστυχώς δεν εντοπίστηκαν αντίστοιχες εμφανίσεις της εξακολουθητικής ρηματικής περιφρασης *steo + -onta* στην Γραμματική της Μεσαιωνικής και

---

³⁴ πρβλ. Siapkarakas-Pitsillides, 1975.

Πρώιμης Νέας Ελληνικής του Cambridge των Holton et al. (2019).

Στο σημείο αυτό, παραθέτω μία εναλλακτική υπόθεση προέλευσης της εξακολουθητικής ρηματικής περιφρασης *steo* + *-onta* των Γκρίκο στα πλαίσια της γλωσσικής αλληλεπίδρασης Ελληνικής-Ρομανικής κατά την περίοδο της Μεσαιωνικής Ελληνικής. Η συζήτηση που θα ακολουθήσει αφορά στην σχέση που διαμορφώθηκε ανάμεσα στο γερούνδιο του ρήματος *είμι*, «είμαι» και τη ρομανική γλωσσική επαφή κατά τη περίοδο της Ύστερης Μεσαιωνικής και Πρώιμης Νέας Ελληνικής. Πιο συγκεκριμένα, από τον 15^ο αιώνα και εξής προέκυψε το γερούνδιο του ρήματος *είμι*, *ἔστοντα* σε περιοχές που βρίσκονταν κάτω από γαλλική (Κύπρος, Δωδεκάνησα), βενετική ή γενοβέζικη κατοχή (Κρήτη, Επτάνησα, Άνδρος, Κύπρος), την ίδια στιγμή που η κατά πολύ πιο συνηθισμένη παραλλαγή του *ἔστοντας* με την προσθήκη του τελικού /s/ εντοπίζεται από τον 16^ο αιώνα και έπειτα (Holton et al., 2019:1755). Σύμφωνα με τους Holton et al. (2019:1755), ο συγκεκριμένος γερουνδιακός τύπος έχει ρομανικές καταβολές. Πιθανότατα φαίνεται να είναι μία προσαρμογή του Οξιτανικού *estant* του κυπριακού παραδείγματος του 1398 και του ιταλικού *stando/stante che* μέσω της αντιστροφής των /a/ και /o/ για την αντιστοίχιση του γερουνδιακού σχηματισμού και την πρόθεση του /e/ για την ευκολότερη προφορά και αναγνωρισιμότητα του ρήματος (Holton et al., 2019:1755). Ο τύπος *ἔστοντα(ς)* πρωτοεμφανίζεται, όπως αναφέραμε και παραπάνω, σε κείμενα από περιοχές που ήταν υπό γαλλική (Κύπρος, Δωδεκάνησα) και βενετική ή γενοβέζικη κυριαρχία (Κρήτη, Επτάνησα, Άνδρος, Κύπρος). Μία ενδιαφέρουσα παραλλαγή του γερουνδίου που είναι μορφολογικά ακόμη πλησιέστερη με το ιταλικό *stante* αποτελεί το γερούνδιο *στάντε(ς)*, το οποίο εντοπίζεται έναν αιώνα αργότερα από τον τύπο *ἔστοντας* σε περιοχές οι οποίες βρίσκονταν υπό ιταλική κυριαρχία³⁵ (Holton et al., 2019:1755). Μέχρι στιγμής δεν υπάρχουν μαρτυρίες γι' αυτό πριν από το τέλος του 16^{ου} αιώνα. Ο αντίστοιχος τύπος χωρίς το τελικό /s/ εντοπίζεται επίσης περιστασιακά (Holton et al., 2019:1758).

Οι τύποι *ἔστοντα(ς)* και *στάντε(ς)* είναι, όπως αναφέραμε και παραπάνω, γερούνδια του ρήματος *είμαι*, τα οποία χρησιμοποιήθηκαν αρχικά σε άχρονες απόλυτες δομές (tenseless absolute constructions) που περιλάμβαναν τύπους υποτακτικής με το μόριο *να*. Οι δομές αυτές μαρκάρονταν μόνο ως προς την όψη. Στη συνέχεια, χρησιμοποιήθηκαν με έγχρονους τύπους Οριστικής (tensed indicative forms) (Holton et al., 2019:1918). Ο τύπος *ἔστοντα(ς)* συχνά

---

³⁵ Εδώ πρέπει να αναφερθεί ότι τη δεκαετία του 1920 και 1930 η ενιαία μορφή ενός ιταλικού κράτους με κοινή εθνική ταυτότητα και γλώσσα ήταν ακόμα σε αρχικά στάδια ζωής. Επομένως, την περίοδο που συζητείται εδώ δεν μιλάμε για ένα αυτό καθ' εαυτό ιταλικό κράτος αλλά για ένα αμάλγαμα διαλέκτων (πρβλ. σχετικά Manolesssou, 2005a:113). Η πρότυπη κοινή Ιταλική δημιουργήθηκε, μέσω μιας μακρόχρονης και αργής διαδικασίας, στη βάση της διαλέκτου της κεντρικής Τοσκάνης, ενώ τυποποιήθηκε για πρώτη φορά στις αρχές του 14^{ου} αι. μέσα από τα έργα του Τοσκανού συγγραφέα Δάντη Αλιγκέρι (Dante Alighieri), ο οποίος χρησιμοποιούσε τη διάλεκτο της Φλωρεντίας ως φυσικός ομιλητής (πρβλ. Lepschy, Anna Laura & Lepschy, Giulio, C. (1988) για περισσότερες πληροφορίες).

ακολουθείται από τα *καί, νά, καὶ νά, ὅτι, πώς, όπου* ή *όπου να*³⁶ ενώ ο τύπος *στάντε(ς)* εμφανίζεται κυρίως με την επιρρηματική δομή με το (*καί*) *να* (Holton et al., 2019:1755, 1758). Ουσιαστικά, στην τελευταία αυτή περίπτωση επανερμηνεύθηκαν ως σύνδεσμοι που εισάγουν αιτιολογικές επιρρηματικές δομές (Holton et al., 2019:1918). Όσον αφορά τον τύπο *ἔστοντα(ς)* αναφέρουμε εδώ ότι η συγκεκριμένη χρήση του, εκτός από τις περιοχές που βρίσκονταν υπό γαλλική και βενετική ή γενοβέζικη κυριαρχία, επεκτάθηκε από τον 17^ο αι. και σε άλλες περιοχές πιθανότατα λόγω εμπορικών επαφών (Holton et al., 2019:1755). Χαρακτηριστικά παραδείγματα παρουσιάζονται στα (17)-(18) αμέσως παρακάτω:

(17) *ἔστοντας*

α) νά	μην	ἔχη		
να	μην-ΑΡΝ.	έχω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΥΠΟΤΑΚΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ.		
ἐξουσίαν ...	κανένας ...	νά	τούς	
ἐξουσία-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ.	κανένας	να	αυτός-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΚΛΙΤ.	
ἐνοχλήση,			ἔστοντας όπου	
ἐνοχλώ-ΠΡΛΘ.3ΕΝ.ΥΠΟΤΑΚΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ.			δεδομένου ότι	
ἔγινε		μέ	κοινή	γνώμη
γίνομαι-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.		με	κοινή	γνώμη
καὶ	βουλήν	πάντων		τῶν
και	ἀπόφαση	όλος-ΓΕΝ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.	οι-ΓΕΝ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.	
καθηγουμένων				
οδηγώ-ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΓΕΝ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.				

«Για να μην έχει εξουσία... κανένας ... να τους ενοχλεί δεδομένου ότι έγινε με κοινή γνώμη και απόφαση όλων των ηγούμενων των μοναστηριών».

(1661, Άθος, Lemerle 1988: 71, 200.13–15).

β) ἔστοντας νά	στέκεται	πάντα	έναντιος
δεδομένου ότι	στέκω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.	πάντα	αντιμέτωπος

«Δεδομένου ότι στέκεται/είναι πάντα αντιμέτωπος».

(1655, Sibiu, Τσούρκα-Παπαστάθη 2011: 1, f.157v.9).

³⁶ Το ίδιο ισχύει και για τον τύπο *ἔσοντας*, έναν ακόμη γερονδιακό τύπο του ρήματος *εἶμι* ο οποίος εμφανίστηκε σε περιοχές που βρίσκονταν υπό ιταλική κυριαρχία κατά τον 17^ο αι. Ο τύπος αυτός βασίζεται πιθανότατα στο ιταλικό *essendo*, «το να είσαι». Σε αντίθεση με το *ἔστοντας*, ο τύπος *ἔσοντας* απουσιάζει από περιοχές που βρίσκονταν κάτω από γαλλική κατοχή (Holton et al., 2019:1755).

(18) *στάντε(ς)*

- α) *στάντες* καὶ ... νὰ μὴν ἔχω
δεδομένου ὅτι μὴν-APN. ἔχω-ΠΑΡ.1ΕΝ.ΥΠΟΤΑΚΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
νὰ δώσω
να δίνω-ΜΕΛΛ.1ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
«Δεδομένου ὅτι δεν ἔχω να δώσω».
(1614, Κρήτη, Ηλιάκης, 2008: 219, 206.15–6).

- β) *στάντες* νὰ ἔχε γυναίκα
δεδομένου ὅτι ἔχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ. γυναίκα
ἐπαρμένη
επαίρομαι-MTX.ΠΡΚ.ΜΕΣ.
«Δεδομένου ὅτι εἶχε αλαζονική γυναίκα».
(1628, Κρήτη, Βαρζελιώτη 2000: 2, 333.16).

Προσωπικά λοιπόν, υποθέτω ἐδῶ ὅτι ἐνδεχομένως να υπήρξε μία σύνδεση ἀνάμεσα στο ρήμα *εἶμι*, «εἶμαι» καὶ το ρήμα *steo* «στέκο» στα Γκρίκο της Νότιας Ἰταλίας ὅσον ἀφορᾶ την ἐκφραση της ἐξακολουθητικῆς ἐνέργειας. Ὅπως ἀναφέραμε παραπάνω, το γερούνδιο του ρήματος *εἶμι* ἐπηρεάστηκε γλωσσικά ἀπὸ το *stando/stante che* της Ἰταλικῆς στις περιοχὲς που βρίσκονταν ὑπὸ ρομανικὴ κυριαρχία κατὰ την Ὑστερη Μεσαιωνικὴ καὶ Πρώιμη Νέα Ἑλληνικὴ περίοδο. Ἀν στο στοιχείο αὐτὸ προσθέσουμε αὐτὸ που ἀναφέρεται ἀμέσως παρακάτω (πρβλ. 2.6.2), ὅτι δηλαδὴ ἡ ἐξακολουθητικὴ ἐκφράζεται περιφραστικά μέσω του ρήματος *εἶμι* καὶ της ἐνεργητικῆς μετοχῆς Ἐνεστώτα κατὰ την περίοδο της Μεσαιωνικῆς Ἑλληνικῆς, τότε ἴσως ὀδηγηθούμε στο συμπέρασμα ὅτι στα Γκρίκο προέκυψε ἡ ἐξακολουθητικὴ ρηματικὴ περίφραση *steo + -onta*, ἀντικαθιστώντας το ρήμα *εἶμι* με το *steo*. Ἡ ὑπόθεση αὐτὴ στηρίζεται πάνω στη σχέση που δημιουργήθηκε λόγω γλωσσικῆς ἐπαφῆς ἀνάμεσα στο ρήμα *εἶμι* καὶ το γερούνδιο *ἔστοντα(ς)*, *στάντε(ς)*. Με ἄλλα λόγια λοιπόν, ο δανεισμός του γερούνδιου του ρήματος *εἶμι* ἀπὸ τα *stando/stante che* της Ἰταλικῆς κατὰ την Ὑστερη Μεσαιωνικὴ καὶ Πρώιμη Νέα Ἑλληνικὴ περίοδο, θεωρῶ ὅτι λειτούργησε ὡς συνδετικός κρίκος για την ἐμφάνιση της ἐξακολουθητικῆς ρηματικῆς περίφρασης *steo + -onta* στα Γκρίκο τις ἴδιες χρονικὲς περιόδους. Φυσικά, το παραπάνω ἀποτελεῖ μία ἀπλὴ σκέψη που δεν μὲνει παρά να διερευνηθεῖ περισσότερο.

2.6.2 pàò, vrisko, mènò + -onta

Σύμφωνα με την *Ιστορική Ελληνική Γραμματική* του Jannari (1897:435), ο εξακολουθητικός Ενεστώτας κατά την περίοδο της Κλασικής Ελληνικής είναι δυνατόν να δηλωθεί περιφραστικά μέσω του ρήματος *εἶμι* και της ενεργητικής μετοχής Ενεστώτα³⁷. Ως ενδεικτικά παραδείγματα εκλαμβάνονται τα (19)-(21):

(19) τὰδ' ἔστ'
αυτά-ONOM.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ. εἶμαι-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.
ἀρέσκοντα
αρέσκω-ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
«Αυτά εξακολουθούν να είναι ευχάριστα».
(*Soph. O.R.* 274).
(Jannaris, 1897:435).

(20) ἔστιν εὖ
εἶμαι-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ. καλά-ΕΠΙΡΡ.
φρονῶν
σκέφτομαι-ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
«Εξακολουθεί να είναι συνετός».
(*Ar. Plut.* 479).
(Jannaris, 1897:435).

(21) εἶ τις εἶρηκεν ἦ νῦν
εάν κάποιος μιλάω-ΠΡΚ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ. ή τώρα-ΕΠΙΡΡ.
λέγων τις ἐστὶν
μιλάω-ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.ΕΝΕΡΓΗΤ. κάποιος εἶμαι-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.

---

³⁷ Περιστασιακά ωστόσο, ο εξακολουθητικός Ενεστώτας μπορούσε να εκφραστεί και μέσω του λεξικού ρήματος σε χρόνο Ενεστώτα ακολουθούμενο από τη μετοχή *ἔχων* (πρβλ. *Pl. Gorg.* 490 Ε «φλυαρεῖς ἔχων»), («Εξακολουθεῖς να μιλάς φλύαρα») (Jannaris, 1897:435).

ἢ μέλλει

λέγειν

ή σκοπεύω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ. μιλάω-ΠΑΡ.ΑΠΡΜΦ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

«Εάν κάποιος έχει μιλήσει ή εξακολουθεί τώρα να μιλάει ή σκοπεύει να μιλήσει».

(Eur. Hec. 1179).

(Jannaris, 1897:435).

Η περιφραστική αυτή έκφραση του εξακολουθητικού Ενεστώτα, σύμφωνα με τον Jannaris (1897:435), υπήρξε ιδιαίτερος δημοφιλής ως προς τη χρήση της κατά τη Μετακλασική εποχή με αποκορύφωμα την πολύ υψηλή συχνότητα χρήσης της ειδικότερα κατά τις περιόδους της Ελληνιστικής-Ρωμαϊκής και της Βυζαντινής. Ωστόσο, από την περίοδο της Ελληνιστικής Κοινής το μη ομαλό βοηθητικό ρήμα *εἶμι*, παρόλο που χαρακτηριζόταν από την υψηλότερη συχνότητα χρήσης, αντικαθίσταται συχνά από τα ομαλά ρήματα *ὑπάρχω*, *χρηματίζω*, *εὐρίσκομαι*, *μένω*, *ἔχω*, *ποιῶ* (= *διάγω*), *διαγί(γ)νομαι*, *διάγω*, βλ. παραδείγματα παρακάτω (Jannaris, 1897: 435, 491):

(22) ἐν παρωρείαις

μέσα σε πλαγιές βουνού

προσανέχων

περιμένω υπομονετικά-ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

διῆγε

διέρχομαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

«Διέρχονταν μέσα από τις πλαγιές του βουνού περιμένοντας υπομονετικά».

(Polyb. 2, 5, 6).

(Jannaris, 1897:491).

(23) ἔμεινεν

δὲ

μένω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ. ἀλλά

ἀπὸ ὥρας ἕκτης

ἀπὸ ὥρα-ΓΕΝ.ΕΝ.ΘΗΛ. ἕκτη-ΓΕΝ.ΕΝ.ΘΗΛ.

ἕως ὥρας ἐνάτης οὕτως

μέχρι ὥρα-ΓΕΝ.ΕΝ.ΘΗΛ. ἐνάτη-ΓΕΝ.ΕΝ.ΘΗΛ. ἔτσι-ΕΠΙΡΡ.

[56]

ἀποκράζων

ουρλιάζω-ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.

«Αλλά ούρλιαζε έτσι από την έκτη έως την ενάτη ώρα».

(*Vita Eriph.* 60 B).

(Jannaris, 1897:491).

(24) εὐρέθη

βρίσκω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.ΠΑΘΗΤ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.

ἔχουσα³⁸

έχω-ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ.

«Είχε μέσα στην κοιλιά της».

(*Matt I*, 18).

(Jannaris, 1897:491).

έν

γαστρι

μέσα σε

κοιλιά-ΔΟΤ.ΕΝ.ΘΗΛ.

Βάσει των παραπάνω δεδομένων λοιπόν, υποστηρίζουμε ότι οι εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις στα Γκρίκο, οι οποίες εκφράζονται μέσω των ρημάτων *pào*, «πηγαίνω», *vrisko*, «βρίσκω» και *mèno*, «μένω» συν το γερούνδιο στον μη συνοπτικό τύπο του γερουνδίου, (κατάληξη *-onta*) προέρχονται διαχρονικά από την Ελληνιστική Κοινή³⁹.

2.6.3 *pào*, *vrisko* και *mèno* + *-onta*: Βάση για *steo* + *-onta*;

Μία ακόμη άποψη όσον αφορά τη διαχρονία της εξακολουθητικής ρηματικής περιφρασης *steo* + *-onta* στα Γκρίκο μπορεί να θεωρηθεί και η ακόλουθη. Η διαχρονική ελληνικότητα των εξακολουθητικών περιφράσεων με τα ρήματα *pào*, *vrisko* και *mèno* + τον μη συνοπτικό τύπο του γερουνδίου (κατάληξη *-onta*), ενδεχομένως να βοήθησε ως προς τον δανεισμό μίας νέας εξακολουθητικής δομής από κάποιες ρομανικές ποικιλίες. Η βάση σχηματισμού της σύνθετης εξακολουθητικής δομής προϋπήρχε με άλλα λόγια στα Γκρίκο, με αποτέλεσμα να γίνεται πολύ πιο εύκολη η διαδικασία δανεισμού μίας νέας παρόμοιας εξακολουθητικής δομής η οποία απλά

³⁸ Κατά τη Μέση Βυζαντινή περίοδο, η γερουνδιακή κατάληξη *-onta* επεκτάθηκε ως προς τη χρήση της στο αρσενικό και θηλυκό γένος. Στις νεκρικές επιγραφές από την Κόρυκο (5^{ος} και 6^{ος} αι., Keil & Wilhem, 1931) η νεκρική φόρμουλα (funerary formula) είναι γένους θηλυκού: «θήκη/σωματοθήκη διαφέρουσα του X», («το φέρετρο το οποίο ανήκει στον X). Σε πολλές περιπτώσεις η νεκρική αυτή φόρμουλα μεταβλήθηκε σε «θήκη διαφέροντα». Αυτές είναι οι πρωιμότερες καταγραφές της εξάπλωσης της γερουνδιακής κατάληξης *-onta* στο θηλυκό γένος (Manolessou, 2005b:250-251).

³⁹ Μία ισοδύναμη εξακολουθητική ρηματική περίφραση με αυτή των Γκρίκο, *pào*, «πηγαίνω» + μη συνοπτικός τύπος του γερουνδίου, είναι η *vado*, «πηγαίνω» + γερούνδιο της Ρομανικής (Josep Quer Villanueva, προσωπική επικοινωνία).

χρησιμοποιεί ένα διαφορετικό πρώτο ρηματικό συστατικό (P₁), «στέκω» στο πλαίσιο της σύνθετης ρηματικής φράσης (P₁ + γερούνδιο (P₂)).

2.6.4 Συμπεράσματα

Συμπερασματικά, αναφέρουμε ότι το ενδεχόμενο η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo* + *-onta* των Γκρίκο να προέρχεται από την Ελληνιστική Κοινή δεν φαίνεται ένα πολύ πιθανό σενάριο (πρβλ. ωστόσο Manolessou, 2005a:118) βάσει του ότι η εξακολουθητική δομή με το ρήμα *ἴστημι*, «στήνω, τοποθετώ, στέκω» και την ενεργητική μετοχή *Ενεστώτα* δεν χαρακτηριζόταν από μεγάλη συχνότητα χρήσης κατά τη Μετακλασική εποχή. Αυτό εξάλλου φάνηκε και από τη δυσκολία εντοπισμού δεδομένων χρήσης της κατά τη διάρκεια της παρούσας έρευνας. Στο ίδιο πλαίσιο, δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι σύμφωνα με τον Jannaris (1897:435, 491), η περιφραστική δομή που δήλωνε τη διάρκεια/εξακολουθητικότητα κατά την Ελληνιστική-Ρωμαϊκή και Βυζαντινή περίοδο και η οποία χαρακτηριζόταν από τον υψηλότερο βαθμό συχνότητας ήταν αυτή που αποτελούνταν από το ρήμα *εἶμι* και την ενεργητική μετοχή *Ενεστώτα*.

Εν αντιθέσει, θεωρούμε, φυσικά πάντοτε με κάποια επιφύλαξη λόγω της έλλειψης περισσότερων δεδομένων, ότι η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo* + *-onta* των Γκρίκο εκλαμβάνεται περισσότερο ως μοτίβο ρομανικής προέλευσης⁴⁰ κατά την Ύστερη Μεσαιωνική περίοδο, σε μία εποχή όπου όπως προαναφέρθηκε, η σύσταση ενός ομογενοποιημένου ιταλικού κράτους ήταν ανύπαρκτη⁴¹ (πρβλ. Ledgeway et al., 2018:205).

Περαιτέρω μελλοντική έρευνα πάνω στο θέμα πιθανότατα να οδηγήσει σε οριστικότερα και ασφαλέστερα συμπεράσματα.

Αναφορικά με τις εξακολουθητικές περιφράσεις *pào*, «πηγαίνω», *vrisko*, «βρίσκω» και *mèno*, «μένω» + τον μη συνοπτικό τύπο του γερονδίου (κατάληξη *-onta*), υποστηρίχθηκε ότι η προέλευσή τους ανάγεται στο διαχρονικό γλωσσικό στάδιο της Ελληνιστικής Κοινής.

Τέλος, σχετικά με τη διαχρονία της εξακολουθητικής περίφρασης *steo* + *-onta* στα Γκρίκο παρουσιάστηκε και η παρακάτω υπόθεση. Ο διαχρονικά ελληνικός χαρακτήρας των εξακολουθητικών περιφράσεων με τα ρήματα *pào*, «πηγαίνω», *vrisko*, «βρίσκω» και *mèno*, «μένω» + τον μη συνοπτικό τύπο του γερονδίου (κατάληξη *-onta*), ίσως να λειτούργησε

⁴⁰ Αντιπαραβάλε εδώ τη θέση της Manolessou (2005a:118) η οποία υποστηρίζει ότι η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *ste(c)o* + *-onta/onda* στα Γκρίκο και Γκρέκο είναι μεταφραστικό δάνειο από την Ιταλική.

⁴¹ Πρβλ. επίσης τη θέση της Squillaci (2017:101), σύμφωνα με την οποία η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steko* + *-onda* στα Γκρέκο (Γκρεκάνικο) της Καλαβρίας χρονολογεί την ύπαρξή της από την εποχή της επίδρασης της γειτονικής ρομανικής Καλαβρέζικης διαλέκτου.

βοηθητικά ως προς τον δανεισμό της εξακολουθητικής δομής *steo* + *-onta* από κάποιες ρομανικές ποικιλίες. Η άποψη αυτή βασίστηκε στο γεγονός ότι η σύνθετη ρηματική δομή (P₁ + γερούνδιο (P₂)) με την οποία εκφράζεται η εξακολουθητικότητα στα Γκρίκο προϋπήρχε, με αποτέλεσμα το μόνο που χρειαζόταν να συμβεί ήταν ο δανεισμός ενός διαφορετικού πρώτου ρηματικού συστατικού (P₁) το οποίο στην περίπτωση μας είναι το *steo*, «στέκω».

2.7 Γραμματικοποίηση εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων στην Ρομανική

2.7.1 Μη Συνοπτική Μεταβολή (Bertinetto et al., 2000)

Σύμφωνα με τους Bertinetto et al. (2000), οι εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις στις ρομανικές γλώσσες, οι οποίες εκφράζονται μέσω σύνθετων ρηματικών δομών του τύπου (P₁ (είμαι/στέκω, πηγαίνω/έρχομαι) + P₂ (απαρέμφατο, γερούνδιο, ενεστωτική μετοχή)) (βλ. 2.2 παραπάνω), γραμματικοποιούνται και κατατάσσονται σε διαφορετικούς βαθμούς γραμματικοποίησης ανάλογα με τη σημασιολογική τους ερμηνεία και τη συντακτική τους συμπεριφορά (πρβλ. Bertinetto, 2000, Bertinetto & Squartini 2016). Η γραμματικοποίηση που υφίστανται, τις κατηγοριοποιεί σε μία πενταβάθμια κλίμακα η οποία είναι γνωστή ως *Μη Συνοπτική Μεταβολή (Imperfective Drift)* (Bertinetto et al., 2000:540, Bertinetto, 2000:15, Bertinetto & Squartini, 2016, πρβλ. επίσης Ledgeway et al., 2018:201). Ο πίνακας 5 αμέσως παρακάτω παρουσιάζει τη *Μη Συνοπτική Μεταβολή (Imperfective Drift)* των Bertinetto et al. (2000).

Πίνακας 5: Μη Συνοπτική Μεταβολή εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων στις ρομανικές γλώσσες (Bertinetto et al., 2000)

(Προσαρμογή από Ledgeway et al., 2018:202)

(i)	Αμιγής Τοπικότητα (Pure locativity)	Στατικότητα, διάρκεια
(ii)	Εξακολουθητικότητα I (Progressivity I)	Υπολειπόμενη τοπικότητα, διάρκεια, ουδετερότητα ως προς την όψη
(iii)	Εξακολουθητικότητα II (Progressivity II)	Διάρκεια, ουδετερότητα ως προς την όψη
(iv)	Εξακολουθητικότητα III (Progressivity III)	Εστίαση, αποκλειστική μη συνοπτικότητα
(v)	Αμιγής μη συνοπτικότητα (Pure Imperfectivity)	Απώλεια του συγκεκριμένου εξακολουθητικού χαρακτήρα

Προτού προχωρήσουμε, ωστόσο, στην εξήγηση του παραπάνω πίνακα, είναι αναγκαίο να διασαφηνιστούν μερικές χρήσιμες για την ανάλυση έννοιες (πρβλ. Cerruti, 2014:290):

- 1) **Εστιασμένο εξακολουθητικό (focalized progressive)**, λ.χ. για ένα γεγονός το οποίο βρίσκεται σε εξέλιξη σε ένα μεμονωμένο χρονικό σημείο [σημείο εστίασης, (focalization point)], Παράδειγμα: When you entered the room, I was studying, («Όταν μπήκες στο δωμάτιο, μελετούσα»).
- 2) **Διαρκές εξακολουθητικό (durative progressive)**, λ.χ. για ένα γεγονός το οποίο συμβαίνει για ένα μεγαλύτερο χρονικό διάστημα, Παράδειγμα: While you were listening to music, I was studying, («Ενώ άκουγες μουσική, εγώ μελετούσα»).
- 3) **Θαμιστικό (habitual)**, Παράδειγμα: I was studying every day, («Διάβαζα κάθε μέρα»).

Οι ρομανικές εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις λοιπόν, ξεκινούν ως τοπικές (locative) (Στάδιο I). Ύστερα, το ρήμα που φέρει το χαρακτηριστικό της τοπικότητας (locative verb) αρχίζει να μετατρέπεται σε βοηθητικό (Στάδιο II) και ακολούθως χάνει τον τοπικό του χαρακτήρα (Στάδιο III). Στα στάδια αυτά εκφράζουν το χαρακτηριστικό της διάρκειας και είναι συμβατές με τη συνοπτική όψη. Στη συνέχεια, ωστόσο, αποκτούν το χαρακτηριστικό της εστιασμένης εξακολουθητικότητας (focalized progressive meaning) ενώ παράλληλα δεν μπορούν να χρησιμοποιηθούν με τη συνοπτική όψη (Στάδιο IV). Στο τελικό στάδιο (Στάδιο V), οι ρομανικές εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις δεν περιορίζονται πια σε εξακολουθητικά περιβάλλοντα με αποτέλεσμα να φέρουν επίσης θαμιστικές ερμηνείες. Επίσης, στο στάδιο αυτό, οι περιορισμοί που σχετίζονται με το χαρακτηριστικό της ρηματικής δράσης (actional restrictions) εγκαταλείπονται. Ακόμη, πρέπει να αναφέρουμε ότι καθ'όλη τη διάρκεια αυτής της διαδικασίας, η ίδια εξακολουθητική ρηματική περίφραση είναι δυνατόν να βρίσκεται σε περισσότερα από ένα στάδια ταυτόχρονα (Cerruti, 2014:295).

Ουσιαστικά, στο αρχικό στάδιο της γραμματικοποίησης οι ρομανικές εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις είναι συμβατές με τη συνοπτική όψη, εκφράζουν το χαρακτηριστικό του διαρκούς εξακολουθητικού (durative progressive meaning), ενώ παράλληλα παρουσιάζουν περιορισμούς που σχετίζονται με το χαρακτηριστικό της ρηματικής δράσης. Στο τελικό στάδιο της γραμματικοποίησης οι περιφράσεις εμπεριέχουν και τις τρεις μη συνοπτικές ερμηνείες (διαρκής εξακολουθητικότητα, εστιασμένη εξακολουθητικότητα και θαμιστικότητα), είναι ασύμβατες με τη συνοπτική όψη και δεν παρουσιάζουν πια περιορισμούς ως προς το

χαρακτηριστικό της ρηματικής δράσης (Cerruti, 2014:295).

Σύμφωνα με τους Bybee, Perkins και Pagliuca (1994:141): «ένα σημαντικό στάδιο σε μία τέτοια διαδικασία είναι η επέκταση του χαρακτηριστικού της εξακολουθητικότητας έτσι ώστε να εκφράζει τη θαμιστική ερμηνεία». Στις ρομανικές γλώσσες, ωστόσο, καμία από τις εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις δεν έχει καταφέρει να φτάσει το τελικό στάδιο (Στάδιο V). Κατά τους Bertinetto et al. (2000:540), «μία πιθανή μελλοντική ανάπτυξη [...] θα αποτελείται από την τελική μείωση των εξακολουθητικών δομών σε ένα αμιγώς μη συνοπτικό τύπο: σε έναν τύπο δηλαδή, ο οποίος δεν περιορίζεται σε εξακολουθητικά περιβάλλοντα, αλλά εμφανίζεται επίσης σε θαμιστικά» (Cerruti, 2014:296).

2.7.2 Στάδια γραμματικοποίησης εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης *steo* + *-onta* στα Γκρίκο

Η παρούσα υποενότητα στοχεύει στην διαλεύκανση του βαθμού γραμματικοποίησης της εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης *steo* + *-onta* των Γκρίκο. Χρησιμότετη βοήθεια σε αυτή την προσπάθεια είναι οι έρευνες του Ledgeway (2011b:724-5, 2016b) οι οποίες χρησιμοποίησαν κάποιες δοκιμασίες (tests) αναφορικά με τον έλεγχο του βαθμού γραμματικοποίησης εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων. Οι δοκιμασίες αυτές σχετίζονται με την ύπαρξη σημασιολογικών επιδράσεων (συμβατότητα με κατηγορήματα στατικής, θαμιστικής και γενικευτικής ερμηνείας), μορφολογικών επιδράσεων (κλιτική τριβή/απομείωση (attrition)) και συντακτικών επιδράσεων (θέση κλιτικού). Επιπροσθέτως, παρουσιάζεται συνοπτικά η συντακτική ανάλυση των Ledgeway et al. (2018:193) για την εξακολουθητική ρηματική περιφράση *steo* + *-onta* των Γκρίκο. Σύμφωνα με τους Ledgeway et al. (2018:193), υποστηρίζεται μία μονοπροτασιακή ανάλυση (monoclausal analysis) της εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης *steo* + *-onta* στα Γκρίκο. Η ανάλυση αυτή προκύπτει ανάλογα με τη θέση που έχει ο μεμονωμένος ρηματικός τύπος σε σύγκριση με τα επιρρήματα και τα κλιτικά και βασίζεται σε δύο υποθέσεις. Σύμφωνα με την πρώτη, προτείνεται ότι η προτασιακή δομή διαχωρίζεται σε δύο πεδία, ένα Υψηλότερο Επιρρηματικό Πεδίο (Higher Adverb Space, HAS) και έναν Χαμηλότερο Επιρρηματικό Πεδίο (Lower Adverb Space, LAS). Τα επιρρήματα τοποθετούνται σε υψηλές και χαμηλές λειτουργικές θέσεις αντίστοιχα, μέσω της ιεραρχίας των λειτουργικών προβολών του Cinque (1999). Βάσει της υπόθεσης αυτής, η θέση του επιρρήματος εκλαμβάνεται ως διαγνωστικό κριτήριο για τη θέση του ρήματος σε ένα από τα δύο πεδία (Ledgeway & Lombardi, 2005, 2014, Schifano, 2015, 2016, 2018). Η δεύτερη υπόθεση στηρίζεται στους Ledgeway & Lombardi (2005), σύμφωνα με τους οποίους τα κλιτικά

έχουν δύο πιθανές θέσεις, η μία εκ των οποίων σχετίζεται με τη μεσο-προτασιακή λειτουργική προβολή (clause-medial functional projection) και η άλλη με μία σχετικά χαμηλή θέση (πρβλ. επίσης Cardinaletti & Shlonsky, 2004). Ακόμη, σύμφωνα με αυτή την υπόθεση η κλιτικοποίηση (cliticization) μπορεί να είναι είτε συντακτική, όπως στην ιταλική πρόταση στο (25), είτε φωνολογική όπως φαίνεται στο (26) μέσα από το παράδειγμα της τοπικής ρομανικής διαλέκτου των Cosentino (Ledgeway et al., 2018:192-93).

(25) α. Gianni mi conosce
 ο-ONOM.EN.APS. Γιάννης εμένα-AIT. γνωρίζω-ΠΑΡ.3EN.
 già
 ήδη-ΕΠΙΠΡ.
 «Ο Γιάννης ήδη με γνωρίζει».

β. Gianni [_{χαρ.} mi conosce [LAS già t_{mi}-conosce]][_{v-VP} t_{conosce} t_{mi}]
 (Ιταλική, Ledgeway & Lombardi, 2005:95).

Στο παράδειγμα αυτό από την Ιταλική, παρατηρούμε ότι έχει συμβεί χαμηλή συντακτική κλιτικοποίηση στο Χαμηλότερο Επιρρηματικό Πεδίο και μεσο-προτασιακή μετακίνηση του ρήματος το οποίο επιτελεί τη διαδικασία pied-piping στο κλιτικό.

(26) α. Gianni ggìa mi
 ο-ONOM.EN.APS. Γιάννης ήδη-ΕΠΙΠΡ. εμένα-AIT.
 canuscìa
 γνωρίζω-ΠΑΡ.3EN.
 «Ο Γιάννης ήδη με γνωρίζει».

β. Gianni [_{χαρ.} [LAS ggìa mi canuscìa] [_{v-VP} t_{canuscìa} t_{mi}]]
 (Cosentino, Ledgeway & Lombardi, 2005:95).

Στο παράδειγμα (26) από τα Cosentino έχουμε φωνολογική κλιτικοποίηση στο Χαμηλότερο Επιρρηματικό Πεδίο και χαμηλή μετακίνηση του ρήματος στο Χαμηλότερο Επιρρηματικό Πεδίο.

Ξεκινώντας τη συζήτησή μας λοιπόν αναφορικά με τα Γκρίκο και τη γραμματικοποίηση της εξακολουθητικής ρηματικής περίφρασης *steo + -onta*, αναφέρουμε ότι σύμφωνα με τους Ledgeway et al., 2018:193, η συγκεκριμένη περίφραση διατηρεί έναν χαμηλό

βαθμό γραμματικοποίησης. Αμέσως παρακάτω παρατίθενται τα σημασιολογικά, μορφολογικά και συντακτικά/λειτουργικά χαρακτηριστικά της εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης έτσι όπως διαπιστώθηκαν μέσα από δεδομένα σύγχρονων ερευνητικών εγχειρημάτων (πρβλ. πίνακα 3 παραπάνω).

i) Σημασιολογικά χαρακτηριστικά

Το δεύτερο ρηματικό συστατικό (P₂) της σύνθετης ρηματικής δομής (P₁ + P₂) *steo* + - *onta* το οποίο εκφράζεται μέσω του μη παρεμφατικού μη συνοπτικού τύπου του γερουνδίου, προέρχεται από έναν λεξικό ρηματικό τύπο ο οποίος δεν έχει στατική ερμηνεία, αντίθετα από την περίπτωση του δεύτερου ρηματικού συστατικού (P₂) της εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης *sta* + *παρεμφατικός τύπος* των τοπικών ρομανικών διαλέκτων της Σαλεντινής, βλ. παραδείγματα στο (27) (Ledgeway et al., 2018:193):

(27) α. * en   *steo*   *νοόντα*
          δεν-APN.   *στέκω-ΠΑΡ.1ΕΝ.*   *καταλαβαίνω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.*
          «Δεν καταλαβαίνω».
          (Γκρίκο, Καλημέρα, Ledgeway et al., 2018).

β. *jeu*   *nu'*   *sta capiscu*   *nenzi*   *cchiui*
          εγώ-ΟΝΟΜ.1ΕΝ. *δεν-APN.*   *sta καταλαβαίνω-ΠΑΡ.1ΕΝ.*   *τίποτα*   *πια-ΕΠΙΡΡ.*
          «Εγώ δεν καταλαβαίνω τίποτα πια».
          (Σαλεντινή, Ματίνο, Ledgeway 2016b:165).

ii) Μορφολογικά χαρακτηριστικά

Από μορφολογικής άποψης, το πρώτο ρηματικό συστατικό *steo* (P₁) της σύνθετης ρηματικής δομής *steo* + -*onta* δεν εμφανίζει κάποιο είδος μορφολογικής τριβής/απομείωσης (morphological attrition). Παρουσιάζει, με άλλα λόγια., κλιτικές ιδιότητες ως προς το πρόσωπο, τον αριθμό και τον χρόνο (Ενεστώτας, Παρατατικός) (28α) εν αντιθέσει με τον αμετάβλητο τύπο *sta* των τοπικών ρομανικών διαλέκτων της Σαλεντινής. Ακόμη, ο παρατακτικός σύνδεσμος *ce* απουσιάζει (28β), εν αντιθέσει με την εξακολουθητική ρηματική περιφράση *στέκω και* + *παρεμφατικός τύπος* των τοπικών ρομανικών διαλέκτων της Πούλιας (Ledgeway et al., 2018:194):

(28) α. * dio scidda ste

δύο σκύλοι στέκω-ΠΡΛΘ.3ΠΛΗΘ.ΑΜΕΤΒΛ.

daccánonta ti

δαγκώνω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. η-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ.

Mmaria

Μαρία

«Δύο σκύλοι δάγκωναν τη Μαρία».

(Σολέτο, Ledgeway et al., 2018).

β. e Maria stei panta (*ce)

η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ. Μαρία στέκω-ΠΑΡ.3ΕΝ. πάντα-ΕΠΙΡΡ. (*και)

maréonta motte 'tazzo essu

μαγειρεύω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. όταν φθάνω-ΠΑΡ.1ΕΝ. σπίτι

«Η Μαρία μαγειρεύει πάντα όταν φθάνω σπίτι».

(Καλημέρα, Ledgeway et al., 2018).

Στο σημείο αυτό ωστόσο, αναφέρεται ένα ενδιαφέρον αντιπαράδειγμα από τη μελέτη των Lekakou et al. (2013), σύμφωνα με το οποίο ο αμετάβλητος τύπος *ste* συνδυάζεται με τον μη συνοπτικό τύπο του γερονδίου (κατάληξη *-onta*) στο γ' εν. πρόσωπο (βλ. παράδειγμα 29), αντίθετα από τον αναμενόμενο τύπο *stei* ο οποίος κλίνεται ως προς το πρόσωπο, αριθμό και χρόνο:

(29) ste ankòra marèonta

στέκω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΑΜΕΤΒΛ. ακόμη-ΕΠΙΡΡ. μαγειρεύω.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

«Αυτός(-ή) εξακολουθεί να μαγειρεύει».

(Στερνατία, Lekakou et al., 2013).

Παρόλα αυτά, δεδομένου ότι δεν υπάρχουν ερευνητικά δεδομένα μέχρι στιγμής τα οποία να επιβεβαιώνουν συστηματικότητα ως προς τη χρήση της εν λόγω δομής, δεχόμαστε ως πιθανό ενδεχόμενο την υπόθεση των Ledgeway et al. (2018:194), κατά τους οποίους ο συγκεκριμένος σχηματισμός δεν αποτελεί παρά μία φωνολογική μείωση (*stei* → *ste*) η οποία καθορίζεται από το φωνολογικό περιβάλλον (η επόμενη λέξη αρχίζει από φωνήεν). Ωστόσο, η τελευταία είναι αναγκαίο να ελεγχθεί στο βαθμό που είναι δυνατόν μέσα από περισσότερα δεδομένα

δ.	ìstigghe	ankòra	marèonta
	στέκω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.	ακόμη-ΕΠΙΡΡ.	μαγειρεύω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
	«Εξακολουθούσε να μαγειρεύει».		
	(Στερνατία, Lekakou et al., 2013).		

Η ενότητα θα ολοκληρωθεί με την αναφορά μας στην περίπτωση της εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης *steo + -onta* σε ένα συγκεκριμένο χωριό της διαλέκτου των Γκρίκο, την Καλημέρα. Η χρήση της στο συγκεκριμένο χωριό χαρακτηρίζεται από μία ιδιαιτερότητα. Με άλλα λόγια, περιορίζεται στην έκφραση της όψης (*aspect*) που φέρει τα χαρακτηριστικά της διάρκειας/εξακολουθητικότητας (*durative/continuous aspect*), γεγονός που εμφανίζει ομοιότητες με την ιταλική δομή *stare sempre (lì) a* «στέκω πάντα (εκεί) σε» + *απαρέμφοτο* (βλ. 31α / 31β, 32α / 32β, 33α / 33β), (Squartini, 1998:127-33, Bertinetto, 2000:536, 561, 567, 576, Cinque, 2017:543). Κατ' αυτόν λοιπόν τον τρόπο, η εξακολουθητική ρηματική περιφράση *steo + -onta* στο χωριό Καλημέρα χρησιμοποιείται πάντοτε μαζί με την παρουσία του χρονικού επιρρήματος *panta* «πάντα», δηλώνοντας μία αδιάλειπτη πράξη εν αντιθέσει με πρωιμότερες αλλά και σύγχρονες καταγραφές σε άλλες περιοχές⁴² (Ledgeway et al., 2018:200):

(31) α.	ο	Giorgio	stei	panta
	ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.	Γιώργος	στέκω-ΠΑΡ.3ΕΝ.	πάντα-ΕΠΙΡΡ.
		tronta	mila	
	τρώω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.		μήλα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.	
	(Καλημέρα, Ledgeway et al., 2018).			

β.	Giorgio	sta	sempre
	ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.	Γιώργος	στέκω-ΠΑΡ.3ΕΝ.
	(lì)	a	mangiare
	εκεί-ΕΠΙΡΡ.	να	τρώω-ΑΙΡΜΦ.
			μήλα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.
	«Ο Γιώργος τρώει πάντα/συνέχεια μήλα (εκεί)».		

⁴² Η σημασιολογική αυτή ερμηνεία επιβεβαιώνεται από εκφράσεις της ΚΝΕ τις οποίες χρησιμοποίησε ο Καραναστάσης για να μεταφράσει τις εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις *steo + -onta* που εντοπίζονταν στην Καλημέρα. Αναφέρουμε εδώ τη χρήση του χρονικού επιρρήματος *συνέχεια* «πάντα» στην μετάφραση της περιφράσης «stèo polemònta» (Μτφ., «Δουλεύω συνεχώς») (Καραναστάσης, 1984-1992, Τόμος 58) αλλά και του ρήματος *συνεχίζω* στην μετάφραση της περιφράσης «stèo gràfonta» (Μτφ., «Συνεχίζω να γράφω») (Καραναστάσης, 1997:144). Μολαταύτα, στις μεταφράσεις της ίδιας ρηματικής περιφράσης από άλλες περιοχές δεν χρησιμοποιούνται τέτοιου είδους εκφράσεις (πρβλ. Καραναστάσης, 1997:144, «kini ginèka stèi nastènnonta a pedài», (Μτφ., «Εκείνη η γυναίκα ανατρέφει ένα παιδάκι») (Μαρτάνο), όπου η ρηματική περιφράση αποδίδεται μέσω του απλού Ενεστωτικού χρόνου) (Ledgeway et al., 2018:200).

(Ιταλική, Ledgeway et al., 2018:201).

(32) α. echi o Kkolinci ka stei
έχω-ΠΑΡ.3ΕΝ. ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. Κολίντσκι ο οποίος στέκω-ΠΑΡ.3ΕΝ.
panta milonta
πάντα-ΕΠΙΡΡ. μιλάω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
(Καλημέρα, Tommasi, 2001:36).

β. c'è Colinci che sta
τοπ.=είμαι-ΠΑΡ.3ΕΝ. Κολίντσκι ο οποίος στέκω-ΠΑΡ.3ΕΝ.
sempre (lì) a chiaccherare
πάντα-ΕΠΙΡΡ. εκεί-ΕΠΙΡΡ. να μιλάω-ΑΠΡΜΦ.
«Είναι ο Κολίντσκι ο οποίος μιλάει εκεί πάντα/συνέχεια».
(Ιταλική, Ledgeway et al., 2018:201).

(33) α. quai àntrepi steune
κάποιοι άνδρες στέκω-ΠΑΡ.3ΠΛΗΘ.
panta milonta
πάντα-ΕΠΙΡΡ. μιλάω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
(Καλημέρα, Tommasi, 2001:168).

β. certi uomini stan sempre
κάποιοι άνδρες στέκω-ΠΑΡ.3ΠΛΗΘ. πάντα-ΕΠΙΡΡ.
(lì) a parlare
εκεί-ΕΠΙΡΡ. να μιλάω-ΑΠΡΜΦ.
«Κάποιοι άνδρες μιλούν πάντα/συνέχεια (εκεί)».
(Ιταλική, Ledgeway et al., 2018:201).

Σύμφωνα λοιπόν με τους Ledgeway et al. (2018:201), η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo + -onta* στο ιδίωμα του χωριού Καλημέρα κατατάσσεται στο Στάδιο ΙΙΙ της διαχρονικής *Μη Συνοπτικής Μεταβολής (Imperfective Drift)* (ερμηνεία διάρκειας, ουδετερότητα ως προς την όψη) των Bertinetto et al. (2000) (πίνακας 5) (πρβλ. επίσης Deo, 2015) που αφορά τις

εξακολουθητικές περιφράσεις, σε αντιστοιχία με την ιταλική δομή *stare a + απαρέμφοτο* (Στάδιο III) και την ισπανική περίφραση *estar + γερούνδιο* (Στάδιο III⁴³ & IV) (πρβλ. Bertinetto et al., 2000:540-1). Από την άλλη, οι εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις *steo + -onta* των άλλων περιοχών δεν φέρουν απαραίτητα ερμηνεία διάρκειας (durative interpretation) αλλά συνδέονται με την ίδια ακριβώς αποκλειστική μη συνοπτική σημασία (strictly imperfective) (Στάδιο IV) την οποία εκφράζει και η ιταλική δομή *stare + γερούνδιο*⁴⁴. Στο πλαίσιο αυτό, αναφέρουμε τη μελέτη του Squartini (1998:76, 213-4) πάνω στις ρομανικές γλώσσες, η οποία έδειξε ότι η δομή *stare + γερούνδιο* εξειδικεύτηκε σε έναν μη συνοπτικό δείκτη ως προς την όψη (*aspectual imperfective marker*). Κάτι τέτοιο σημαίνει ότι η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo + -onta* των άλλων περιοχών εκτός από το χωριό Καλημέρα, όπως και η ιταλική δομή *stare + γερούνδιο* είναι συμβατές με όλες τις λεξικές ρηματικές τάξεις, με την προϋπόθεση ωστόσο, ότι οι χρονικοί ρηματικοί τύποι από τους οποίους προκύπτουν οι γερονδιακές μορφές δεν θα δηλώνουν συνοπτικότητα (perfectivity) (πρβλ. Squartini, 1998:76, 213-4, Squillaci, 2017:102) (αμέσως παρακάτω επαναλαμβάνεται ο πίνακας 5 για ευκολία (πρβλ. 2.7.1)).

⁴³ Σύμφωνα με τον Squartini (1998:144-50), η ισπανική περίφραση *estar + γερούνδιο* είναι επίσης γραμματική με τύπους Απλού Ενεστώτα ενώ εξακολουθεί να φέρει ερμηνεία διάρκειας. Κάτι τέτοιο επιβεβαιώνει προφανώς τη διάκριση του Comrie (1976:33-5) ανάμεσα στην μη συνοπτικότητα και την εξακολουθητικότητα. Σύμφωνα με αυτόν, οι δύο αυτές έννοιες δεν κατατάσσονται στην ίδια κατηγορία όψης (βλ. εισαγωγική συζήτηση (2.1)) (Squillaci, 2017:102).

⁴⁴ Το γεγονός ότι το χρονικό επίρρημα *panta* «πάντα» πυροδοτεί τη χρήση της εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης *steo + -onta* (ή το αντίθετο, ότι δηλαδή η εξακολουθητική ρηματική περίφραση προκαλεί την εμφάνιση του χρονικού επιρρήματος *panta*) στο χωριό Καλημέρα επιβεβαιώνει την ταξινόμηση της συγκεκριμένης περιφράσης στο Στάδιο III (Stage III) της *Μη Συνοπτικής Μεταβολής (Imperfective Drift)* των Bertinetto et al. (2000). Η συμβατότητα με αυτό το επίρρημα είναι ένα από τα στοιχεία τα οποία συντελούν στην διαφοροποίηση της από την ιταλική δομή *stare + γερούνδιο* (Στάδιο IV) και την ισπανική *estar + γερούνδιο* (Στάδιο III & IV) (Squartini, 1998:80ff). Σύμφωνα με την άποψη του Squartini (1998:132), αναφορικά με κάποια άλλη τοπική ιταλική δομή: «το γεγονός ότι η περίφραση αναφέρεται σε συνδυασμό με το επιρρηματικό στοιχείο *sempre* «πάντα» που δηλώνει διάρκεια, σημαίνει ότι ο τύπος αυτός περιορίζεται αμιγώς σε μία λειτουργία που δηλώνει διάρκεια (pure durative function)». Η ίδια διαδικασία ωστόσο, δεν παρατηρείται σε άλλες περιοχές των Γκρίκο, εφόσον το χρονικό επίρρημα *panta* «πάντα» δεν προκαλεί απαραίτητα την εμφάνιση της εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης *steo + -onta* (ή το αντίθετο, βλ. παραπάνω) (πρβλ. Ledgeway et al., 2018:201):

(α) i	Maria	ste	ce	marei	panta	motte
η-ONOM.EN.ΘΗΛ.	Μαρία	ste	και	μαγειρεύω-ΠΑΡ.3ΕΝ.	πάντα-ΕΠΙΡΡ.	όταν
stazo	essu					
φθάνω-ΠΑΡ.1ΕΝ.	σπίτι					

«Η Μαρία μαγειρεύει πάντα όταν φθάνω σπίτι»
(Σολέτο, Ledgeway et al., 2018).

Κατά τους Ledgeway et al. (2018:201), το ερώτημα που τίθεται εδώ και το οποίο πρέπει να διερευνηθεί είναι εάν η περιοχή της Καλημέρας διατηρεί μία αρχαϊκή ή μία καινοτόμα χρήση της περιφράσης.

Πίνακας 5: Μη Συνοπτική Μεταβολή εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων στις ρομανικές γλώσσες (Bertinetto et al., 2000)

(Προσαρμογή από Ledgeway et al., 2018:202)

(i)	Αμιγής Τοπικότητα (Pure locativity)	Στατικότητα, διάρκεια
(ii)	Εξακολουθητικότητα I (Progressivity I)	Υπολειπόμενη τοπικότητα, διάρκεια, ουδετερότητα ως προς την όψη
(iii)	Εξακολουθητικότητα II (Progressivity II)	Διάρκεια, ουδετερότητα ως προς την όψη
(iv)	Εξακολουθητικότητα III (Progressivity III)	Εστίαση, αποκλειστική μη συνοπτικότητα
(v)	Αμιγής μη συνοπτικότητα (Pure Imperfectivity)	Απώλεια του συγκεκριμένου εξακολουθητικού χαρακτήρα

2.8 Σύνοψη κεφαλαίου

Στο κεφάλαιο αυτό συζητήθηκε το φαινόμενο της εξακολουθητικότητας στα Γκρίκο. Στην εισαγωγή, παρουσιάστηκε η διάκριση της κατηγορίας όψης της εξακολουθητικότητας από αυτή της θαμιστικότητας (2.1), ενώ αμέσως μετά η συζήτηση προχώρησε στην τυπολογική ταξινόμηση της εξακολουθητικής όψης (2.2). Ακολούθως, αναφερθήκαμε στην έκφραση της εξακολουθητικής όψης στα Γκρίκο (2.3). Το βάρος έπεσε στην ανάλυση της εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης *steo* συν τον μη συνοπτικό τύπο του γερουνδίου (κατάληξη *-onta*) (*steo* + *-onta*) των Γκρίκο, ωστόσο, δεν παραλείψαμε τη συζήτηση επιπρόσθετων εξακολουθητικών περιφράσεων που χρησιμοποιούν το γερούνδιο (2.4). Όπως παρατηρήσαμε, οι εξακολουθητικές αυτές ρηματικές περιφράσεις περιλαμβάνουν τα ρήματα *pào*, «πηγαίνω», *vrisko*, «βρίσκω» και *mèno*, «μένω» ακολουθούμενα από τον μη συνοπτικό τύπο του γερουνδίου (κατάληξη *-onta*). Προχωρώντας, έγινε λόγος για τις εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις που χρησιμοποιούνται στις τοπικές ρομανικές διαλέκτους της Απουλίας (2.5). Ύστερα, επικεντρωθήκαμε στην διερεύνηση της διαχρονίας των εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων στα Γκρίκο (2.6). Στο πλαίσιο αυτό, υποστηρίξαμε, διατηρώντας έναν βαθμό επιφυλακτικότητας ο οποίος αποδόθηκε στην έλλειψη επιπρόσθετων δεδομένων, ότι η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo* + *-onta* θεωρείται προϊόν ρομανικής επαφής κατά

την Ύστερη Μεσαιωνική περίοδο. Ως προς τις εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις *rà*, *vrisko*, *mèno* + *-onta* υποστηρίχθηκε ότι έχουν τις απαρχές τους στην Ελληνιστική Κοινή. Τέλος, αναφερθήκαμε στο θέμα της γραμματικοποίησης των εξακολουθητικών ρηματικών περιφρασεων στην Ρομανική (2.7). Αφού δόθηκαν κάποιες βασικές πληροφορίες πάνω στην *Μη Συνοπτική Μεταβολή (Imperfective Drift)* των Bertinetto et al. (2000) (2.7.1), μιλήσαμε στην συνέχεια για τα στάδια γραμματικοποίησης της εξακολουθητικής ρηματικής περιφρασης *steo* + *-onta* στα Γκρίκο (2.7.2).

3. Το γερούνδιο στους συντελικούς χρόνους

3.1 Εισαγωγή

Τα Γκρίκο και Γκρέκο χρησιμοποιούν τον συνοπτικό τύπο του γερουνδίου (κατάληξη *sonda/sonda* αντίστοιχα) για τον σχηματισμό του Υπερσυντελικού. Το βοηθητικό ρήμα είναι αυτό που διαφέρει εμφανιζόμενο στον παρελθοντικό τύπο. Στα Γκρίκο χρησιμοποιείται το βοηθητικό ρήμα *έχω* ενώ στα Γκρέκο το βοηθητικό ρήμα *είμαι*, λ.χ. *icha gràfsonda*, «είχα γράψει», *icha íronta*, «είχα πει» (Γκρίκο), *immon gràfsonda*, «είχα γράψει» (Γκρέκο) (Καραναστάσης, 1997:78). Η συγκεκριμένη χρήση δεν απαντά στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) (Lekakou, 2019). Ακόμη, οι ίδιοι περιφραστικοί σχηματισμοί (παρελθοντικός τύπος *έχω/είμαι* + συνοπτικός τύπος γερουνδίου) χρησιμοποιούνται σε υποθέσεις και αποδόσεις υποθετικών λόγων στις περιπτώσεις αντιγεγονοτικών ερμηνειών, βλ. παραδείγματα στα (1) και (2) για τα Γκρίκο και Γκρέκο αντίστοιχα (Καραναστάσης, 1997:146, Rohlf, 1997:314-5, Squillaci, 2017:58):

(1) an icha ndisonta
αν έχω-ΠΡΑΘ.1ΕΝ. ντύνω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
i kiatèra- mu
η-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ. κόρη-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ. εγώ-ΓΕΝ.ΕΝ.
tin icha pàronta sin
αυτή-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. έχω-ΠΡΑΘ.1ΕΝ. παίρνω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. σε-την
aglisìa
εκκλησία

«Αν είχα ντύσει την κόρη μου, θα την είχα πάρει στην εκκλησία».

(Κοριλιάνο, Lekakou et al., 2013).

(2) An immo zziporeonda ti
εάν είμαι-ΠΡΑΘ.1ΕΝ. γνωρίζω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. ότι
erkesso, immon
έρχομαι-ΠΡΑΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.2ΕΝ. είμαι-ΠΡΑΘ.1ΕΝ.

katevionda   prita   andi   Chora.

επιστρέφω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   νωρίτερα-ΕΠΙΡΡ.   από-την   Μπόβα

«Εάν γνώριζα ότι ερχόσουν, θα είχα επιστρέψει νωρίτερα από την Μπόβα».

(Squillaci, 2017:58).

Προχωρώντας, στα Γκρίκο, εκτός από τον Υπερσυντέλικο, οι χρόνοι του ρήματος είναι οι εξής: Ενεστώτας, Παρατατικός, Αόριστος και Παρακειμένος (Καραναστάσης, 1997:77). Το ίδιο χρονικό σύστημα υπάρχει και στην περίπτωση των Γκρέκο με τη μόνη διαφορά ότι απουσιάζει πλήρως ο Παρακειμένος και ως μονολεκτικός αλλά και ως περιφραστικός τύπος. Η έννοια του Παρακειμένου στα Γκρέκο εκφράζεται μέσω του μονολεκτικού Αορίστου (Squillaci, 2017:28).

Επιπλέον, ο Μέλλοντας δεν υφίσταται ως χρονικός τύπος στα Γκρίκο και Γκρέκο (Καραναστάσης, 1997:77, Squillaci, 2017:28). Αντ' αυτού, η έννοια του Μέλλοντα εκφράζεται μέσα από τον Ενεστώτα: *dem beθèni*, «δεν θα πεθάνει», *àvri pàme*, «αύριο θα πάμε» (Γκρέκο), *su gràfo àvri*, «θα σου γράψω αύριο», *èn vrèchi*, «δεν θα βρέξει» (Γκρίκο) (Καραναστάσης, 1997:77)⁴⁵.

Αναφορικά με τον Παρακειμένο των Γκρίκο, μονολεκτικός τύπος δεν υπάρχει. Ο Παρακειμένος εκφέρεται περιφραστικά είτε με τον Ενεστώτα του βοηθητικού *έχω* και τη μετοχή του παθητικού Παρακειμένου, λ.χ. *ècho demèno* (Μαρτάν., Μαρτιν., Στερν., Τζολ.) είτε με το *έχω* και τον πληθυντικό του ουδετέρου της μετοχής παθητικού Παρακειμένου στην αμετάβλητη κατάληξη *-α*, λ.χ. *ècho demèna* (Καλημ., Καστριν., Κοριλ.)⁴⁶ (πρβλ. ωστόσο τη νεότερη έρευνα της Baldissera, 2013:38) (Καραναστάσης, 1997:77). Στην τελευταία περίπτωση, ο τύπος του ουδετέρου πληθυντικού της μετοχής παθητικού Παρακειμένου με αμετάβλητη κατάληξη *-α* όπως για παράδειγμα οι τύποι *demèna*, «δεμένα», *rimèna*, «ειπωμένα», *grammèna*, «γραμμένα» κ.α. αντιστοιχούν με τον νεοελληνικό στερεότυπο τύπο *δέσει, ειπωθεί, γράψει* (Καραναστάσης, 1997:77).

Στο σημείο αυτό, αναφέρουμε ότι η ανάλυσή μας θα επικεντρωθεί στους συντελικούς χρόνους του Παρακειμένου και Υπερσυντελικού στα Γκρίκο με ιδιαίτερη έμφαση στον

---

⁴⁵ Η δήλωση του Μέλλοντα μέσω της χρήσης του Ενεστώτα χαρακτηρίζει και την Ελληνιστική Κοινή, βλ. Kapsomenos BZ 46 (1953), 243 (παρ. 320), πρβλ. Δοκίμιο Μαυροφύδη, 230f: «ἐγὼ οὐκ ἀφῶ αὐτὴν μονάσαι, ἀλλὰ ζευγνῶ ἀνδρί», («Εγώ δεν θα την αφήσω να μονάσει αλλά θα την παντρέψω με άνδρα»): «εἰ γὰρ θάνη τις, σώζεται παραυτίκα», («Εάν λοιπόν κάποιος πεθάνει, ελευθερώνεται αμέσως») (Καραναστάσης, 1997:77).

⁴⁶ Σύμφωνα με τον Καραναστάση (1997:78), ο περιφραστικός Παρακειμένος στα Γκρίκο διατηρεί έναν ακόμη σπάνιο τύπο έκφρασης ο οποίος προέρχεται από ιταλική επίδραση: λ.χ. *ècho alatràta*, «έχω αροτριώσει» (Στερν.), *ècho giuràta*, «έχω γυρέψει» (Κοριλ.), κατά τα ιταλικά *aràto*, «οργωμένος», *giuràto*, «ζητημένος» (*giurèto*, «γυρεύω»).

Υπερσυντέλικο. Όπως έχουμε αναφέρει παραπάνω, απώτερος σκοπός του κεφαλαίου αυτού είναι η διερεύνηση της διαχρονίας της περιφραστικής δομής *icha*, «είχα» + *συνοπτικός τύπος του γερονδίου* ο οποίος χρησιμοποιείται στα Γκρίκο μέχρι και τις μέρες μας για να εκφράσει τον Υπερσυντέλικο.

Η διάρθρωση και συλλογιστική του κεφαλαίου ανά ενότητα είναι η ακόλουθη. Στην ενότητα (3.2) θα αναφερθούμε στον Μονολεκτικό Παρακειμένο της Αρχαίας Ελληνικής και στην αιτία εξάλειψής του, ενώ στην ενότητα (3.2.1) θα συζητηθούν οι περιφραστικοί σχηματισμοί Παρακειμένου στην Μεσαιωνική Ελληνική. Η ενότητα αυτή με την ανάλυση των περιφραστικών σχηματισμών του Παρακειμένου την περίοδο της Μεσαιωνικής Ελληνικής (3.2.1) κρίθηκε απαραίτητο να παρουσιαστεί σε αυτό το σημείο καθώς διαφώτιζε σε ένα μεγάλο βαθμό το ζήτημα της έκφρασης και διαχρονίας του Παρακειμένου στα Γκρίκο, το οποίο θα ακολουθήσει αμέσως παρακάτω (3.3). Ο αναγνώστης, με άλλα λόγια, λαμβάνει με αυτό τον τρόπο όλες τις πληροφορίες που χρειάζεται πάνω στο ζήτημα της διαχρονίας του περιφραστικού Παρακειμένου, με αποτέλεσμα όταν η συζήτηση προχωρήσει στον τρόπο σχηματισμού του Παρακειμένου στα Γκρίκο (3.3), να διαπιστώσει εάν υπάρχει σύνδεση ή όχι με τα παραπάνω.

Όσον αφορά τη γενικότερη συζήτησή μας πάνω στον Παρακειμένο των Γκρίκο, θεώρησα χρήσιμο να ενσωματωθεί στο παρόν κεφάλαιο καθώς ο τρόπος σχηματισμού του επιτυγχάνεται μέσω της μετοχής παθητικού Παρακειμένου. Έκρινα, με άλλα λόγια, σωστό στο κεφάλαιο αυτό να μην παρουσιάσω μεμονωμένα τη συζήτηση που αφορά στην διερεύνηση της διαχρονίας του γερονδίου στον συντελικό χρόνο του Υπερσυντελικού στα Γκρίκο, χωρίς να μην αναφερθώ στην μετοχή παθητικού Παρακειμένου μέσω της οποίας εκφράζεται ο Παρακειμένος. Άλλωστε, στο σημείο αυτό πρέπει να αναφέρουμε ότι σύμφωνα με τη Manolessou (2005b:241), η έρευνα πάνω στη διαχρονία του γερονδίου της Κοινής Νέας Ελληνικής (ΚΝΕ) πραγματοποιείται επιτυχώς μόνο αν εγκύψουμε και στην μελέτη της διαχρονικής εξέλιξης της μετοχής παθητικού Παρακειμένου της Κοινής Νέας Ελληνικής.

Αμέσως μετά τη συζήτηση πάνω στον Παρακειμένο των Γκρίκο (3.3), θα εστιάσουμε στο ζήτημα της δήλωσης του Υπερσυντελικού στα Γκρίκο (3.4). Αφότου γίνει η παρουσίαση των δεδομένων που έχουμε στη διάθεσή μας (3.4.1), θα αναφερθούμε στους περιφραστικούς σχηματισμούς Υπερσυντελικού στη Μεσαιωνική Ελληνική (3.5). Με τη συζήτησή μας πάνω στους περιφραστικούς σχηματισμούς Υπερσυντελικού στη Μεσαιωνική Ελληνική (3.5) θα διερευνηθεί, όπως και στην περίπτωση του Παρακειμένου παραπάνω, εάν ο Υπερσυντέλικος στα Γκρίκο φέρει τις γλωσσικές απαρχές του κατά την περίοδο του ελληνικού Μεσαίωνα. Στο πλαίσιο αυτό, θα παρουσιαστεί η Μεσαιωνική δομή δήλωσης του Υπερσυντελικού η οποία

αποτελούνταν από τον παρελθοντικό μη συνοπτικό τύπο του ρήματος *έχω* και τον συνοπτικό ή μη συνοπτικό τύπο του γερονδίου (3.5.1). Στο σημείο αυτό, θα υποστηριχθεί ότι από τη συγκεκριμένη δομή προέρχεται η σύγχρονη περιφραστική δομή του Υπερσυντελικού στα Γκρίκο. Η ενότητα (3.6) θα συνοψίσει την έως εκείνο το σημείο συζήτηση. Τέλος, θα μιλήσουμε για τη δήλωση του Παρακειμένου και Υπερσυντελικού στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) (3.7) και σε κάποιες νεοελληνικές διαλέκτους (3.8) όπως αυτές των Γκρέκο (3.8.1), της Κυπριακής (3.8.2), της Τσακόνικης (3.8.3), τις διαλέκτους της Βόρειας Ελλάδας (3.8.4) και της Καππαδοκικής (3.8.5).

3.2 Ο Μονολεκτικός Παρακειμένος της Αρχαίας Ελληνικής και η αιτία εξάλειψής του

Ως γνωστόν, ο μονολεκτικός Παρακειμένος της Αρχαίας Ελληνικής άρχισε σταδιακά να εξαφανίζεται από την περίοδο των Ελληνιστικών χρόνων και εξής με αποτέλεσμα κατά την Ύστερη Αρχαιότητα ολόκληρη η κατηγορία του Παρακειμένου να έχει περιέλθει σε αχρηστία. Την περίοδο αυτή, τις χρήσεις του πάλαι ποτέ μονολεκτικού Παρακειμένου είχε αναλάβει ο Αόριστος της Οριστικής (Chantraine 1927, Holton et al., 2019:1831). Σύμφωνα με τον Βελούδη (1990β), η εξαφάνισή του και η μορφολογική του ταύτιση με τον Αόριστο θεωρείται άξια απορίας δεδομένου ότι είχε αναπτύξει διάφορα υπονοήματα, σε σημείο που για κάποια περίοδο να «έρχεται σε αντιπαράθεση» με τον Αόριστο. Αναφορικά με την εξελικτική του πορεία, η ερευνητική κοινότητα παρουσιάζει ομοφωνία στο ότι ο αρχαιοελληνικός Παρακειμένος διέθετε αρχικά μόνο την καταστασιακή λειτουργία που είχε κληρονομήσει από τους Ινδοευρωπαϊκή και ότι, στη συνέχεια, κάποιο από τα υπονοήματά του (δήλωση του αποτελέσματος (πρβλ. Moser, 1988)), (δήλωση του δεδομένου (πρβλ. Βελούδης, 1990β)) οδήγησε στη σημασιολογική (και στη συνέχεια στη συντακτική του) επέκταση έτσι ώστε σταδιακά να γίνει εναλλάξιμος με τον Αόριστο. Η εναλλαξιμότητα του αυτή με τον Αόριστο οδήγησε τελικά στην αντικατάστασή του από αυτόν (Ράλλη, Μελισσαροπούλου, Τσολακίδης, 2007:366). Στο πλαίσιο αυτό, κατά τους Ράλλη, Μελισσαροπούλου & Τσολακίδη (2007:366), η ανάπτυξη πολλών υπονοημάτων κρύβεται πίσω από την απώλεια του μονολεκτικού Παρακειμένου δεδομένου του ότι η συγκεκριμένη δομή έπαψε να «μαρκάρει» κάτι το συγκεκριμένο, δηλαδή έπαψε να είναι φορέας μιας ειδικής λειτουργίας. Μάλιστα, εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι οι περισσότερες πρώιμες μεσαιωνικές γραμματικές δεν περιλαμβάνουν καθόλου την κατηγορία του Παρακειμένου (Μανωλέσσου, 2012). Το ίδιο ακριβώς ισχύει και με τις περισσότερες

γραμματικές του 18^{ου} και 19^{ου} αιώνα (πρβλ. Καταρτζής, Χριστόπουλος, Δάρβαρης, David, Possart) (Holton et al., 2019:1831).

Την περίοδο της Μεσαιωνικής και Πρώιμης Νέας Ελληνικής ο Αόριστος Οριστικής ήταν αυτός που χρησιμοποιούνταν συχνά αντί του μονολεκτικού Παρακειμένου, μερικές φορές μαζί με ένα χρονικό επίρρημα (*ἄλλη φορά, ποτέ μου*), λ.χ. σε εκφράσεις που αντιστοιχούν στην τυπική νέα ελληνική χρήση του *έχω ξανα(κάνει)*⁴⁷⁴⁸.

3.2.1 Περιφραστικοί σχηματισμοί Παρακειμένου στην Μεσαιωνική

Ελληνική

Ο περιφραστικός Παρακειμένος εμφανίζεται στις ελληνικές γραμματικές μόνο κατά την περίοδο του 18^{ου}-19^{ου} αιώνα και εξής, και ακόμη και σε αυτές τις περιπτώσεις εκλαμβάνεται ως μία σπάνια δομή (Holton & Manolessou 2010, Manolessou 2012, Squillaci, 2017:45). Ωστόσο, ειδικότερα κατά τη Μεσαιωνική περίοδο υπήρχε ένας τύπος ο οποίος εμφάνιζε ομοιότητες με μία αναλυτική δομή Παρακειμένου (Squillaci, 2017:45). Πιο αναλυτικά, κατά την Όσιμη Μεσαιωνική περίοδο, εμφανίστηκαν περιφραστικές δομές οι οποίες αποτελούνταν από ένα βοηθητικό (*έχω* για την ενεργητική και *είμαι* για την παθητική φωνή) και μία μετοχή (κυρίως παθητικού Παρακειμένου) (πρβλ. Browning, 1969:38-9, Ralli, 2006:134, Horrocks, 2010:297-8/301, Bentein, 2013:160-4, Squillaci, 2017:45) (Holton et al., 2019:1831).

Η δομή ενεργητικού Παρακειμένου *έχω* + μετοχή παθητικού Παρακειμένου με κατάληξη *-μένος* ή παθητική μετοχή με κατάληξη *-δος* (Βενετικά δάνεια) χρησιμοποιείται κυρίως με μεταβατικά ρήματα, συνήθως με ένα εκπεφρασμένο άμεσο αντικείμενο με το οποίο η μετοχή παρουσιάζει πλήρη συμφωνία γένους, αριθμού και πτώσης (Holton et al., 2019:1831). Επίσης, από τον 16^ο-17^ο αιώνα και εξής κάνει την εμφάνισή της, σε νησιά όπως λ.χ. η Κρήτη, η Κεφαλονιά, η Χίος και η Νάξος, η δομή με το βοηθητικό ρήμα *έχω* και τη μετοχή παθητικού Παρακειμένου με αμετάβλητη κατάληξη *-α* στο ουδέτερο του πληθυντικού αριθμού (λ.χ. *έχω γραμμένα*)⁴⁹ (Janssen, 2013:248, Holton et al., 2019:1834-35). Οι εν λόγω δομές έχουν

⁴⁷ Η χρήση αυτή του (*ε-*)*ξανα*, κατά την οποία το πρόθημα και το επίρρημα έχουν μόνο τη σημασία του «ξανά», «άλλη μια φορά» αλλά όχι τη σημασία του «ποτέ πριν» απουσιάζει από τα κείμενα της Ύστερης Μεσαιωνικής και Πρώιμης Νέας Ελληνικής (Holton et al., 2019:1831).

⁴⁸ Λόγου χάρι, «και να ιδής εύμορφίαν όπου δέν την είδες ποτέ σου», *Βίος Αισώπου* I 256.6-7 («και θα δεις μια ομορφιά την οποία δεν έχεις δει ποτέ πριν»), «διότι τὸ ἔργος ἐτοῦτο δὲν ἔγινε ἄλλη φορά, διὰ τὸ ὅποιον θέλει τοὺς φανῆ δύσκολο», *Σουμάκης, Το Ρεμπελιό των Ποπολάρων* 37.2-3 («επειδή αυτό δεν έχει ξαναγίνει και επομένως θα τους φανεί δύσκολο») (Holton et al., 2019:1831).

⁴⁹ Η δομή χρησιμοποιείται κυρίως με αμετάβλητα ρήματα (*διγῶ, μιλῶ, παίω*), λ.χ. «καθὼς μετ' αὐτὴ ἔχομε μιλημένα», Κατσαΐτης, *Θυεστ.*, V.719 («γιατί μαζί με αυτή έχουμε μιλήσει»). Παραδείγματα της δομής με ένα ονοματικό άμεσο αντικείμενο έχουν εντοπιστεί σε κείμενα από την Κρήτη και σε κείμενα από άλλα νησιά (Κεφαλονιά, Χίος, Νάξος), λ.χ. «μᾶς ἔχει δοσμένα καὶ πουλημένα ... ἀμπέλι», 1547, Κρήτη, Ηλιάκης/Χρονάκη 2002: 35, 65.3, («μας έχει δώσει και πουλήσει ... ἀμπέλι»), «κορμί πλιὰ τέλειο δέν ἔχω γνωρισμένα», Τρωίλος, *Ροδολ.* III.408, («δεν ἔχω γνωρίσει/δει πιο τέλειο σώμα») (Holton et al., 2019:1834-35).

συζητηθεί σε μία πληθώρα μελετών (πρβλ. Agouraki, 2006, Ralli, 2006, Ράλλη, Μελισσαροπούλου και Τσολακίδης, 2007). Σύμφωνα με τον Horrocks (2010), είναι ελάχιστες οι περιπτώσεις κατά τις οποίες δηλώνεται μία πραγματική χρονική σημασία. Αντιθέτως, οι δομές αυτές χρησιμοποιούνται για να εκφράσουν μία αποτελεσματική κατάσταση (resultative state) παρά τον Παρακείμενο. Κάτι τέτοιο αποδεικνύεται επίσης από το γεγονός του ότι η παθητική μετοχή έχει επιθετικές παρά ρηματικές λειτουργίες (πρβλ. Moser, 1988:182-3, Holton et al., 2019:1831) (Squillaci, 2017:45). Ας λάβουμε υπόψη μας λοιπόν, το παράδειγμα (3) αμέσως παρακάτω:

(3) στέκεται ... και ἔχει
 στέκω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΜΕΣ. και ἔχω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
 ξεγυμνωμένο τὸ σπαθί
 τραβάω-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. το σπαθί
 «Στέκεται εκεί με το σπαθί του τραβηγμένο».
 (*Parasynad., Chron.* III §7.41–2).

Το παραπάνω παράδειγμα από το *Χρονικό* του Παπασυναδινού, δεν λαμβάνει τη σημασία «στέκεται εκεί και έχει τραβήξει το σπαθί του» αλλά αντιθέτως εξηγείται ως «στέκεται εκεί με το σπαθί του τραβηγμένο» (Squillaci, 2017:45, Holton et al., 2019:1831).

Επιπροσθέτως, στο ακόλουθο παράδειγμα από την ποιητική εκδοχή του *Παραμυθιού του Αλέξανδρου* η δομή είναι επίσης παθητική (Holton et al., 2019:1831):

(4) ἐκάλεσ' ἕναν ἕξ αὐτούς, ...
 καλώ-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ. ἕναν από αυτούς, ...
 | κ' εἶπε του
 και λέω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ. αυτός-ΓΕΝ.ΕΝ.ΚΑΙΤ.
 τὴν ἀθιβολή, νὰ τό
 τὴν ιστορία να το
 ἔχη
 ἔχω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΥΠΟΤΑΚΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
 ξηγημένο
 εξηγώ-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.
 «[Ο Φίλιππος] κάλεσε ἕναν από τους [μάγους του] ... και του είπαν τὴν ιστορία [του ονειρίου του], ἔτσι ὥστε να του εἶναι κατανοητή».
 (*Alex. Rim.* 165-6).

Ας σημειωθεί εδώ ότι όταν είναι παρόν ένα χρονικό προσάρτημα, η δομή δεν εκφράζει τον Παρακειμένο, δεδομένου του ότι το προσάρτημα του χρόνου είναι το αντικείμενο του ἔχω και η μετοχή είναι διευκρινιστική (clarificatory) (πρβλ. Tabachovitz, 1926:52, Aerts, 1965:164-5, Moser, 1988:107), βλ. παράδειγμα στο (5), (Holton et al., 2019:1831):

(5) σῦρε εἰς τὴν Ἑλισάβετ τὴν συγγενάδα σου,
πηγαίνω-ΠΡΣΤΚ.2ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ. σε τὴν Ἑλισάβετ τὴν ξαδέλφη σου
νὰ τὴν ιδῆς
να αὐτὴ-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. βλέπω-ΠΡΛΘ.2ΕΝ.ΥΠΟΤΑΚΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
ὅπου καὶ αὐτὴ ἔχει
ἡ ὁποία καὶ αὐτὴ ἔχω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
τώρα ἕξι μῆνες ἐγγαστρομένη
τώρα-ΕΠΙΡΡ. ἕξι μῆνες κυοφορῶ-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΕΝ.ΘΗΛ.
«πήγαινε στὴν ξαδέλφη σου τὴν Ἑλισάβετ γιὰ νὰ δεις ὅτι καὶ αὐτὴ εἶναι τώρα ἕξι μῆνες ἔγκυος».

Κυριολεκτικά: «ὅτι αὐτὴ, ἐπίσης, ἔχει τώρα ἕξι μῆνες που εἶναι ἔγκυος».

(Dam. Stoud., *This., Logos 1* α1r.15–17 (1561)).

Το παθητικό ισοδύναμο της δομής ἔχω + μετοχή παθητικού Παρακειμένου είναι η δομή εἶμαι + μετοχή παθητικού Παρακειμένου. Η δομή αυτή συχνά αναπαριστά μία στατική παροντικότητα, γεγονός που επιτρέπει την αντικατάσταση του βοηθητικού ρήματος εἶμαι από το ὑπάρχω, βλ. παράδειγμα στο (6) (Holton et al., 2019:1832):

(6) σὺν τῶν σπιτίων
μαζί με τα-ΓΕΝ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ σπίτια-ΓΕΝ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.
ὅπου υἰάρχουσι
τα ὁποία υἰάρχω-ΠΑΡ.3ΠΛΗΘ.ΟΡΙΣΤ.
σμιμένα σὺν
ενώνω-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ. μαζί με

τῆς ἐκκλησίας
η-ΓΕΝ.ΕΝ.ΘΗΛ. ἐκκλησία-ΓΕΝ.ΕΝ.ΘΗΛ.
«συμπεριλαμβανομένων των σπιτιών που είναι δίπλα στην εκκλησία».

(1141, Σικελία, Cusa 1868/82: Coll. XII: 5, 557.9–10).

Και σε αυτή την περίπτωση δομής η μετοχή μπορεί να λειτουργήσει ως επίθετο δεδομένου του ότι συχνά εντοπίζεται παρατακτικά με άλλα επίθετα, όπως παρατηρούμε στα παραδείγματα (7) και (8) (Holton et al., 2019:1832):

(7) κἄν καὶ ἀπόδημος καὶ χωρισμένος
μολονότι καὶ ἀπόδημος καὶ χωρίζω-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.
ἦμαι
εἶμαι-ΠΑΡ.1ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.
«μολονότι εἶμαι πολύ μακριά και χωρισμένος (από σένα)».
(*Spaneas* V 34).

(8) ἐναὶ ἐντιμη καὶ ὀμορφη
εἶμαι-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ. ἐντιμη καὶ ὀμορφη
καὶ ἀπό καλοῦς γονεῖς γεννημένη
καὶ ἀπό καλοῦς γονεῖς γεννάω-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ.
«εἶναι ἐντιμη καὶ ὀμορφη καὶ ἀπό καλή καταγωγή».
(*Diig. Alex.* K 367.14–15).

Επιπλέον, η δομή μπορεί να χρησιμοποιηθεί με ρήματα τα οποία φυσιολογικά δεν έχουν παθητική μορφολογία, εκτός από τα ρηματικά επίθετα σε -μένος, βλ. τα παραδείγματα ακολούθως (Holton et al., 2019:1832):

(9) εἶναι μεθυσμένοι
εἶμαι-ΠΑΡ.3ΠΛΗΘ.ΟΡΙΣΤ. μεθάω-ΡΗΜ.ΕΠΙΘ.ΟΝΟΜ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.
«εἶναι μεθυσμένοι».
(*Chron. Mor.* H 8305).

(10) εἴμεσταν τρομασμένοι
εἶμαι-ΠΑΡ.1ΠΛΗΘ.ΟΡΙΣΤ. τρομάζω-ΡΗΜ.ΕΠΙΘ.ΟΝΟΜ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.
«εἴμαστε τρομασμένοι».
(Petritsis, *Dig.* Ο 1417).

(11) ὁποῦ ἔνι χορτασμένος
ο ὁποῖος εἶμαι-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ. χορταίνω-ΡΗΜ.ΕΠΙΘ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.
| ποτέ οὐ πιστεύει νηστικόν
ποτέ-ΕΠΙΡΡ. δεν-ΑΡΝ. πιστεύω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ. νηστικός-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ.
«(αυτός) ο ὁποῖος ἔχει γεμάτο στομάχι ποτέ δεν πιστεύει τον νηστικό».
(Glykas, *Stichoi* 117–18).

Προχωρώντας, μία δομή η οποία εκλαμβάνεται περίπου ισοδύναμη με τη δομή ἔχω + μετοχή παθητικού Παρακειμένου, είναι η δομή ἔχω + ρηματικό επίθετο (κατάληξη – τός). Οι δομές με ρηματικό επίθετο σε – τός εντοπίστηκαν σε νοτιοδυτικές περιοχές και στο Αιγαίο, κυρίως με το ρήμα ἀγοράζω. Δεν ἔχουν εντοπιστεί παθητικά παραδείγματα με το ρήμα εἶμαι. Ενδεικτικά παραδείγματα προσφέρονται στα (12) και (13) αμέσως παρακάτω (Holton et al., 2019:1839):

(12) τὸν ὁποῖον μύλον
ο-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ. ὁποῖος-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ. μύλος-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ.
ἔχομεν ἀγοραστόν
έχω-ΠΑΡ.1ΠΛΗΘ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ. αγοράζω-ΡΗΜ.ΕΠΙΘ.ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ.
«τον ὁποῖο μύλο ἔχουμε αγοράσει».
(1538, Κρήτη, Μαυρομάτης 1994a: 176, 176.4–5).

(13) τὸ χωράφι ὁποῦ
το-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. χωράφι-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. το ὁποῖο

σταλμένος	νὰ
στέλνω-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.	να
μάθη	καμμία σοφίαν
μαθαίνω-ΠΡΛΘ.3ΕΝ.ΥΠΟΤΑΚΤ.	καμία σοφία

«εάν... με τη διαταγή [του πατέρα του] έχει σταλεί στο σχολείο να μάθει/αποκτήσει κάποια σοφία».

(*Assizes B* 412.5-6).

Το παράδειγμα του 11^{ου} αιώνα *ἔχω* + μετοχή παθητικού Παρακειμένου (παράδειγμα (14)), κάνει την εμφάνισή του σε ένα έγγραφο από τη Νότια Ιταλία, ωστόσο είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι η εν λόγω δομή απουσιάζει από όλα τα υπόλοιπα πρώιμα κείμενα γενικότερα. Ομολογουμένως, δεν έχουν εντοπιστεί παραδείγματα στα δημοσιευμένα συγγράμματα του *Νίκωνος* του Μαύρου Όρους, ούτε στον *Γλυκά*, στις τρεις παλαιότερες εκδοχές του *Σπανέα* (V, P και Va), στα *Πτωχοπροδρομικά* ποιήματα, στη συλλογή των *προρηματικών* του Krumbacher 1893, στον *Λόγο παρηγορητικό*, ούτε σε καμία από τις εκδοχές του *Λίβιστρον* (Holton et al., 2019:1832). Λιγοστά παραδείγματα εντοπίζονται στις *Ασσίζες B*, ωστόσο εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι το κείμενο αυτό μας παραδόθηκε σε ένα χειρόγραφο του Όψιμου 15^{ου} αιώνα. Αντιθέτως, τα πρώιμα νομικά κείμενα του 14^{ου} αιώνα από την Κύπρο τα οποία εκδόθηκαν από τους Simon (1973) και Maruhn (1981) δεν προσφέρουν κανένα διασωθέν παράδειγμα (Holton et al., 2019:1832-33). Στην πραγματικότητα, με την εξαίρεση του απομονωμένου παραδείγματος από τη Ν. Ιταλία, κανένα παράδειγμα δεν έχει διασωθεί πριν από τον 15^ο αιώνα και όλα τα πρώιμα παραδείγματα προέρχονται από περιοχές οι οποίες βρίσκονταν κάτω από τη δυτική κυριαρχία για αρκετό χρονικό διάστημα. Επομένως, η επαφή με τις ρομανικές γλώσσες αποτελεί έναν πολύ πιθανό λόγο για την εμφάνιση της δομής ως Παρακειμένου κατά την Ύστερη Μεσαιωνική περίοδο ⁵⁰ (Horrocks 2010:297-301, Holton et al., 2019:1833).

Μία ακόμη δομή η οποία χρησιμοποιήθηκε για να εκφράσει τον Παρακειμένο και η οποία έχει συζητηθεί διεξοδικώς βιβλιογραφικά είναι η δομή με το *ἔχω* + απαρέμφατο. Και σε αυτή την περίπτωση έχει καταγραφεί μεγάλη αντιπαράθεση σχετικά με το πότε ο συγκεκριμένος σχηματισμός άρχισε να εκφράζει τη χρονική σημασία του Παρακειμένου.

⁵⁰ Η υπόθεση αυτή ενισχύεται από το γεγονός του ότι η Ύστερη Μεσαιωνική περίοδος και η Πρώιμη Νέα Ελληνική, όπως και οι ρομανικές γλώσσες, χρησιμοποιούν το βοηθητικό ρήμα *εἶμαι* για να σχηματίσουν ενεργητικούς Παρακειμένους από συγκεκριμένα αμετάβατα ρήματα, μαζί με ρήματα κίνησης, λ.χ. «είναι μισεμένος από τη Ρώμη», («έφυγε από τη Ρώμη») (1570, Βενετία, Cataldi Palau 2003: 9, 482.3) (Holton et al., 2019:1833).

Έχουν εντοπιστεί λιγοστά παραδείγματα πριν από τον 19^ο αιώνα, ενώ ο περιφραστικός αυτός σχηματισμός έγινε παραγωγικός από τον 19^ο αιώνα και εξής. Κατά τη Μεσαιωνική περίοδο, η δομή είχε μελλοντική σημασία και μέχρι τον Όψιμο 17^ο-18^ο αιώνα έλαβε τη σημασία του Παρακειμένου με βάση το πρότυπο της δομής του Υπερσυντελικού *είχα* + απαρέμφατο Αορίστου (Χατζιδάκις, 1905). Σύμφωνα με την Janssen (2013:246-60) λοιπόν, (πρβλ. επίσης Moser, 1988, Horrocks, 2010:300-1), τα παραδείγματα που εντοπίζονται στο διάστημα ανάμεσα στην Μεσαιωνική και την Πρώιμη Νέα Ελληνική πρέπει να εκλαμβάνονται ως Μέλλοντας και όχι Παρακείμενος (Squillaci, 2017:46-7).

3.3 Γκρίκο

Σύμφωνα με τους Morosi (1870) και Rohlf (1969), τα Γκρίκο επιλέγουν είτε το βοηθητικό ρήμα *έχω* είτε το *είμαι* για την έκφραση του Παρακειμένου μαζί με τη μετοχή του παθητικού Παρακειμένου στην αμετάβλητη κατάληξη *-α* του ουδετέρου στον πληθυντικό αριθμό. Σύμφωνα με αυτούς, ο Παρακείμενος ακολουθεί το μοτίβο της *μεταβατικής-αναιτιατικής διάσπασης (transitive-unaccusative split)*⁵¹. Ωστόσο, η Baldissera (2013:38-9) υποστηρίζει ότι τα Γκρίκο ακολουθούν το μοτίβο της *διάσπασης με βάση το πρόσωπο (person-driven split)*^{52,53} (Squillaci, 2017:50). Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με την Baldissera (2013:38), στα Γκρίκο η επιλογή του βοηθητικού εξαρτάται από το πρόσωπο με αποτέλεσμα να υπάρχει μία εναλλαγή ανάμεσα στο *είμαι* και το *έχω* για το α' και το β' πρόσωπο ενικού και πληθυντικού αριθμού την ίδια στιγμή που για το γ' πρόσωπο ενικού και πληθυντικού απαιτείται απαραίτητα το βοηθητικό ρήμα *έχω*. Αρκεί λοιπόν να λάβουμε υπόψη μας το κλιτικό ρηματικό παράδειγμα του ρήματος *ράο*, «πηγαίνω» στον Παρακείμενο, όπως παρουσιάζεται στον πίνακα 1:

Πίνακας 1:Κλιτικό ρηματικό παράδειγμα Παρακειμένου

ρ. *ράο*, «πηγαίνω» στα Γκρίκο

(Baldissera, 2013:38)

ime ramèna / èho ramèna
----

⁵¹ Για περισσότερες πληροφορίες, πρβλ. Manzini & Savoia, 2005 Π:739-45, Squillaci, 2017:35.

⁵² Στο συγκεκριμένο σημείο, πρέπει να αντιπαραβάλουμε τη θέση του Καραναστάση (1997:77). Σύμφωνα με αυτόν, ο Παρακείμενος στα Γκρίκο εκφέρεται αποκλειστικά και μόνο με το βοηθητικό ρήμα *έχω*. Ωστόσο, οι δομές που υποστηρίζει ότι χρησιμοποιούνται στον Παρακείμενο είναι γλωσσικά παλαιότερες από αυτές που παρουσιάζει η Baldissera (2013:38-9), αν λάβουμε υπόψη μας την εποχή διεξαγωγής της έρευνάς του στις διαλέκτους της Νότιας Ιταλίας (δεκαετία '60). Πιο συγκεκριμένα, όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, ο Παρακείμενος, σύμφωνα με αυτόν, εκφέρεται είτε με τον Ενεστώτα του βοηθητικού ρήματος *έχω* και τον πληθυντικό του ουδετέρου της μετοχής παθητικού Παρακειμένου με αμετάβλητη κατάληξη *-α*, λ.χ. *ècho demèna*, «έχω δέσει» (Καλημέρα, Καστρινιάνο, Κοριλιάνο), είτε με το *έχω* και τη μετοχή παθητικού Παρακειμένου, λ.χ. *ècho demèno*, «έχω δέσει» (Μαρτάνο, Μαρτινιάνο, Στερνατία, Τζολλίνο).

⁵³ Για περισσότερα πάνω στο θέμα, βλ. D'Alessandro & Roberts, 2010:43-4, Squillaci, 2017:34.

ìsa pamèna / èhi pamèna
èhi pamèna
ìmesta pamèna / èhete pamèna
ìsesta pamèna / èhete pamèna
èhune pamèna

Αναφορικά με τη διαχρονική προέλευση του Παρακειμένου στα Γκρίκο, υποστηρίζεται ότι το βοηθητικό σύστημα των Γκρίκο στον Παρακείμενο είναι έντονα επηρεασμένο από τη γειτονική ρομανική ποικιλία με την οποία ήρθε σε επαφή (πρβλ. Morosi, 1870:142-3, Baldissera, 2013:38-43) αν και η αμετάβλητη κατάληξη *-a* αποτελεί ελληνικό γλωσσικό χαρακτηριστικό⁵⁴ (Squillaci, 2017:50). Στο πλαίσιο αυτό, αναφέρεται ότι η δήλωση του Παρακειμένου μέσω του περιφραστικού σχηματισμού με το βοηθητικό ρήμα *έχω* και τον πληθυντικό του ουδετέρου της μετοχής παθητικού Παρακειμένου με αμετάβλητη κατάληξη *-a* απαντάται επίσης στα Αιγινίτικα, λ.χ. «tin ècho ìdomèna», «την έχω δει» (Κοντοσόπουλος, 2001). Σύμφωνα με τον Πάγκαλο (1955), το ίδιο φαινόμενο παρατηρείται και στα Κρητικά από την εποχή της Αναγέννησης⁵⁵ (πρβλ. υποσημείωση 49 παραπάνω) (Ράλλη, Μελισσαροπούλου και Τσολακίδης, 2007:364). Αναφορικά με τα Κρητικά, η Janssen (2013:248) σημειώνει ότι στα μεσαιωνικά ελληνικά της Κρήτης, η αμετάβλητη κατάληξη *-a* του ουδετέρου της μετοχής παθητικού Παρακειμένου στον πληθυντικό χρησιμοποιείται περιστασιακά σε περιπτώσεις αμετάβλων ρημάτων, βλ., παράδειγμα (17) αμέσως παρακάτω:

(17) θε   νά   'χεις

ΤΡΟΠ.   να   έχω-ΠΑΡ.2ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

διψασμένα

διψάω-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.ΑΜΕΤΒΛ.

«Θα έχεις διψάσει».

⁵⁴ βλ. Επτανησιακές διαλέκτους, πρβλ. ακόμη Ralli, 2012. Οι Επτανησιακές όπως και οι Κρητικές διάλεκτοι ομιλούνταν σε περιοχές οι οποίες βρέθηκαν κάτω από δυτική κυριαρχία. Υπενθυμίζουμε ότι με την εξαίρεση του απομονωμένου παραδείγματος του 11^{ου} αιώνα από τη Ν. Ιταλία («τὸ χωράφιον ...») τὸ ἄπερ καὶ ἔχω ἀγορασμένον», κανένα παράδειγμα δεν εντοπίστηκε πριν από τον 15^ο αιώνα, ενώ όλα τα πρώιμα παραδείγματα προέρχονται από περιοχές που βρέθηκαν κάτω από δυτική κυριαρχία για αρκετό χρονικό διάστημα.

⁵⁵ Κατά τους Ράλλη, Μελισσαροπούλου και Τσολακίδη (2007:364), στους ίδιους γεωγραφικούς χώρους αλλά σε διαφορετικές περιοχές έχει υιοθετηθεί ο άκλιτος γερονδιακός τύπος σε *-ο/όντας* αντί για τον πληθυντικό του ουδετέρου της μετοχής παθητικού Παρακειμένου με αμετάβλητη κατάληξη *-a*. Αναλυτικότερα, ο Πάγκαλος (1955) καταγράφει τον τύπο «ècho thoðdas rolùs spanùs», «έχω δει πολλούς σπανούς» για το κρητικό ιδίωμα της Πρίνας, ενώ σύμφωνα με τον Rohlf (1950), αντίστοιχα παραδείγματα υπάρχουν στα Γκρίκο και Γκρέκο. Ας σημειωθεί ακόμη ότι ο τύπος αυτός μαρτυρείται στη Μεσαιωνική λογοτεχνία: «τὰ δύο δουκάτα όπου ἔχω δίδοντας τῆς ἀρχόντισσας», («τα δύο δουκάτα τα οποία έχω δώσει στην αρχόντισσα») (1530, Κρήτη) (Ράλλη, Μελισσαροπούλου και Τσολακίδης, 2007:364).

(*Erofilì, Intermedio I*)

Εδώ μπορούμε να υποθέσουμε ότι στα Γκρίκο πιθανότατα υπήρξε η τάση ο πληθυντικός του ουδετέρου της μετοχής παθητικού Παρακειμένου με αμετάβλητη κατάληξη *-a* να χρησιμοποιείται με διαφορετικές ρηματικές τάξεις. Με λίγα λόγια λοιπόν, παρατηρούμε γενίκευση του αμετάβλητου τύπου του ουδετέρου της μετοχής παθητικού Παρακειμένου στον πληθυντικό με ποικίλους ρηματικούς τύπους για τη δήλωση του Παρακειμένου (πρβλ. Lekakou, 2019).

Τέλος, τα Γκρίκο παρουσιάζουν έναν αποτελεσματικό ρηματικό περιφραστικό σχηματισμό ο οποίος εμφανίζει ομοιότητες με πολλές ελληνικές ποικιλίες. Ο περιφραστικός αυτός σχηματισμός μοιάζει με το κλιτικό παράδειγμα του Παρακειμένου το οποίο παρουσιάστηκε παραπάνω, μολονότι σε αυτή την περίπτωση η μετοχή παθητικού Παρακειμένου έχει επιθετικές λειτουργίες με αποτέλεσμα να συμφωνεί με το οποιοδήποτε άμεσο αντικείμενο, όπως παρατηρούμε στο παράδειγμα (18) (Rohlf, 1977:197/200, Καραναστάσης, 1997:77, Squillaci, 2017:50):

(18) *ècho demèno*

έχω-ΠΑΡ.1ΕΝ δένω-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.

«Έχω (ενν. κάτι) δεμένο».

(Καραναστάσης 1997:144).

3.4 Ο Υπερσυντέλικος στα Γκρίκο

3.4.1 Τα δεδομένα

Στα Γκρίκο, ο Υπερσυντέλικος σχηματίζεται μέσω της χρήσης του βοηθητικού ρήματος *έχω* στον παρελθοντικό του τύπο (*ìcha*) σε ολόκληρο το κλιτικό ρηματικό παράδειγμα συνοδευόμενο από τον συνοπτικό τύπο του γερονδίου (κατάληξη *-sonta*) (πρβλ. Morosi, 1870:145, Rohlf, 1972:82, Καραναστάσης, 1997:78, Ράλλη, Μελισσαροπούλου και Τσολακίδης, 2007:363, Baldissera, 2013:42). Αρκεί να λάβουμε υπόψη μας τα παραδείγματα (19) και (20) από τους Lekakou et al. (2013):

(19) *mòtti ìrte o Giovànni*

όταν έρχομαι-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. Τζιοβάνι

e Anna già ìche
 η-ONOM.EN.ΘΗΛ. Άννα ήδη-ΕΠΙΡΡ. έχω-ΠΡΛΘ.3ΕΝ.
 plòsonta
 ξαπλώνω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

«Όταν ήρθε ο Τζιοβάνι η Άννα είχε ήδη ξαπλώσει».

(Μαρτάνο).

(20) dòro Gionànni jùrise
 αφότου ο-ONOM.EN.ΑΡΣ. Τζιοβάνι επιστρέφω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.
 ο vrài èssu ìbbie poddhì stràkko
 το βράδυ σπίτι είμαι-ΠΡΛΘ.3ΕΝ. πολύ κουρασμένος
 jatì ìche polemìsonta
 γιατί έχω-ΠΡΛΘ.3ΕΝ. δουλεύω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

òli tin addomà
 όλη την εβδομάδα

«Αφότου ο Τζιοβάνι επέστρεψε σπίτι το βράδυ ήταν πολύ κουρασμένος γιατί είχε δουλέψει όλη την εβδομάδα».

(Καλημέρα).

Αξιοσημείωτη είναι και η χρήση του Υπερσυντέλικου στις περιπτώσεις του υποθετικού λόγου που εκφράζεται το αντίθετο με την πραγματικότητα (αντιγεγονοτική υποθετική ερμηνεία). Στις περιπτώσεις αυτές λοιπόν, στην υπόθεση και στην απόδοση⁵⁶ του υποθετικού λόγου χρησιμοποιείται ο Υπερσυντέλικος Οριστικής⁵⁷ (Καραναστάσης, 1997:146, Lekakou et al.,

⁵⁶ Στην απόδοση δεν υπάρχει το *θα* το οποίο αντικαθιστά τον δυνητικό σύνδεσμο *άν*. Το είδος αυτό της σύνταξης παρουσιάστηκε στους Ελληνιστικούς ήδη χρόνους, βλ. ΓΧατζιδ. ΜΝΕ 1, 466: «εἰ μὴ ἦν οὗτος παρὰ θεοῦ, οὐκ ἠδύνατο ποιεῖν οὐδὲν», Ιωανν. Θ., 33, («εάν αυτός δεν είχε κοντά του τον θεό, δεν θα μπορούσε να κάνει τίποτα»), «οὐκ εἶχες ἐξουσίαν οὐδεμίαν κατ' ἐμοῦ, εἰ μὴ ἦν σοι δεδομένον ἄνωθεν» αυτοθ., 19, 11 («δεν θα είχες καμία εξουσία πάνω μου, αν δεν ήταν δεδομένο για σένα από την αρχή») (Καραναστάσης, 1997:146).

⁵⁷ Ας σημειωθεί εδώ ότι στα Γκρίκο η αντιγεγονοτική υποθετική ερμηνεία εκφράζεται επίσης και με τον Παρατατικό Οριστικής στην υπόθεση και απόδοση του υποθετικού λόγου: «Edrona, an ìcha rìna», («θα έτρωγα, αν πεινούσα», Καστριάνο), «Ia kalò, an ìcha tí manèdda mu», («θα ήταν καλό, αν είχα τη μανούλα μου», Στερνατία) (Καραναστάσης, 1997:146). Μολατούτα, σε ιστοτόπους όπως αυτόν των Lekakou et al. (2013) και <https://www.ciuricepedi.it/> έχουν εντοπιστεί περιπτώσεις κατά τις οποίες ο Παρατατικός εναλλάσσεται με τον Υπερσυντέλικο Οριστικής στην υπόθεση και απόδοση του μη πραγματικού υποθετικού λόγου: «se tí' pàsta ìtele àla ton ìcha vàlonta», («αν τα ζυμαρικά ήθελαν αλάτι, θα το είχα βάλει», Κοριλιάνο) (Lekakou et al., 2013), «eston

2013). Στο σημείο αυτό, πρέπει να αναφέρουμε ότι η αντιγεγονοτική υποθετική σημασία συνδέεται διαχρονικά με τη δήλωση του Υπερσυντέλικου. Πιο συγκεκριμένα, όπως θα δούμε και παρακάτω, η περιφραστική δομή *είχα* + απαρέμφατο που χρησιμοποιούμε στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) για να εκφράσουμε τον Υπερσυντέλικο, προήλθε διαχρονικά από τη δήλωση της αντιγεγονοτικής υποθετικής σημασίας, η οποία εκφράζονταν μέσα από την ίδια περιφραστική δομή (*είχα* + απαρέμφατο), στο διάστημα που μεσολαβεί από την πρώιμη Μεσαιωνική έως και την πρώιμη Νέας Ελληνική (πρβλ. Χατζιδάκις, 1905/07: Α 598-609, Aerts, 1965, Moser, 1988, Horrocks, 1995:169-170, Horrocks, 2010:300-301, Holton et al., 2019:1815). Επομένως, μπορούμε να κατανοήσουμε εδώ ότι και στην περίπτωση των Γκρίκο, από την αντιγεγονοτική υποθετική σημασία προέκυψε διαχρονικά η καθαρή χρονική σημασία του Υπερσυντέλικου. Ενδεικτικά παραδείγματα της αντιγεγονοτικής υποθετικής σημασίας που χρησιμοποιεί τον Υπερσυντέλικο και στην υπόθεση και στην απόδοση του υποθετικού λόγου προσφέρονται στα (21) και (22) από τους Lekakou et al. (2013):

(21) an evò ìcha dònta sìndeka
 εάν εγώ έχω-ΠΡΛΘ.1ΕΝ βλέπω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. σύννεφα
 ìcha anoìsonta ka ìche
 έχω-ΠΡΛΘ.1ΕΝ. καταλαβαίνω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. ότι έχω-ΠΡΛΘ.3ΕΝ.
 na vrètsi
 να βρέξει
 «Αν είχα δει τα σύννεφα, θα είχα καταλάβει ότι θα έβρεχε».
 (Καλημέρα).

(22) si i pàsta ìche
 εάν τα-ΟΝΟΜ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ. ζυμαρικά έχω-ΠΡΛΘ.3ΕΝ.
 telisonta àla to ìcha
 θέλω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. αλάτι αυτό-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. έχω-ΠΡΛΘ.1ΕΝ.
 vàlonta
 βάζω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

---

affaruso, andé sùcha dòkonta ìmiso ròtulo korean», («ήμουν απασχολημένος, αλλιώς θα σου είχα δώσει μισό κιλό καλό κρέας», Ciuri ce pedi.). Κατά την πρώτη περίπτωση, όπου η αντιγεγονοτικότητα δηλώνεται μέσω του Παρατατικού Οριστικής στην υπόθεση και απόδοση του υποθετικού λόγου, μιλάμε για το είδος της παροντικής αντιγεγονοτικής υποθετικής ερμηνείας (present counterfactual). Η δεύτερη περίπτωση που αναφέραμε, κατά την οποία ο Παρατατικός εναλλάσσεται με τον Υπερσυντέλικο Οριστικής στην υπόθεση και απόδοση της αντιγεγονοτικής υποθετικής δήλωσης, αφορά το είδος της παρελθοντικής αντιγεγονοτικής υποθετικής ερμηνείας (past counterfactual).

«Αν τα ζυμαρικά ήθελαν αλάτι, θα το είχα βάλει».

(Στερνατία).

3.5 Περιφραστικοί σχηματισμοί Υπερσυντελικού στην Μεσαιωνική Ελληνική

Ο αρχαιοελληνικός μονολεκτικός Υπερσυντελικός δήλωνε μία πράξη/ένα γεγονός το οποίο ολοκληρώθηκε στο παρελθόν με ιδιαίτερη εστίαση στο αποτέλεσμα αυτής της πράξης μέσα στο παρελθοντικό χρονικό πλαίσιο (Kühner/Gerth, 1904:150). Κατά την περίοδο της Μετακλασικής Ελληνικής ωστόσο, ο Υπερσυντελικός άρχισε να εκφράζει το χρονικό προτερόχρονο στο παρελθόν (Blass et al., 1961:177-8, Μόζερ, 2009:216-17). Την Ύστερη Αρχαιότητα ο μονολεκτικός Υπερσυντελικός τύπος εξαφανίστηκε από τον προφορικό λόγο και αντικαταστάθηκε από περιφραστικές ή βοηθητικές ρηματικές δομές. Η πλέον διαδεδομένη από αυτές αποτελούνταν από τον παρελθοντικό μη συνοπτικό τύπο του ρήματος *είμι* και την ενεργητική μετοχή Παρακειμένου ή Αορίστου για την ενεργητική φωνή και από τον παρελθοντικό μη συνοπτικό τύπο του ρήματος *είμι* μαζί με τη μετοχή παθητικού Παρακειμένου για την παθητική φωνή (Aerts, 1965:36-51, 76-90) (Holton et al., 2019:1814).

Προχωρώντας, κατά την περίοδο της Ύστερης Μεσαιωνικής μία περιφραστική δομή η οποία σχετίζονταν με την έκφραση του Υπερσυντελικού ήταν η δομή *είχα* + απαρέμφατο. Η δομή αυτή υπήρχε ήδη από την περίοδο της Αρχαίας Ελληνικής και έφερε τη σημασία του πιθανού/δυνητικού. Κατά την Πρώιμη Μεσαιωνική περίοδο ωστόσο, έλαβε μέρος σε μία σημασιολογική μεταβολή κατά την οποία έγινε μετάβαση από την έκφραση του πιθανού/δυνητικού στην αντιγεγονοτική υποθετική σημασία. Τη χρήση της αντιγεγονοτικής υποθετικής σημασίας η δομή συνέχισε να έχει κατά τις περιόδους της Όψιμης Μεσαιωνικής και Πρώιμης Νέας Ελληνικής και σε μεταγενέστερες. Στο παραπάνω πλαίσιο, είναι σήμερα ευρέως αποδεκτή η θεωρία του Χατζιδάκη (1905/07: A 598-609), σύμφωνα με την οποία η δομή του Υπερσυντελικού *είχα* + απαρέμφατο εξελίχθηκε από την ανωτέρω υποθετική χρήση (πρβλ. Aerts, 1965, Moser, 1988, Horrocks, 1995:169-70, Horrocks, 2010:300-1). Μέσω του ακόλουθου γλωσσικού παραδείγματος, παρατηρούμε τη σημασιολογική μετάβαση από την υποθετικότητα στο χρονικό προτερόχρονο διαμέσου του υποθετικού προτερόχρονου (Holton et al., 2019:1815):

(23) ἔθρήνησεν

θρηνώ-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

το ρήμα ἔχω ερμηνεύεται ως «να ἔχω/διατηρήσω σε μία συγκεκριμένη κατάσταση», όπως φαίνεται στα παραδείγματα (24) και (25) (Holton et al., 2019:1816):

(24) σκλάβον οὐ σκλάβαν
ο σκλάβος-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ. ή η σκλάβα-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ.
όποῦ εἶχεν
ο/η οποι-ος/-α ἔχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
τὸν πόδαν
ο-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ. πόδι-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ.
θλασμένον
σπάω-ΜΤΧ.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ.
«ο ἄνδρας ή η γυναίκα σκλάβος ο/η οποιός/α εἶχε το πόδι σπασμένο».
(Assizes B 432.10).

(25) ἐβάστα
κρατώ-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
καὶ χαρτόπουλον, εἶχεν
και γράμμα-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. ἔχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
γραμμένα ταῦτα
γράφο-ΜΤΧ.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ. αυτά
«κρατούσε ένα γράμμα στο οποίο ήταν γραμμένα αυτά/το οποίο
ήταν γραμμένο ως εξής».
(Liv. V 395).

Ωστόσο, την περίοδο της Ύστερης Μεσαιωνικής, η δομή *εἶχα* + μετοχή παθητικού Παρακειμένου άρχισε να χρησιμοποιείται με σκοπό τη δήλωση του προτερόχρονου στο παρελθόν. Αν λάβουμε υπόψη μας τα παραδείγματα που ακολουθούν τα οποία προέρχονται από την Ύστερη Αρχαιότητα και την Πρώιμη Μεσαιωνική, θα καταλάβουμε πώς έγινε αυτή η σημασιολογική μεταβολή. Στα παραδείγματα αυτά, η δομή δεν είναι περίφραση και η μετοχή χρησιμοποιείται παραθετικά (in apposition): το υποκείμενο του ρήματος δεν είναι απαραίτητα ο δράστης της πράξης που εκφράζεται από τη μετοχή (Holton et al., 2019:1817):

(26) συκῆν εἶχέν
 δέντρο συκιάς-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ. έχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
 τις πεφυτευμένην
 κάποιος φυτεύω-MΤΧ.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ.
 ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ
 σε ο-ΔΟΤ.ΕΝ.ΑΡΣ. χωράφι-ΔΟΤ.ΕΝ.ΑΡΣ. αὐτός-ΓΕΝ.ΕΝ.ΑΡΣ.
 «κάποιος εἶχε ἓνα δέντρο συκιάς φυτεμένο στο χωράφι του».
 (Luke 13:6).

(27) ἐπεὶ γὰρ εἶχες οὐδέν
 ἐπειδὴ λοιπόν έχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ. τίποτα
 ἡμελημένον
 παραμελώ-MΤΧ.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.
 «ἐπειδὴ δεν ἀφησες τίποτα παραμελημένο».
 (Pisides, *Exp. Pers.* II.206).

(28) καὶ τοὺς κυβιστητήρας,
 καὶ οἱ-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ. δύτες-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.
 ἄνδρας
 ἄνδρας-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.
 γεννάδας, | οὓς εὔ
 γενναίος-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ. τους οποίους καλά-ΕΠΙΡΡ.
 κυβιστᾶν
 καταδύομαι-ΠΑΡ.ΑΠΡΜΦ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
 εἶχεν
 έχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
 ἐξησκημένους, |
 εκπαιδεύω-MΤΧ.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.
 λαβεῖν
 αρπάζω-ΠΡΛΘ.ΑΠΡΜΦ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
 σιδηρᾶς ἐν χεροῖν
 σιδερένια σε-τα χέρια-ΔΥΙΚ.ΘΗΛ.

λέγει σφύρας
λέω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ. σφυριά

«και τους δύτες του, τους γενναίους άνδρες (που είχε στη διάθεσή του ο Ήλιος), καλά εκπαιδευμένους να καταδύονται με ευκινησία, τους διέταξε να αρπάζουν σιδερένια σφυριά».

(Prodromos, *Rhod. & Dos.* VI.8–10 (χειρόγραφο 12^{ου}, 13^{ου} αι.)).

(29) εἶχε δὲ
έχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ. αλλά
δρόμωνασ παρασκευασμένους
ελαφρό σκάφος-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ. ετοιμάζομαι-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.
εἰς τὴν θάλασσαν
σε ἡ-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ. θάλασσα-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ.
ὁ στρατηγὸς (...)
ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. στρατηγός
καὶ [ὁ τόπαρχος] εἶχεν
καὶ ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. τοπάρχης έχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
ἄνδρας γενναίους
άνδρας-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ. γενναίος-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.
παρασκευασμένους ἐν τῷ
ετοιμάζομαι-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ. σε το-ΔΟΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.
κρυπτῷ
ενέδρα-ΔΟΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.

«ο στρατηγός είχε ελαφρά σκάφη έτοιμα στη θάλασσα... και [ο τοπάρχης] είχε γενναίους άνδρες έτοιμους σε ενέδρα».

(Kekaumenos, *Strategikon* 172.9-13 (χειρόγραφο 11^{ου}, 14^{ου} αι.)).

Στα παραπάνω παραδείγματα, η δομή *εἶχα* + μετοχή παθητικού Παρακειμένου εκφράζει μία κατάσταση στο παρελθόν, μολταυτά η στατική αυτή χρήση μπόρεσε εν ευθέτω χρόνω να ερμηνευθεί με περισσότερη δυναμικότητα: «κάποιος είχε ένα δέντρο συκιάς φυτεμένο στο χωράφι του» > «κάποιος είχε φυτέψει ένα δέντρο συκιάς στο χωράφι του», «επειδή δεν άφησες τίποτα παραμελημένο» > «επειδή δεν είχες παραμελήσει τίποτα», «είχε δύτες εκπαιδευμένους

να καταδύονται με ευκινήσια» > «τους είχε εκπαιδεύσει να καταδύονται με ευκινήσια», «είχε σκάφη έτοιμα» > «είχε προετοιμάσει τα σκάφη» (Holton et al., 2019:1817).

Προχωρώντας, το παθητικό ισοδύναμο του περιφραστικού σχηματισμού *είχα* + μετοχή παθητικού Παρακειμένου ήταν η δομή με το ρήμα *είμαι* στον παρελθοντικό μη συνοπτικό του τύπο και τη μετοχή παθητικού Παρακειμένου η οποία συμφωνούσε με το υποκείμενο. Η δομή αυτή εκφράζει επίσης μία παρελθοντική στατικότητα με τη μετοχή να αναλαμβάνει επιθετικές λειτουργίες, βλ. παραδείγματα παρακάτω (Holton et al., 2019:1816):

(30) οὐχ ὅτι τὸ πρῶτον
ὄχι ὅτι το-ONOM.EN.OΥΔ. πρώτο
έσφαλμένον ἦν
σφάλω-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. είμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.
«ὄχι ὅτι το πρώτο ήταν λάθος», παρά «ὄχι ὅτι το πρώτο είχε λαθευτεί».
(Nikon, *Prol.* 26.23-4).

(31) εἶδεν ἡ ταπεινότης
βλέπω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ. ἡ-ONOM.EN.ΘΗΛ. ταπεινότητα
ἡμῶν ... πῶς ἐξ ἀρχῆθεν ... νὰ
μας πῶς ἀπὸ τὴν ἀρχὴ νὰ
ἦτο
είμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.
ἐλευθερωμένο τὸ ... κελί
ἀπαλλάσσω-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. τὸ μοναστήρι
«διαπιστώσαμε ὅτι ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τὸ μοναστήρι ήταν ἀπαλλαγμένο ἀπὸ φόρους», παρά τὸ
ὅτι «είχε ἀπαλλαγεί ἀπὸ φόρους».
(1371, Κέρκυρα Miklosich/Müller 1860/90, τομ. 5:3, 68.4-5).

(32) ἐφειδὴν ἦτον
επειδή είμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.

κρατημένος
υποχρεώνω-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.
συμβουλέψη
συμβουλεύω-ΠΡΛΘ.3ΕΝ.ΥΠΟΤΑΚΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

νὰ

να

«επειδή ήταν το καθήκον του να συμβουλευεί», όχι «επειδή είχε υποχρεωθεί να συμβουλευεί».

(*Assizes B 279.6*).

- (33) και μέχρι δέκα ημερών
και μέχρι δέκα ημέρα-ΓΕΝ.ΠΛΗΘ.ΘΗΛ.
ἦταν
είμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ.
συναθροισμένοι I
συγκεντρώνω-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΟΝΟΜ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.
ὁμόδειπνοι
αυτοί που βρίσκονται στο ίδιο δείπνο
«για δέκα ημέρες ήταν συγκεντρωμένοι γύρω από το ίδιο τραπέζι».
(*Achil. N 719-20*).

Η συγκεκριμένη δομή μπορούσε επίσης να εντοπιστεί με ρήματα τα οποία δεν έχουν παθητική μορφολογία εκτός από τα ρηματικά επίθετα σε -μένος, βλ. τα παραδείγματα (34), (35) και (36) ακολούθως (Holton et al., 2019:1816-17):

- (34) ὡς ἦσαν
ὅπως εἶμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ.
μαθημένοι
μαθαίνω-ΡΗΜ.ΕΠΙΘ.ΟΝΟΜ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.
«ὅπως ήταν το έθιμό τους», παρά «έτσι ὅπως είχαν διδαχθεί».
(*Chron. Mor. H 1151*).

- (35) ἦτον μεθυσμένος
εἶμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. μεθάω-ΡΗΜ.ΕΠΙΘ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.
«ἦταν μεθυσμένος».
(*Petritsis Dig. O 2143*).

(36) ἀπάνω στα τουφέκια τως
επάνω σε-τα τουφέκια τους
ἦτον
εἶμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ.
ἀκουμπισμένοι
ακουμπάω-ΡΗΜ.ΕΠΙΘ.ΟΝΟΜ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.
«έγερναν στα τουφέκια τους».
(Bounialis M., *Diig. Pol.* 454.18).

Τέλος, η δομή συνήθως εστιάζει στην κατάσταση η οποία προκύπτει από την πράξη/το γεγονός το οποίο είναι προγενέστερο από αυτή (Holton et al., 2019:1823):

(37) τὸ κάστρον
το-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. κάστρο-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.
ἦσαν
βρίσκω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
ἔρημον, ἦτον
ἐρημο εἶμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ
χαλασμένο
καταστρέφω-ΜΤΧ.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.
«εντόπισαν ἐρημο το κάστρο, ἦταν καταστραμμένο».
(*Chron. Mor.* Η 1691).

(38) τὴν Ἄρταν καὶ τὰ
ἠ-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ. Ἄρτα καὶ τα-ΟΝΟΜ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.
Ἰωάννινα, ὅπου ἦσαν
Ἰωάννινα τα οποία εἶμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ.
χωρισμένα
χωρίζω-ΜΤΧ.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.

«Η Άρτα και τα Ιωάννινα τα οποία ήταν χωρισμένα».

(*Chron. Toc.* 3026).

(39) όπου ήττονε

ο οποίος είμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.

πρωτύτερα τυφλωμένος

πριν-ΕΠΙΡΡ. χάνω την όρασή μου-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.

και ύστερου ήλθε

και ύστερα-ΕΠΙΡΡ. έρχομαι-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.

τὸ φῶς του

το-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΟΥΔ. φως αυτός-ΓΕΝ.ΕΝ.ΚΛΙΤ.

«ο οποίος ήταν πριν τυφλός και ύστερα ανέκτησε την όρασή του».

(*Chron. Tourk. Sault.* 29.27–8).

3.5.1 Η δομή *είχα* + γερούνδιο

Η δομή *είχα* + μη συνοπτικός τύπος του γερούνδιου της Μεσαιωνικής Ελληνικής χρησιμοποιείται μονάχα στην ενεργητική φωνή και δεν έχει κάποιο αντίστοιχο περιφραστικό σχηματισμό για την έκφραση της παθητικότητας. Με τον μη συνοπτικό τύπο του γερούνδιου έχει εντοπιστεί σε κείμενα από τη Νότια Ιταλία και την Κρήτη, ενώ με τον συνοπτικό τύπο του γερούνδιου εμφανίστηκε στην εκδοχή Τ του *Χρονικού του Μορέως* και στις τρεις από τις τέσσερις εκδοχές του *Απολλώνιου*. Όσο μας επιτρέπει ο περιορισμένος αριθμός των παραδειγμάτων που μας έχει παραδοθεί, δεν τίθεται πάντοτε ζήτημα διαφοράς όψης. Κάτι τέτοιο γίνεται ξεκάθαρο στις περιπτώσεις των παραδειγμάτων (41) και (46) από τον *Απολλώνιο* όπου όπως όλα δείχνουν η επιλογή συγκεκριμένου τύπου όψης δεν παίζει κανέναν απολύτως ρόλο. Ωστόσο, στο παράδειγμα από τη Νότια Ιταλία που ακολουθεί αμέσως παρακάτω (βλ. παράδειγμα (40)) γίνεται κατανοητό ότι η δομή παρουσιάζει μία ολοκληρωμένη κατάσταση στο παρελθόν την ίδια στιγμή που στο παράδειγμα από τον *Φαλιέρο* (βλ. παράδειγμα (42)), ο μη συνοπτικός τύπος του γερούνδιου δηλώνει μία κατάσταση η οποία βρίσκεται εν εξελίξει στο παρελθόν την ώρα που διακόπτεται από την πράξη που εκφράζεται από τον ιστορικό Ενεστώτα *βλέπω* (Holton et al., 2019:1826).

Ενδεικτικότερα, ας λάβουμε υπόψη μας τα ακόλουθα παραδείγματα (Holton et al., 2019:1827):

(40) τὰ χωράφια

τα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ. χωράφια-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.

τὰ εἶχε

αυτά-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΚΛΙΤ. έχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

κρατῶνταν ὁ πατ<έ>ρας μου

κρατάω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. πατέρα μου

«Τα χωράφια τα είχε πάρει ο πατέρας μου».

(1113, Ν. Ιταλία, Trinchera 1865:75, 97.17).

(41) αυτός τον εἶχε

αυτός αυτός-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. έχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

σφάζοντα, στο χώμαν από κάτω

σφάζω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. σε-το χώμα-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. από κάτω-ΕΠΙΡΡ.

«Αυτός τον είχε σφάζει κάτω από το χώμα».

(*Apoll. Rim. V* 1604).

(42) καὶ οὐκ εἶχε

και δεν-ΑΡΝ. έχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

λέγοντα σωστὸν καὶ βλέπω

μιλάω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. με ορθότητα και βλέπω-ΠΑΡ.1ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.

μιὰ λαμπάδα

μία φωτιά

«και (αυτός) δεν είχε μιλήσει με ορθότητα όταν είδα μία φωτιά».

(Falieros, *Ist. On.* 395).

(43) τὰ γονικά

τα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ. πατρικά σπίτια-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.

όπου ἔχα

τα οποία έχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.1ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

τουῦ υἱοῦ μου
ο-ΓΕΝ.ΕΝ.ΑΡΣ. γιος-ΓΕΝ.ΕΝ.ΑΡΣ. μου
στις Μάλλες δίδοντα
σε-τις Μάλλες δίνω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
«Τα πατρικά σπίτια στις Μάλλες τα οποία είχα δώσει στον γιό μου».
(1524, Κρήτη, Μαυρομάτης 1994a:31.70).

(44) όποίον ἀμπέλιν
το οποίο-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. ἀμπέλι-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.
σουῦ εἶχεν
σου ἔχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
δίδοντα
δίνω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
«Το οποίο ἀμπέλι σου εἶχε δώσει».
(1546, Κρήτη, Ηλιάκης/Χρονάκη 2002:1, 41.10).

(45) τὸ εἶχασι
αυτό-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. ἔχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
χαλάσοντα ὄμπρὸς
καταστρέφω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. μπροστά-ΕΠΙΡΡ.
οἱ Βενετικοί
οι-ΟΝΟΜ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ. Βενετικοί
«Το εἶχαν καταστρέψει μπροστά οι Βενετοί».
(*Chron. Mor.* T 1692⁵⁹).

(46) αὐτός τον εἶχε
αὐτός αὐτός-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. ἔχω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

---

⁵⁹ Το χειρόγραφο του *Χρονικού του Μορέως* της Κοπεγχάγης παρουσιάζει τον τύπο *εἶσασιν χαλάσασι*, μία δομή που δεν έχει εντοπιστεί πουθενά μέχρι στιγμής (Holton et al., 2019:1827).

σφάζοντα, στο χώμαν αποκάτω
 σφάζω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. σε-το χώμα-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. αποκάτω-ΕΠΙΡΡ.
 «Αυτός τον είχε σφάζει κάτω από το χώμα».
 (Apoll. Rim. A και E 1604 (σφάζοντας στο N)).

Συμπερασματικά λοιπόν, προτείνεται ότι η συγχρονική περιφραστική δομή *icha*, «είχα» + συνοπτικός τύπος του γερονδίου (*icha* + *-sonta*), η οποία εντοπίζεται στα Γκρίκο, όπως παρουσιάστηκε προηγουμένως για να εκφράσει τον Υπερσυντέλικο, έχει τις απαρχές της στην ελληνική Μεσαιωνική δομή δήλωσης του Υπερσυντελικού η οποία αποτελούνταν από τον παρελθοντικό μη συνοπτικό τύπο του ρήματος *έχω* και το γερούνδιο στον συνοπτικό ή τον μη συνοπτικό του τύπο χωρίς να παρατηρείται πάντοτε διαφορά ως προς την όψη.

3.6 Σύνοψη

Ο ακόλουθος πίνακας συνοψίζει τους αναλυτικούς ρηματικούς σχηματισμούς που χρησιμοποιούνταν κατά την Ύστερη Βυζαντινή περίοδο:

Πίνακας 2: Αναλυτικοί ρηματικοί σχηματισμοί στην Μεσαιωνική Ελληνική
 (προσαρμογή από Squillaci, 2017:47)

Παρακείμενος (κυρίως αποτελεσματική ερμηνεία)		Υπερσυντέλικος
Ενεργητική φωνή	<p><i>έχω</i> + μετοχή παθητικού Παρακειμένου</p> <p>στέκεται ... και έχει ξεγυμνωμένο τὸ σπαθί (Parasynad., Chron. III §7.41–2)</p> <p><i>έχω</i> + ρηματικό επίθετο (-τός)</p>	<p><i>εἰμί</i>-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ. + ενεργητική μετοχή Αορίστου</p> <p>ἦμον δώσοντας (1106-1107, Ν. Ιταλία, Ménager 1957:4, 326.40)</p> <p><i>είχα</i> + συνοπτικός/μη συνοπτικός τύπος γερονδίου</p> <p>αυτός τον <i>είχε σφάζοντα</i>, στο χώμαν αποκάτω</p>

	<p>τὸν ὁποῖον μύλον ἔχομεν ἀγοραστόν (1538, Κρήτη, Μαυρομάτης 1994a: 176, 176.4–5)</p> <p>ἔχω + ἀπαρέμφατο</p>	<p>(<i>Apoll. Rim.</i> A και E 1604)</p> <p>ὁποῖον ἀμπέλιν σοῦ εἶχεν δίδοντα (1546, Κρήτη, Ηλιάκης/Χρονάκη 2002:1, 41.10)</p> <p>εἶχα + μετοχή παθητικού Παρακειμένου</p> <p>συκῆν εἶχέν τις πεφυτευμένην ἐν τῷ ἀγρῷ αὐτοῦ (<i>Luke</i> 13:6)</p> <p>εἶχα + ἀπαρέμφατο</p> <p>ἐθρήνησεν ὡσπερ νὰ εἶχεν χάσει τὸ ρηγᾶτον (<i>Chron. Mor.</i> H 8179–80)</p>
Παθητική φωνή	<p>εἶμαι + μετοχή παθητικού Παρακειμένου</p> <p>κᾶν και ἀπόδημος και χωρισμένος ἦμαι (<i>Spaneas</i> V)</p>	<p>εἶμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ. + μετοχή παθητικού Παρακειμένου</p> <p>τὸ κάστρον ἠῦραν ἔρημον, ἦτον χαλασμένο (<i>Chron. Mor.</i> H 1691)</p>

Καταλήγοντας λοιπόν, ὅπως παρατηρούμε και ἀπὸ τον πίνακα 2 παραπάνω, οι ἀπαρχές της περιφραστικής δομής *icha*, «εἶχα» + συνοπτικός τύπος γερουνδίου η οποία χρησιμοποιεῖται μέχρι και τις μέρες μας για να εκφράσει τον Ὑπερσυντέλικο στα Γκρίκο, εντοπίζονται κατά την περίοδο της Μεσαιωνικής Ελληνικής. Η αντίστοιχη περιφραστική δομή που χρησιμοποιούνταν κατά την περίοδο της Μεσαιωνικής Ελληνικής για να δηλώσει τον Ὑπερσυντέλικο αποτελούνταν ἀπὸ τον παρελθοντικό μη συνοπτικό τύπο του ρήματος *έχω* και τον συνοπτικό ἢ με τον μη συνοπτικό τύπο του γερουνδίου χωρίς να υπάρχει διαφορά ως προς την ὄψη.

3.7 Η δήλωση του Παρακειμένου και Υπερσυντελικού στην ΚΝΕ

Η Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) διαμόρφωσε τον σχηματισμό του αναλυτικού Παρακειμένου από τη Μεσαιωνική περιφραστική δομή Υπερσυντελικού *είχα* + απαρέμφατο Αορίστου, ενώ παράλληλα έχασε τη δομή *είμι*-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ. + ενεργητική μετοχή Αορίστου σε *-οντα*. Ο πίνακας 3 ακολούθως παρουσιάζει τις περιφραστικές ρηματικές δομές Παρακειμένου και Υπερσυντελικού και τις αποτελεσματικές περιφράσεις οι οποίες χρησιμοποιούνται σήμερα στην ΚΝΕ (πρβλ. Μόζερ, 2009:288-96, Holton et al., 2012:300-6) (Squillaci, 2017:47-8):

Πίνακας 3: Παρακείμενος/Υπερσυντέλικος και αποτελεσματικές περιφράσεις στην ΚΝΕ (προσαρμογή από Squillaci, 2017:48)

	Παρακείμενος/Υπερσυντέλικος ενεργητική φωνή (Ομάδα Α)	Παρακείμενος/Υπερσυντέλικος παθητική φωνή (Ομάδα Α)	Αποτελεσματική Περιφραση (Ομάδα Β)
ΕΧΩ	(α) έχω/είχα γράψει	(β) έχω/είχα γραφτεί	(γ) έχω γραμμένο το γράμμα (δ) έχω τα μανίκια σηκωμένα (ε) το δωμάτιο το είχε ήδη πληρωμένο
ΕΙΜΑΙ			(στ) είναι/ήταν γραμμένος

Σύμφωνα με πρόσφατες έρευνες το ρηματικό σύστημα της ΚΝΕ ομαδοποιεί τις παραπάνω δομές στον Παρακείμενο/Υπερσυντέλικο Α και τον Παρακείμενο/Υπερσυντέλικο Β (πρβλ. Μόζερ, 1993:164-73, Agouraki, 2006:42-3, Ralli, 2006:136, Melissaropoulou et al., 2011:161). Οι προαναφερόμενες ομάδες διαφέρουν συντακτικά. Η ομάδα Α

Παρακειμένου/Υπερσυντέλικου αποτελείται από το βοηθητικό ρήμα *έχω* στο παρόν ή παρελθόν ακολουθούμενο από το λεξικό ρήμα στον συνοπτικό μη παρεμφατικό τύπο ανάλογα με το είδος της φωνής (Holton et al., 2012:133). Η εν λόγω δομή μάλιστα αποτελεί και το μοναδικό κατάλοιπο του αρχαιοελληνικού αοριστικού *απαρεμφάτου* (Horrocks, 2010:296, Squillaci, 2017:48)⁶⁰. Από την άλλη, η ομάδα Β σχηματίζεται είτε από το βοηθητικό ρήμα *έχω* είτε από το βοηθητικό ρήμα *είμαι* συνοδευόμενο από την παθητική μετοχή Παρακειμένου του λεξικού ρήματος (Squillaci, 2017:48).

Παράλληλα, οι δύο ομάδες δομών διαφέρουν και σημασιολογικά. Ενώ λοιπόν, η ομάδα Α είναι φορέας χρονικών (α), (β) και αποτελεσματικών ερμηνειών (δ), (ε) η ομάδα Β αναπαριστά μονάχα αποτελεσματικές σημασίες (γ)-(στ) (πρβλ. Μόζερ, 1993:169-72, Holton et al., 2012:305-6). Η σημασιολογική αυτή διαφοροποίηση επηρεάζει τη συμβατότητα των ομάδων Α και Β με τις λεξικές ρηματικές τάξεις. Κατ' αυτόν τον τρόπο, ο Παρακειμένος/Υπερσυντέλικος Α εμφανίζεται με όλες τις λεξικές ρηματικές τάξεις δεδομένου του ότι έχει γενικευτεί η χρήση του ως χρονικού δείκτη. Εκφράζει επιπρόσθετα την ενεργητική (α) αλλά και την παθητική φωνή (β), μία διάκριση η οποία οφείλεται στο είδος του *απαρεμφατικού* θέματος του λεξικού ρήματος. Αντιθέτως, η ομάδα Β η οποία είναι πάντοτε *συνυφασμένη* με τη δήλωση μίας αποτελεσματικής κατάστασης, χρησιμοποιείται μόνο σε δομές ενεργητικής φωνής (γ)-(στ) (πρβλ. Agouraki, 2006:42-3, Ralli, 2006:136, Melissaropoulou et al., 2011:161) ενώ παρουσιάζεται ασύμβατη με *ανεργαστικά* ρήματα (πρβλ. Agouraki, 2006:50-2), όπως φαίνεται στο ακόλουθο παράδειγμα (Squillaci, 2017:48-9):

(47) *είμαι τηλεφωνημένος

Μέσω των παραπάνω, γίνεται κατανοητό ότι το χρονικό σύστημα της ΚΝΕ όσον αφορά τον Παρακειμένο και Υπερσυντέλικο συγκροτείται από χρονικές δομές και αποτελεσματικές περιφράσεις (Squillaci, 2017:49).

---

⁶⁰ Οι ίδιες δομές ακριβώς εκφράζουν τη μελλοντικότητα ή την αντιγεγονοτική έγκλιση όταν έπονται του μορίου *θα* (Squillaci, 2017:48).

3.8 Η δήλωση Παρακειμένου και Υπερσυντελικού στις νεοελληνικές διαλέκτους

Στο σημείο αυτό, θα παρουσιαστούν ο τρόπος σχηματισμού των συντελικών χρόνων του Παρακειμένου και Υπερσυντελικού σε κάποιες νεοελληνικές διαλέκτους⁶¹. Το ζήτημα αυτό είναι πολύ σημαντικό καθώς μέσα από μία τέτοιου είδους συζήτηση θα διαπιστωθεί εάν αυτός καθ' εαυτός ο τρόπος σχηματισμού του Παρακειμένου και Υπερσυντελικού στα Γκρίκο χρησιμοποιείται και σε άλλες νεοελληνικές διαλέκτους. Εάν αποδειχθεί κάτι τέτοιο, τότε είναι πολύ πιθανό να σημαίνει ότι έχει υπάρξει κάποιο είδος επαφής ανάμεσα στα Γκρίκο και σε κάποια νεοελληνική διάλεκτο από αυτές, όσον αφορά το θέμα που συζητάμε.⁶² Οι νεοελληνικές διάλεκτοι που θα μας απασχολήσουν είναι τα Γκρέκο της Ν.Ιταλίας, η Κυπριακή, η Τσακωνική, οι βόρειες ελληνικές διάλεκτοι και η Καπαδοκική.

3.8.1 Γκρέκο

Για την έκφραση του Υπερσυντελικού τα Γκρέκο χρησιμοποιούν τον παρελθοντικό τύπο του βοηθητικού ρήματος *είμαι*⁶³ συνοδευόμενο από τον συνοπτικό τύπο του γερουνδίου (Falcone, 1973:290, Rohlf, 1977:198, Crupi, 1980:58, Katsoyannou, 1995a:350-1, Καραναστάσης, 1991:47, 1997:78-80, Stamuli, 2008:194/349, Squillaci, 2017:57). Το βοηθητικό ρήμα που χρησιμοποιούν για να δηλώσουν τον Υπερσυντέλικο είναι και η μοναδική τους διαφορά από τα Γκρίκο αφού σε αυτά, όπως έχουμε δει, ο Υπερσυντέλικος εκφράζεται με τον παρελθοντικό τύπο του *έχω* και τον συνοπτικό τύπο του γερουνδίου (πρβλ. ενότητα 3.4.1). Ως ενδεικτικά παραδείγματα προσφέρονται τα ακόλουθα (Squillaci, 2017:57-8):

(48) Immo   /isso /ito /immesta /iste   /issa

είμαι-ΠΡΛΘ.1ΕΝ./2ΕΝ./3ΕΝ./1ΠΛΗΘ./2ΠΛΗΘ./3ΠΛΗΘ.

meletionda.

⁶¹ Για μία πληρέστερη συζήτηση πάνω στον τρόπο σχηματισμού του Παρακειμένου και Υπερσυντελικού στις νεοελληνικές διαλέκτους, βλ. Ράλλη, Α., Μελισσαροπούλου, Δ., & Τσολακίδης, Σ. (2007) και Ράλλη, Α., Μελισσαροπούλου, Δ., & Τσολακίδης, Σ. (2019) αντίστοιχα.

⁶² Παρόλα αυτά, οφείλουμε να μην ξεχνάμε ότι κάτι τέτοιο δεν είναι απόλυτο, δεδομένου ότι μπορεί κάλλιστα να ακολουθήσαν ξεχωριστές γλωσσικές πορείες με αποτέλεσμα οποιαδήποτε ομοιότητα μεταξύ τους ως προς το θέμα που συζητάμε να αποδίδεται στην τυχαιότητα.

⁶³ Εδώ παρατίθεται και η θέση των Violi (2004), Remberger (2011:133) σύμφωνα με τους οποίους ο Υπερσυντέλικος στα Γκρέκο σχηματίζεται επίσης από τον Ενεστώτα του ρήματος *είμαι* μαζί με τον συνοπτικό τύπο του γερουνδίου. Σύμφωνα ωστόσο με την προγενέστερη βιβλιογραφία πάνω στο ζήτημα και την έρευνα της Squillaci (2017), δεν υποστηρίζεται η εν λόγω περιφραστική δομή (Squillaci, 2017:57).

διαβάζω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

«Εγώ/εσύ/αυτός/εμείς/εσείς/αυτοί είχαν διαβάσει».

(49) Immo /isso /ito /immesta /iste /issa

είμαι-ΠΡΛΘ.1ΕΝ./2ΕΝ./3ΕΝ./1ΠΛΗΘ./2ΠΛΗΘ./3ΠΛΗΘ.

dulezzonda.

δουλεύω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

«Εγώ/εσύ/αυτός/εμείς/εσείς/αυτοί είχαν δουλέψει».

(50) Immo /isso /ito /immesta /iste /issa

είμαι-ΠΡΛΘ.1ΕΝ./2ΕΝ./3ΕΝ./1ΠΛΗΘ./2ΠΛΗΘ./3ΠΛΗΘ.

paonda jà bufalacia.

πάω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. για σαλιγκάρια

«Εγώ/εσύ/αυτός/εμείς/εσείς/αυτοί είχαν ψάξει για σαλιγκάρια».

(51) Immo /isso /ito /immesta /iste /issa

είμαι-ΠΡΛΘ.1ΕΝ./2ΕΝ./3ΕΝ./1ΠΛΗΘ./2ΠΛΗΘ./3ΠΛΗΘ.

plithonda.

πλένομαι-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

«Εγώ/εσύ/αυτός/εμείς/εσείς/αυτοί είχαν πλύνει τον εαυτό τους».

(52) Immo /isso /ito /immesta /iste /issa

είμαι-ΠΡΛΘ.1ΕΝ./2ΕΝ./3ΕΝ./1ΠΛΗΘ./2ΠΛΗΘ./3ΠΛΗΘ.

plinonda ta cheria.

πλένω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. τα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ. χέρια-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.

«Εγώ/εσύ/αυτός/εμείς/εσείς/αυτοί είχαν πλύνει τα χέρια».

Σύμφωνα με τη Squillaci (2017:58) η οποία βασίστηκε στην ταξινόμηση του Loporcaro (2001) οι ρηματικές λεξικές τάξεις των μεταβατικών (48), ανεργαστικών (49), αναιτιατικών (50), άμεσων μεταβατικών αυτοπαθητικών (direct transitive reflexives) (51) και έμμεσων μεταβατικών αυτοπαθητικών (indirect transitive reflexives) (52) επιλέγουν το ρήμα *είμαι* ανεξάρτητα από τη λεξική τάξη ή το γραμματικό πρόσωπο του ρήματος. Η ίδια ακριβώς περιφραστική δομή χρησιμοποιείται επίσης για τη δήλωση της αντιγεγονοτικότητας, όπως παρατηρούμε στο παράδειγμα (53) (πρβλ. Rohlf, 1997:314-5) (Squillaci, 2017:58-9):

(53) α. An immo zziporeonda ti

εάν είμαι-ΠΡΛΘ.1ΕΝ. γνωρίζω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. ότι

erkesso, immon

έρχομαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.2ΕΝ. είμαι-ΠΡΛΘ.1ΕΝ.

katevionda prita andi Chora.

επιστρέφω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. νωρίτερα-ΕΠΙΡΡ. από-την Μπόβα

«Εάν γνώριζα ότι ερχόσουν, θα είχα επιστρέψει νωρίτερα από την Μπόβα».

β. an mu ta iste

εάν εγώ-ΓΕΝ.ΕΝ. αυτά-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΚΛΙΤ. είμαι-ΠΡΛΘ.2ΠΛΗΘ.

feronda estè, tis

φέρνω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. χθες-ΕΠΙΡΡ. αυτή-ΓΕΝ.ΕΝ.ΚΛΙΤ.

ta immo stilonda

αυτά-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΚΛΙΤ. είμαι-ΠΡΛΘ.1ΕΝ. στέλνω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

liga ti dichaterò mu.

λίγα σε-τη κόρη εγώ-ΓΕΝ.ΕΝ.

«Εάν μου τα είχατε φέρει χθες, θα είχα στείλει λίγα στην κόρη μου».

Η περιφραστική δομή *είμαι*-ΠΡΛΘ. + συνοπτικός τύπος του γερουνδίου στα Γκρέκο προέρχεται διαχρονικά από την περίφραση με το βοηθητικό ρήμα *είμι* στον παρελθοντικό μη συνοπτικό του τύπο ακολουθούμενο από τον συνοπτικό τύπο του γερουνδίου, η οποία απαντώνταν κατά την περίοδο της Μεσαιωνικής Ελληνικής⁶⁴, όπως φαίνεται στα παραδείγματα (54) και (55) (Giannaris, 2011b:233, Squillaci, 2017:61):

(54) και ἦτον ἀποθάνοντα
 και είμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. πεθαίνω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
 ή πρώτη του γυναίκα
 η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ. πρώτη αυτός-ΓΕΝ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. γυναίκα
 «Και η πρώτη του γυναίκα είχε πεθάνει».
 (*Chron. Mor.* Η 8073).

(55) κάλιον του νὰ
 καλύτερα αυτός-ΓΕΝ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. να
 ἦτον φύγοντα
 είμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. φεύγω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
 ό ταπεινός εκείνος
 ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. ταπεινός εκείνος
 «θα ήταν καλύτερα για αυτόν τον ταπεινό άνδρα να είχε φύγει».
 (*Pol. Tr.* 14244).

Αυτή η μη παρεμφατική περιφραστική δομή με τη σειρά της έχει μία μακρά γλωσσική προϊστορία προτού να κάνει την εμφάνισή της κατά τη Μεσαιωνική περίοδο. Αρχικά, εντοπίζεται κατά την περίοδο της Κλασικής Ελληνικής (5^{ος} – 4^{ος} αι. π.Χ.). Η «αοριστική αυτή περίφραση», όπως την ονομάζει ο Giannaris (2011b), έχει συζητηθεί διεξοδικά στην βιβλιογραφία με την προσέλκυση του ενδιαφέροντος να τοποθετείται στα παραδείγματα του Ενεστώτα και του Παρακειμένου (πρβλ. Alexander (1883), Björck (1940), Aerts (1965)). Σύμφωνα με τον Aerts (1965:27), εμφανίζεται πολύ σπάνια στην Κλασική Ελληνική. Η σημασία της ήταν μάλλον ασαφής ενώ δεν ήταν άμεσα συνδεδεμένη με την έννοια του συντελεσμένου (perfect) (ούτε του Παρακειμένου αλλά ούτε και του Υπερσυντελικού)

⁶⁴ Για τις τυπικές και σημασιολογικές ιδιότητες της μεσαιωνικής περίφρασης, βλ. Giannaris, 2011b:233-234.

(Giannaris, 2011b:237). Αρκεί να λάβουμε υπόψη μας το παράδειγμα (56) από τον Σοφοκλή (Giannaris, 2011b:237):

(56) οὔτε γὰρ θρασὺς / οὔτ' οὔν
οὔτε λοιπὸν τολμηρὸς οὔτε βεβαίως-ΕΠΙΡΡ.
προδείσας
φοβάμαι εκ των προτέρων-ΠΡΛΘ.ΜΤΧ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
εἰμὶ τῷ γε
εἶμαι-ΠΑΡ.1ΕΝ.ΟΡΙΣΤ. ο-ΔΟΤ.ΕΝ.ΑΡΣ. εν πάση περιπτώσει
νῦν λόγῳ
τώρα-ΕΠΙΡΡ. λόγος-ΔΟΤ.ΕΝ.ΑΡΣ.

«δεν είμαι ούτε τολμηρός ούτε βέβαια με τρομάζει εκ των προτέρων αυτό που μόλις είπες σε κάθε περίπτωση».

(*Soph.* Ο.Τ. 90).

Κατά την Ελληνιστική-Ρωμαϊκή περίοδο (3^{ος} αι. π.Χ.-4^{ος} αι. μ.Χ.), εντοπίζονται παραδείγματα σύμφωνα με τα οποία άρχισε να εκφράζεται σημασιολογικά το προτερόχρονο αναφορικά με κάποιο άλλο παρελθοντικό γεγονός, βλ. παραδείγματα στα (57) και (58) (Giannaris, 2011b:237-8). Με άλλα λόγια, άρχισε να κάνει την εμφάνισή της η έννοια του Υπερσυντελικού, το παρελθόν του παρελθόντος (past-in-the-past) (Binnick, 1991:264, 362) και υπό αυτή την άποψη παρατηρήθηκε διαφοροποίηση συγκριτικά με τα άλλα δύο είδη των συντελικών χρόνων, του Παρακειμένου και του Συντελεσμένου Μέλλοντα (Giannaris, 2011b:234).

(57) ὁ δὲ Ἄνδρέας ... οὐκ
ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. αλλά Ανδρέας δεν-ΑΡΝ.
ἐπέγνω αὐτόν·
αναγνωρίζω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ. αυτός-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ.
ἦν γὰρ ὁ Ἰησοῦς
εἶμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. λοιπὸν ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. Ιησούς
κρύψας τὴν
κρύβω-ΠΡΛΘ.ΜΤΧ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.ΕΝΕΡΓΗΤ. η-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ.
ἑαυτοῦ θεότητα
εαυτός μου-ΓΕΝ.ΕΝ.ΑΡΣ.3ΠΡΟΣ. θεότητα-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ.

«Ο Ανδρέας δεν τον αναγνώρισε: ο Ιησούς είχε κρύψει τη θεότητά του».

μαγειρεύω-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ. τα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.

faya

φαγητά-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.

«Έχω τα φαγητά (ήδη) μαγειρεμένα».

(Agouraki, 2006:53).

(63) Ine thcavazmeni

είμαι-ΠΑΡ.3ΕΝ. διαβάζω-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ.

«Είναι διαβασμένη».

Εννοείται: «είναι έτοιμη, λ.χ. (για το διαγώνισμα)».

(Melissaropoulou et al., 2011:162).

Οι τύποι της μετοχής στα παραδείγματα (62) και (63) παρουσιάζουν τις επιτεύξεις των ρηματικών δράσεων «μαγειρεύω» και «διαβάζω» πριν από τη στιγμή της εκφώνησης. Στο πλαίσιο αυτό, η μετοχή παθητικού Παρακειμένου έχει επιθετική λειτουργία και συμφωνεί με το αντικείμενο στην περίπτωση του έχω (62) ή με το υποκείμενο στην περίπτωση του είμαι (63) (Squillaci, 2017:52).

3.8.3 Τσακόνικη

Η διαλεκτική ποικιλία της τσακόνικης εμφανίζει μία ιδιοτροπία ως προς τις υπόλοιπες νεοελληνικές διαλέκτους δεδομένου του ότι εμφανίζει περιφραστικούς ρηματικούς σχηματισμούς στον Ενεστώτα και τον Παρατατικό, βλ. πίνακα 4 ακολούθως (Pernot, 1934:239-41, Browning, 1969:123-4, Ralli, 2006:136-7, Liosis, 2011:469-77, Squillaci, 2017:52)⁶⁵:

---

⁶⁵ Ο Ενεστώτας και Παρατατικός περιλαμβάνει επίσης και συνθετικούς τύπους:

(α) oru-r-eni

MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.-επίθημα r-είμαι-ΠΑΡ.1ΕΝ.

«Βλέπω».

(β) oru-r-ema

MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.-επίθημα r-είμαι-ΠΡΛΘ.1ΕΝ.

«Έβλεπα».

(Scutt, 1912:168, πρβλ. Ralli, 2006:136, Squillaci, 2017:52).

Πίνακας 4: Περιφραστικοί σχηματισμοί Ενεστώτα και Παρατατικού στην Τσακόνικη

(Liosis, 2011:469-70).

Ενεστώτας	Παρατατικός
<p>Emi είμαι-ΠΑΡ.1ΕΝ.</p> <p>grafu γράφω- ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.ΕΝ ΕΡΓΗΤ.</p> <p>/grafa γράφω- ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ.Ε ΝΕΡΓΗΤ.</p> <p>/grafunda γράφω- ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΟΥΔ.Ε ΝΕΡΓΗΤ.</p> <p>«Γράφω».</p>	<p>Ema είμαι-ΠΡΛΘ.1ΕΝ.</p> <p>grafu γράφω- ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.ΕΝΕΡΓΗΤ.</p> <p>/grafa γράφω- ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ.ΕΝΕΡΓΗΤ.</p> <p>/grafunda γράφω- ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΟΥΔ.ΕΝΕΡΓΗΤ.</p> <p>«Έγραφα».</p>

Όπως παρατηρούμε από τον πίνακα 4 παραπάνω, ο Παρατατικός στην Τσακόνικη σχηματίζεται μέσω της περιφρασης της Κλασικής Ελληνικής *είμαι*-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ. + ενεργητική μετοχή Ενεστώτα, μολονότι την περίοδο της Κλασικής Ελληνικής η εν λόγω δομή συνδέονταν με τη δήλωση του Υπερσυντελικού. Παραδόξως, ο Παρατατικός της Τσακόνικης παρουσιάζει διαφοροποιήσεις ως προς το γένος, οι οποίες χάθηκαν στην Ελληνική υπέρ της γενίκευσης του τύπου *-όντα* κατά την Ύστερη Μεσαιωνική περίοδο (πρβλ. επίσης σχηματισμός Υπερσυντελικού στα Γκρέκο, ενότητα 3.8.1) (Scutt, 1912:169, Squillaci, 2017:53).

Τα παραδείγματα αυτά δείχνουν ότι οι τύποι αυτοί βρίσκονται σε διαδικασία γραμματικοποίησης, γεγονός που διαφαίνεται μέσα από τη σύνθεση από συνένωση (univerbation) των συστατικών στις περιφράσεις (Squillaci, 2017:52).

Αναφορικά με τον Παρακειμένο και Υπερσυντέλικο, πρέπει να αναφερθεί εδώ, ότι αντίθετα από άλλες νεοελληνικές διαλέκτους, στην Τσακόνικη εκφράζεται καθαρή χρονική σημασία. Αναλυτικότερα, οι δομές που χρησιμοποιούνται για τους δύο χρόνους περιλαμβάνουν και τα δύο βοηθητικά ρήματα, *είμαι* και *έχω*. Η δομή που χρησιμοποιείται για τον Παρακειμένο είναι η εξής: *είμαι*-ΠΑΡ. + *έχω*-ενεργητική μετοχή Ενεστώτα + *μτχ.* ενεργητ. Ενεστ., ενώ αυτή που ακολουθεί είναι του Υπερσυντελικού: *είμαι*-ΠΡΛΘ. + *έχω*-ενεργητική μετοχή Ενεστώτα + *μτχ.* ενεργητ. Ενεστ., βλ. παραδείγματα στον πίνακα 5 αμέσως παρακάτω (Squillaci, 2017:53):

Πίνακας 5: Περιφραστικοί σχηματισμοί Παρακειμένου και Υπερσυντελικού στην Τσακόνικη (Liosis, 2011:469)

Παρακειμένος	Υπερσυντέλικος
<p><i>Emi</i> <i>echu</i></p> <p>είμαι-ΠΑΡ.1ΕΝ. έχω-ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΕΝΕΡΓΗΤ.</p> <p><i>grafté</i></p> <p>γράφω-ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΕΝΕΡΓΗΤ.</p>	<p><i>Ema</i></p> <p>είμαι-ΠΡΛΘ.1ΕΝ.</p> <p><i>echu</i></p> <p>έχω-ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΕΝΕΡΓΗΤ.</p> <p><i>grafté</i></p> <p>γράφω-ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΕΝΕΡΓΗΤ.</p>
«Έχω γράψει».	«Είχα γράψει».

3.8.4 Βόρειες ελληνικές διάλεκτοι

Στο γραμματικό εγχειρίδιο του Papadopoulos (1926:90-1/95-6), το οποίο αφορούσε τις βόρειες ελληνικές διαλέκτους, αναφέρεται ότι οι συντελικοί χρόνοι του Παρακειμένου και Υπερσυντελικού δεν είναι πολύ παραγωγικοί σε αυτές τις ποικιλίες. Ο Παρακειμένος σχηματίζεται με το βοηθητικό ρήμα *έχω* στις δομές ενεργητικής φωνής (64), (65) και το βοηθητικό ρήμα *είμαι* στις δομές της παθητικής (66) συνοδευόμενα από τη μετοχή παθητικού Παρακειμένου. Όπως αναφέρθηκε προηγουμένως και για τις περιπτώσεις άλλων διαλεκτικών ποικιλιών, οι περιφράσεις του Παρακειμένου προέβαλαν κυρίως την αποτελεσματική σημασία, βλ. παραδείγματα (64), (65) και (66) αμέσως παρακάτω (Squillaci, 2017:53-54). Εδώ πρέπει να σημειώσουμε, ότι η αποτελεσματική δομή με το βοηθητικό ρήμα *έχω* και τη μετοχή παθητικού Παρακειμένου στην ενεργητική φωνή χρησιμοποιείται επίσης, όπως έχουμε δει, και στην περίπτωση των Γκρίκο για να εκφράσει μία αποτελεσματική κατάσταση (πρβλ. ενότητα 3.3).

έχω-ΠΑΡ.1ΕΝ. που χαλάω-ΠΑΡ.1ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

«Έχω χαλάσει».

(68) Ithili na' rt'

θέλω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.1ΕΝ. να ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.1ΕΝ.

«Είχα έρθει».

(παραδείγματα από Παπαδόπουλος, 1926:91).

(69) Tun echu dimenu

αυτός-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. έχω-ΠΑΡ.3ΠΛΗΘ. ντώνω-MTX.ΠΑΘΗΤ.ΠΡΚ.ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ.

«τον έχουν ντυμένο».

(παράδειγμα από Ralli, 2006:134).

Συνοψίζοντας, σε όλες τις βόρειες ελληνικές διαλέκτους οι χρόνοι του Παρακειμένου και Υπερσυντελικού χρησιμοποιούνται σπανίως, την ίδια στιγμή που η περιφραστική δομή Παρακειμένου συνδέεται με την αποτελεσματική παρά με τη χρονική σημασιολογική ανάγνωση (Squillaci, 2017:55).

3.8.5 Καπαδοκική

Η διάλεκτος της Καπαδοκικής ελληνικής στερείται τον Παρακείμενο χρόνο ενώ επιλέγει το βοηθητικό ρήμα *είμαι* για τον σχηματισμό του Υπερσυντελικού. Ο σχηματισμός του τελευταίου περιλαμβάνει την *παράθεση κλιτών ρηματικών τύπων (juxtaposition)* όπως φαίνεται στο παράδειγμα (70) (Squillaci, 2017:55):

(70) Edoka itun

δίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.1ΕΝ. είμαι-ΠΡΛΘ.3ΕΝ.

«Είχα δώσει».

(παράδειγμα από Janse, 2016).

Στο δοθέν παράδειγμα, το λεξικό ρήμα *edoka* «έδωσα» παρεμφαίνει πρόσωπο και αριθμό ενώ παράλληλα το βοηθητικό ρήμα *είμαι* παρουσιάζεται μόνο στον σταθερό τύπο *itun* το οποίο μεταφράζεται ως το γ' ενικό πρόσωπο Παρατατικού⁶⁶ (Dawkins, 1916:60-1/191, Squillaci, 2017:55).

3.9 Σύνοψη κεφαλαίου

Το παρόν κεφάλαιο στόχευσε στην διερεύνηση της διαχρονικής προέλευσης της περιφραστικής δομής *icha*, «είχα» + συνοπτικός τύπος γερονδίου στα Γκρίκο η οποία χρησιμοποιείται για τη δήλωση του Υπερσυντελικού. Η διαχρονία της αποδόθηκε σε μία εκ των πολλών περιφραστικών δομών έκφρασης του Υπερσυντελικού, η οποία χρησιμοποιούνταν κατά τη Μεσαιωνική περίοδο, αποτελούμενη από το ρήμα *έχω* στον παρελθοντικό μη συνοπτικό του τύπο και το γερονδίο στον συνοπτικό ή μη συνοπτικό του τύπο, χωρίς να παρατηρείται πάντα κάποια διαφορά ως προς την όψη.

Πιο αναλυτικά, στο κεφάλαιο αυτό, έπειτα από την εισαγωγική ενότητα, η οποία μας έδωσε χρήσιμες πληροφορίες αναφορικά με τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα σχηματισμού του Υπερσυντελικού και Παρακειμένου στα Γκρίκο και Γκρέκο (3.1), έγινε λόγος πάνω στο ζήτημα του μονολεκτικού Παρακειμένου της Αρχαίας Ελληνικής και της αιτίας εξάλειψής του (3.2). Ύστερα από αυτή τη συζήτηση, αναφερθήκαμε στους περιφραστικούς σχηματισμούς Παρακειμένου κατά την περίοδο της Μεσαιωνικής Ελληνικής (3.2.1), μία συζήτησε η οποία διευκόλυνε την ομαλή μετάβαση στην ανάλυση του Παρακειμένου στα Γκρίκο στην αμέσως επόμενη ενότητα (3.3). Κατόπιν και αυτής της συζήτησης, τέθηκε το θέμα του Υπερσυντελικού στα Γκρίκο (3.4) μέσω της παρουσίασης των αντίστοιχων δεδομένων (3.4.1). Αμέσως μετά, συζητήθηκαν οι περιφραστικοί σχηματισμοί Υπερσυντελικού στην Μεσαιωνική Ελληνική (3.5) και στην αμέσως επόμενη ενότητα (3.5.1) η μεσαιωνική περιφραστική δομή δήλωσης του Υπερσυντελικού *είχα* + συνοπτικός/μη συνοπτικός τύπος γερονδίου. Η μεσαιωνική περιφραστική αυτή δομή έδωσε την απάντηση, όπως αναφέρουμε παραπάνω, στο ερώτημα της διαχρονίας του Υπερσυντελικού στα Γκρίκο. Η ενότητα (3.6) έκανε μία γενική σύνοψη της συζήτησης που παρουσιάστηκε έως εκείνο το σημείο. Προχωρώντας, παρουσιάστηκε ο τρόπος δήλωσης του Παρακειμένου και Υπερσυντελικού στην Κοινή Νέα Ελληνική (KNE) (3.7). Στις τελευταίες ενότητες μιλήσαμε για τη δήλωση του

---

⁶⁶ Σύμφωνα με τον Loporcaro (2016:818), ο ίδιος τύπος χρησιμοποιείται επίσης στην σικελιώτικη διάλεκτο Πάντισκου (Pantiscu) του νησιού της Παντελλερίας για την έκφραση του Υπερσυντελικού: *Era scrissi/scrivisti/skrissi...* (Squillaci, 2017:55).

Παρακειμένου και Υπερσυντελικού στις νεοελληνικές διαλέκτους (3.8) με τη συζήτηση να αφορά στις διαλέκτους των Γκρέκο (3.8.1), τη διάλεκτο της Κυπριακής (3.8.2), της Τσακόνικης (3.8.3), τις διαλέκτους της Βόρειας Ελλάδας (3.8.4) και τέλος τη διάλεκτο της Καπαδοκικής (3.8.5).

4. Επιρρηματικές χρήσεις γερουνδιακών προτάσεων

4.1 Εισαγωγή: Σκοπός κεφαλαίου, θεωρητικό πλαίσιο και δεδομένα

Όπως αναφέρθηκε και στο πρώτο κεφάλαιο, ο σκοπός του παρόντος ερευνητικού πονήματος είναι διττός. Ο ένας από αυτούς, ο οποίος αφορούσε στην διαχρονική διερεύνηση της μη παρεμφατικής ρηματικής δομής του γερουνδίου στα Γκρίκο, ολοκληρώθηκε και παρουσιάστηκε ενδελεχώς στο δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο. Το τέταρτο κεφάλαιο αναζητά επιρρηματικές χρήσεις στους γερουνδιακούς τύπους των Γκρίκο. Πιο συγκεκριμένα, το παρόν κεφάλαιο αποσκοπεί στον εντοπισμό επιρρηματικών χρήσεων του γερουνδίου στα Γκρίκο συγκριτικά με την περίπτωση του ελληνικού γερουνδίου. Στο πλαίσιο αυτό, τα ερευνητικά ερωτήματα που θα μας απασχολήσουν αφορούν: α) στον εντοπισμό των ιδίων κατηγοριών γερουνδίων στα Γκρίκο όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) και β) στην πιθανή ανεύρεση επιπρόσθετων κατηγοριών γερουνδίων οι οποίες δεν απαντούν στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ). Το θεωρητικό πρότυπο πάνω στο οποίο βασίζεται η εν λόγω ανάλυση είναι αυτό της γενετικής γραμματικής.

Προς αυτή την κατεύθυνση βασιστήκαμε σε δεδομένα που διατίθενται σε δύο (2) ιστότοπους, όπως αναφέρθηκε στο εισαγωγικό κεφάλαιο. Στον έναν από αυτούς, στον ιστότοπο των Lekakou Marika, Valeria Baldissera & Antonis Anastasopoulos (2013). *Documentation and analysis of an endangered language: aspects of the grammar of Griko*. University of Ioannina. [URL: http://griko.project.uoi.gr/](http://griko.project.uoi.gr/) παρέχεται πρόσβαση σε ένα σημαντικό αριθμό δεδομένων συγχρονικού τύπου από τέσσερα χωριά της Grecia Salentina, την Καλημέρα, το Κοριλιάνο, το Μαρτάνο και τη Στερνατία τα οποία καταγράφηκαν κατά τον Μάιο και τον Αύγουστο του 2013. Παράλληλα, ενσωματώνονται δεδομένα από τη μελέτη της Valeria Baldissera⁶⁷ κατά τη χρονική περίοδο του 2011 στα πλαίσια της συγγραφής της διδακτορικής της διατριβής (για λεπτομέρειες πάνω στον ιστότοπο πρβλ. κεφ. 1, υποενότητα 1.7.1, υποσημείωση 17). Ο επιπλέον ιστότοπος που χρησιμοποιήθηκε ήταν ο <https://www.ciuricepedi.it/> μέσα από τον οποίο κατορθώθηκε η συγκέντρωση δεδομένων διαχρονικού τύπου και πιο συγκεκριμένα της περιόδου 1883-1912 (πρβλ. κεφ. 1, υποενότητα 1.7.1, υποσημείωση 18). Από το διασωθέν υλικό των 92 παραμυθιών της περιοχής της Απουλίας, τα οποία καταγράφηκαν από τον Vito Domenico Palumbo, μελετήθηκαν διεξοδικά τα 56.

---

⁶⁷ Baldissera, Valeria (2013). *Il dialetto grico del Salento: elementi balcanici e contatto linguistico*. [The Griko dialect of Salento: Balkan elements and linguistic contact.] Doctoral Dissertation. University Ca' Foscari of Venice.

Η διάρθρωση του κεφαλαίου αυτού είναι η ακόλουθη: στην ενότητα (4.2) παρουσιάζονται ξανά τα κύρια χαρακτηριστικά γνωρίσματα του γερονδίου στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) και ο διαχωρισμός του σε *τροπικά* και *απόλυτα* μαζί με τις ιδιότητες που φέρει η καθεμία κατηγορία. Ακολούθως, θα επικεντρωθούμε στην ανάλυση των ιδιοτήτων του γερονδίου στα Γκρίκο και πιο συγκεκριμένα στην ταξινόμησή του, όπως και στην περίπτωση της Κοινής Νέας Ελληνικής (ΚΝΕ), σε *τροπικά* και *απόλυτα* γερόνδια (4.3). Η συζήτηση θα συνεχιστεί με την ανάλυση των φαινομένων του διπλασιασμού των γερονδίων (4.4) και της αντιγεγονοτικότητας στα Γκρίκο (4.5). Ύστερα από την ανάλυση των παραπάνω, θα αναφερθούμε στις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες οι γερονδιακές προτάσεις παρουσιάζονται στις θέσεις κύριων παρεμφατικών προτάσεων (4.6.1) όπως και δευτερευουσών (4.6.2). Καταληκτικά, θα γίνει αναδρομική αναφορά στις επιρρηματικές χρήσεις των γερονδιακών προτάσεων σε διαχρονικό επίπεδο (4.7).

4.2 Το γερόνδιο στην Κοινή Νέα Ελληνική: Κατηγορίες και ιδιότητες

Προς διευκόλυνση του αναγνώστη, παρουσιάζονται ξανά πολύ συνοπτικά τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα και οι κατηγορίες των γερονδίων της Κοινής Νέας Ελληνικής (ΚΝΕ) μαζί με τις ιδιότητές τους (για περισσότερες λεπτομέρειες, πρβλ. 1.8, σελ. 23-27 παραπάνω).

Τα ελληνικά γερόνδια⁶⁸ λοιπόν, έχουν μόνο επιρρηματική σημασία και δεν μπορούν να εμφανιστούν σε θέσεις ορισμάτων, όπως παρατηρούμε στα παραδείγματα στο (1) παρακάτω (Tsimpli, 2000:134, Manolessou, 2005b:256, Panagiotidis, 2010:171)⁶⁹.

(1) α. *Το ψηφίζοντας μικρά κόμματα βοηθάει τη δημοκρατία.

β. *Αντιπαθώ (το) πηγαίνοντας για ψώνια.

γ. *Θυμάμαι το Γιάννη οδηγώντας.

---

⁶⁸ Εναλλακτικά αναφέρονται ως ενεργητικές μετοχές Ενεστάτα σύμφωνα με τους Μπουμπουλίδης (1946), Τζάρτζανος (1946).

⁶⁹ Αντίθετα ο Tsoulas (1996) συμφωνεί με την ύπαρξη ορισματικών ερμηνειών στο νεοελληνικό γερόνδιο. Παραδείγματα ωστόσο, όπως το «Θυμήθηκα τον Γιάννη οδηγώντας το αυτοκίνητο» μπορούν να λαμβάνουν μόνο τη σημασία του «Θυμήθηκα τον Γιάννη καθώς οδηγούσα» και όχι τη σημασία του «Θυμήθηκα τον Γιάννη να οδηγάει». Πάνω σε αυτό, πρβλ. τη συζήτηση των Spyropoulos & Philippaki-Warburton (2001:158) (Manolessou, 2005b:275).

(Παραδείγματα από Tsimpli, 2000:134).

Οι ελληνικές γερονδιακές προτάσεις μπορούν να λειτουργήσουν μόνο ως επιρρηματικά προσαρτήματα. Αντίθετα από τις περιπτώσεις των γερονδίων της Αγγλικής, δεν μπορούν να εμφανιστούν ως συμπληρώματα συμπληρωματικών δεικτών, προσδιοριστών ή προθέσεων. Ακόμη, δεν παρουσιάζουν ιδιότητες ονοματικής μορφολογίας (Panagiotidis, 2010:171). Αναφορικά με τις υπόλοιπες ιδιότητές τους, τα γερούνδια της Κοινής Νέας Ελληνικής (ΚΝΕ) κατηγοριοποιούνται, ανάλογα με τη λειτουργία και τη θέση τους στην πρόταση, σε *τροπικά* (manner) και *απόλυτα* (absolute) (Panagiotidis, 2010:171).

Τα *τροπικά* γερούνδια δεν μπορούν να εμφανιστούν με ένα εμφανές/εκπεφρασμένο υποκείμενο. Δέχονται μόνο μία δεσμευμένη μεταβλητή κενού υποκειμένου, το λεγόμενο PRO το οποίο δεσμεύεται από το υποκείμενο της κύριας πρότασης, όπως φαίνεται στο παράδειγμα (2) (Panagiotidis, 2010:171-72) (πρβλ. Tsimpli, 2000:156, Philippaki-Warburton & Spyropoulos, 2002, Haidou & Sitaridou, 2002:190-191, Tantalou, 2004:4):

(2) Οι γονείς_i πρόσεχαν τα παιδιά [PRO_{i/*j} παίζοντας σκάκι].

(Παράδειγμα από Panagiotidis, 2010:172).

Προχωρώντας, τα *τροπικά* γερούνδια δεν συνοδεύονται από χρονικά επιρρήματα ή το βοηθητικό ρήμα *έχω* με το οποίο σχηματίζονται οι περιφραστικοί συντελικοί χρόνοι στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ). Ακόμη, δεν δέχονται αρνητικά μόρια ενώ συνήθως ακολουθούν το κύριο ρήμα, όπως παρατηρούμε στο παράδειγμα (2) παραπάνω (Panagiotidis, 2010:172).

Από την άλλη, τα *απόλυτα* γερούνδια επιτρέπουν μία ποικιλία ερμηνειών όπως είναι η χρονική, η αιτιολογική και άλλες. Η ακριβής τους ερμηνεία σε κάθε συγκεκριμένο στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό στην πραγματολογία (Tsimpli, 2000:137-39, Panagiotidis, 2010:172). Τα υποκείμενά τους μπορεί να είναι κενά και συνήθως συναναφερόμενα με το υποκείμενο της κύριας πρότασης. Η συναναφορά τους ωστόσο με το υποκείμενο της κύριας πρότασης δεν συμβαίνει *απαραιτήτως*. Το χαρακτηριστικό αυτό τα αναγκάζει να μοιάζουν περισσότερο με τα λεγόμενα *pro* υποκείμενα (Panagiotidis, 2010:172). Ας λάβουμε υπόψη μας το παράδειγμα (3) αμέσως παρακάτω:

(3) [*pro* Τρώγοντας] έρχεται η όρεξη.

η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ. υπηρέτρια πηγαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.
klèonta sti' mànnatti: ...

κλαίω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. σε-τη μάνα-της

«Η υπηρέτρια πήγε κλαίγοντας στη μάνα της:...».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 2).

β. Maleppena in

μόλις αυτή-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ.

ide tuo

βλέπω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. αυτός-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.

èmine spranto,

μένω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. κατάπληκτος

toronta i' belletsa

βλέπω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. η-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ. ομορφιά-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ.

tunìs kiatèra.

αυτή-ΓΕΝ.ΕΝ.ΘΗΛ. κόρη-ΓΕΝ.ΕΝ.ΘΗΛ.

«Μόλις την είδε αυτός έμεινε κατάπληκτος, αντικρίζοντας την ομορφιά αυτής της κόρης».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 26).

γ. Èffie fèonta

φεύγω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. τρέχω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

ston àndrati ce tûpe:...

σε-τον άνδρα-της και του-λέω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

«Έφυγε τρέχοντας στον άνδρα της και του είπε:...».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 36).

δ. Èbbie ce guikane

μπαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ. και βγαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ.

ennea demònia ru 'cessu chorèonta.

εννέα διάβολοι από εκεί-ΕΠΙΡΡ. χορεύω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

«Μπήκαν και βγήκαν εννέα διάβολοι από εκεί χορεύοντας».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 36).

(6) Απόλυτα γερούνδια

α. kanonònta ta sìnnefa
 κοιτάζω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. τα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ. σύννεφα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.
 noð ka vrèchi
 καταλαβαίνω-ΠΑΡ.1ΕΝ. ότι βρέχει-ΜΕΛΛ.
 «Κοιτάζοντας τα σύννεφα, καταλαβαίνω ότι θα βρέξει».
 (Κοριλιάνο).
 (Lekakou et al., 2013).

β. Toronta itto giðveno,
 βλέπω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. αυτός-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ. νεαρός-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ.
 cino kateke ce on
 εκείνος κατεβαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. και αυτός-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ.
 abbràccefse.
 αγκαλιάζω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.
 «Βλέποντας αυτόν τον νεαρό, εκείνος κατέβηκε και τον αγκάλιασε».
 (Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 10).

γ. Cino, kùonta iu, pirte
 εκείνος ακούω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. αυτό πηγαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.
 ce in èlise.
 και αυτή-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. λύνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.
 «Εκείνος, ακούγοντάς αυτό, πήγε και την έλυσε (ελευθέρωσε)».
 (Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 13).

δ. K' andè, riànnonta enan addho,
 και στο μεταξύ παντρεύομαι-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. έναν άλλο
 ena' napuletani, mu troi
 έναν Ναπολιτάνο εγώ-ΓΕΝ.ΕΝ. τρώω-ΜΕΛΛ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
 o rucho ce me
 η-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. περιουσία-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. και εγώ-ΑΙΤ.ΕΝ.
 finni mes emmia stra'
 αφήνω-ΜΕΛΛ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ. μέσα-ΕΠΙΡΡ. σε έναν δρόμο
 «Και στο μεταξύ, αν παντρευτώ έναν άλλο, έναν Ναπολιτάνο, θα μου φάει (ξοδέψει) την
 περιουσία και θα με αφήσει στον δρόμο».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι No. 17).

ε. Alaò, kùonta o' rebatto,
ο λαγός ακούω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. ο-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ. θόρυβος-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ.
skosi c' èffie.
σηκώνομαι-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΜΕΣ. και φεύγω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.
«Ο λαγός, ακούγοντας τον θόρυβο, σηκώθηκε και έφυγε».
(Ciuri ce pedi, Παραμύθι No. 40).

Τέλος, στα γερούνδια των Γκρίκο είναι δυνατόν να εντοπιστούν περιπτώσεις κατά τις οποίες τα υποκείμενά τους συναναφέρονται με κάποιον άλλον όρο στη πρόταση πέραν του υποκειμένου της κύριας. Αρκεί να ληφθεί υπόψη το παράδειγμα στο (7):

(7) on ìtane
αυτός-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. βλέπω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
na' rti fèonta
να έρχομαι-ΠΑΡ.3ΕΝ. τρέχω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
«Τον είδαν να έρχεται τρέχοντας».
(Καλημέρα).
(Baldissera, 2011).

4.4 Διπλασιασμός γερουνδίων

Στα Γκρίκο, εκτός από τις περιφραστικές δομές που χρησιμοποιούν τα γερούνδια, οι οποίες μελετήθηκαν διεξοδικά στα κεφάλαια δύο (2) και τρία (3) και τις περιπτώσεις των αμέσως προαναφερόμενων γερουνδίων, παρατηρείται ένα πολύ ενδιαφέρον και ιδιαίτερος ασυνήθιστο για τα δεδομένα της Κοινής Νέας Ελληνικής (ΚΝΕ) φαινόμενο. Το φαινόμενο αυτό αφορά τον διπλασιασμό των γερουνδιακών τύπων. Το εν λόγω φαινόμενο εντοπίζεται συστηματικά, σε μία μεγάλη συχνότητα δηλαδή, σε συνθήκες αφηγήσεων ιστοριών όπως τα παραμύθια, ενώ σύμφωνα με τα δεδομένα που συγκεντρώθηκαν, ο διπλασιασμός του γερουνδίου εμφανίζεται κατά βάση στην αρχή της πρότασης, με αρκετές ωστόσο περιπτώσεις εντοπισμού του μετά το ρήμα της κύριας πρότασης. Βάσει των δεδομένων που συγκεντρώθηκαν αποκλειστικά και μόνο ως προς αυτό το φαινόμενο από τον ιστότοπο <https://www.ciuricepedi.it/>, θεωρώ ότι γίνεται λόγος για περιπτώσεις *απόλυτων* γερουνδίων σε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό, σύμφωνα πάντα με τα ερευνητικά εργαλεία που χρησιμοποιούνται και για τα νεοελληνικά γερούνδια και για τα

κυνηγώ-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. κυνηγώ-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

‘cessu ‘s enan daso, sparpajèftisa,

μέσα-ΕΠΙΡΡ. σε ένα δάσος χωρίζω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

ce o ria vresi

και ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. βασιλιάς βρίσκομαι-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΜΕΣ.

ka èmine manechottu mes tutto daso.

ότι μένω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. μόνος του μέσα-ΕΠΙΡΡ. σε αυτό το δάσος

«Καθώς κυνηγούσαν μέσα σε ένα δάσος, χωρίστηκαν και ο βασιλιάς βρέθηκε μόνος του μέσα σε αυτό το δάσος».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 41).

ε. pratonta pratonta,

περπατώ-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. περπατώ-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

èftasa e’ casa de lu diaulu,

φτάνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.1ΕΝ. στο σπίτι του διαβόλου

kàisa mpì sti’ porta ce

κάθομαι-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.1ΕΝ.ΜΕΣ. πίσω σε-τη πόρτα και

èstone.

στέκω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.1ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

«Καθώς περπατούσα, έφτασα στο σπίτι του διαβόλου, κάθισα πίσω από την πόρτα και στεκόμουν (εκεί)».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 43).

(9) Τροπικά γερούνδια

α. Èbbie o klidi,

μπαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. το κλειδί

epirte èssutu fèonta

πηγαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. σπίτι-του τρέχω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

fèonta, èbbie ena’ traino

τρέχω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. μπαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. ένα τραίνο

ma diu mulu ce pirte ‘cì

με δύο μουλάρια και πηγαινω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. εκεί-ΕΠΙΡΡ.

citto daso.

σε εκείνο το δάσος

«Μπήκε με το κλειδί, πήγε στο σπίτι του τρέχοντας, μπήκε σε ένα τραίνο με δύο μουλάρια και πήγε εκεί σ' εκείνο το δάσος».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 4).

β. Pirtane sta làchana
πηγαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ. σε-τα λάχανα
ce pirtane e' citto daso
και πηγαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ. σε εκείνο το δάσος
pratonta pratonta.
περπατώ-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. περπατώ-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.

«Πήγαν για λάχανα και περπατώντας πήγαν (έφτασαν) σ' εκείνο το δάσος».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 59).

Τέλος, αναφέρω εδώ ότι, ύστερα από προσωπική επικοινωνία με τον κύριο Josep Quer Villanueva, πληροφορήθηκα ότι το φαινόμενο του διπλασιασμού των γερονδιακών τύπων εμφανίζεται επίσης στις ρομανικές διαλεκτικές ποικιλίες της Καταλανικής και της Ναπολιτάνικης του 17^{ου} αι. Χαρακτηριστικά παραδείγματα χρήσεων προσφέρονται στα (10) και (11) αντίστοιχα αμέσως παρακάτω:

(10) Parlant parlant ens
μιλάω-ΓΕΡ. μιλάω-ΓΕΡ. ο ένας τον άλλον-ΑΥΤΟΠΑΘ.
vam entendre
πηγαίνω-ΒΟΗΘ.ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.1ΠΛΗΘ. καταλαβαίνω-ΑΠΡΜΦ.

«Μιλώντας συμφωνήσαμε/φτάσαμε σε συμφωνία».

(Καταλανική).

(11) Magnanno, magnanno cadette a lo Zito
τρώω-ΓΕΡ. τρώω-ΓΕΡ. πέφτω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. σε το Ζήτο
dala vocca n' ammenola

από.το στόμα ένα.αμύγδαλο

«Καθώς έτρωγε, ένα αμύγδαλο έπεσε από το στόμα του Ζήτο».

(παράδειγμα από Nagy, 2023:189, Ναπολιτάνικη διάλεκτος, 17^{ος} αι.).

4.5 Αντιγεγονοτικότητα

Στο τρίτο κεφάλαιο παρατηρήσαμε ότι τα Γκρίκο και Γκρέκο χρησιμοποιούν το γερούνδιο στον συνοπτικό του τύπο προκειμένου να δηλώσουν τον Υπερσυντέλικο, ανεξάρτητα από τη διαφορετικότητα των βοηθητικών ρημάτων που η καθεμία χρησιμοποιεί (έχω για τα Γκρίκο, είμαι για τα Γκρέκο). Ακόμη, είδαμε ότι στα Γκρίκο, όσον αφορά το είδος του υποθετικού λόγου όπου το υποτιθέμενο είναι αντίθετο από την πραγματικότητα (counterfactual conditional interpretation), η υπόθεση (όπως και η απόδοση) μπορεί να εκφραστεί με το βοηθητικό ρήμα *είχα* μαζί με τον συνοπτικό τύπο του γερούνδιου (δήλωση Υπερσυντελικού, βλ. 3.4.1). Στο πλαίσιο αυτό, έρχεται να προστεθεί ένα δεδομένο που εμφανίζει ενδιαφέρον το οποίο είναι η έκφραση της αντιγεγονοτικής υπόθεσης συνεπτυγμένης σε γερούνδιο συνοπτικής όψης (συνοπτικός τύπος γερούνδιου) (πρβλ. σχετικά Καραναστάσης, 1997:144, Manolessou, 2005b:254). Ας σημειωθεί εδώ ότι η χρήση αυτή δεν απαντά στην ΚΝΕ. Χαρακτηριστικά παραδείγματα προσφέρονται ακολούθως από τους Lekakou et al., 2013:

(12) α. kanonìsonta   tes   mànte
κοιτάζω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   τα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.   σύννεφα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.
ìtsere   ka'   na   vrètsi
γνωρίζω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.2ΕΝ.   ότι   να   βρέχει-ΜΕΛΛ.
«Αν είχες κοιτάξει τα σύννεφα, θα ήξερες ότι θα έβρεχε».
(Στερνατία).

β. ndìsonta   ti'   kiatèra
ντύνω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   η-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ.   κόρη-ΑΙΤ.ΕΝ.ΘΗΛ.
tin   ìcha   pàronta
αυτή-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΑΙΤ.   έχω-ΠΡΛΘ.1ΕΝ.   παίρνω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
stin   aglisìa
σε-την   εκκλησία
«Αν είχα ντύσει την κόρη, θα την είχα πάρει στην εκκλησία».
(Στερνατία).

γ. ndìsonta   on   aderfò-
ντύνω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   ο-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ.   αδελφός-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ.
mmu   on   ìcha
εγώ-ΓΕΝ.ΕΝ.   αυτός-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΑΙΤ.   έχω-ΠΡΛΘ.1ΕΝ.

ràronta   defòre   ma   mèna
παίρνω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   έξω-ΕΠΙΡΡ.   με   εγώ-ΑΙΤ.ΕΝ.
«Αν είχα ντύσει τον αδελφό μου, θα τον είχα πάρει έξω μαζί μου».
(Καλημέρα).

Η ύπαρξη συνοπτικού τύπου του γερουντίου σε υποθέσεις αντιγεγονοτικότητας επιβεβαιώνεται και από δεδομένα που διατίθενται στον ιστότοπο <https://www.ciuricepedi.it/> των παραμυθιών στα Γκρίκο, βλ. αντίστοιχα παραδείγματα στα (13) και (14). Βάσει αυτού, κατανοείται ότι πρόκειται για έναν υποθετικό σχηματισμό ο οποίος ήταν ήδη υπαρκτός από τα τέλη ακόμη του 19^{ου} αιώνα και ενδεχομένως ακόμη παλαιότερα, νωρίτερα ομολογουμένως από τη συγκέντρωση δεδομένων του Καραναστάση κατά τη δεκαετία του 1960.

(13) “Fsèronta,   – ipe,   ka
ξέρω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   λέω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.   ότι
stei   aniftù   e   porta,
στέκω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.   ανοιχτή   η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ.   πόρτα
‘e   to   tûcha   ponta
δεν-ΑΡΝ.   αυτό-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ.   του-έχω-ΠΡΛΘ.1ΕΝ.   λέω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
makà   ka   vastà   ο’
ποτέ-ΕΠΙΡΡ.   ότι   βαστάζω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.   το-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.
fikato   e   pratina!”.
συκώτι-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.   η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ.   προβατίνα
«Αν ήξερα, -είπε,- ότι η πόρτα είναι ανοιχτή, δεν θα του το είχα πει ποτέ ότι η προβατίνα έχει συκώτι!».
(Παραμύθι Νο. 56).

(14) – Ìvrike   to’   kompare
βρίσκω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.   ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΟΥΔ.   κουμπάρος
lione   ka   s’   èguale
λιοντάρι   γιατί   εσύ-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ.   βγαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.
defore,   ka   vresonta   ενò   c’   esù,
έξω-ΕΠΙΡΡ.   γιατί   βρίσκω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   εγώ   και   εσύ
icha   na   se   kao
έχω-ΠΡΛΘ.1ΕΝ.   να   εσύ-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ.   κάνω-ΜΕΛΛ.1ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

na chesi t'
 να αφοδεύω-ΜΕΛΛ.2ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ. τα-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ.
 arnia, - ipe
 αρνιά-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ. λέω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
 aliruna.
 η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ. αλεπού
 «Βρήκε (ενν.ήξερε) ο κουμπάρος λιοντάρι γιατί σε έβγαλε έξω, γιατί εάν βρισκόμασταν
 εγώ και εσύ, θα σε έκανα να αφοδεύσεις τα αρνιά, - είπε η αλεπού».
 (Παραμύθι Νο. 58).

Βάσει των δεδομένων που παρουσιάστηκαν, μπορούμε να δηλώσουμε ότι ο συνοπτικός τύπος του γερουνδίου στις υποθέσεις αντιγεγονοτικών σχηματισμών ανήκει στην κατηγορία των *απόλυτων γερουνδίων* (absolute gerunds).

4.6 Χαρακτηριστικά άλλων τύπων προτάσεων

4.6.1 Κύρια πρόταση

Σε δεδομένα που διατίθενται στον ιστότοπο <https://www.ciuricepedi.it/> παρατηρήθηκε ένα αρκετά αξιοπερίεργο χαρακτηριστικό των γερουνδίων στα Γκρίκο του οποίου η χρήση δεν απαντά στα γερούνδια της Κοινής Νέας Ελληνικής (ΚΝΕ). Πιο συγκεκριμένα, το χαρακτηριστικό αυτό αφορά στην παρουσία μη συνοπτικού τύπου του γερουνδίου στα παραμύθια όπου εμφανίζεται, εκεί όπου υπό φυσιολογικές συνθήκες θα αναμέναμε την αντίστοιχη εμφάνιση κύριων παρεμφατικών προτάσεων. Στις περιπτώσεις αυτές δηλαδή, το κύριο ρήμα, το οποίο κανονικά έπρεπε να εμφανίζεται στο εν λόγω σημείο της πρότασης, εκλείπει ενώ η θέση του καταλαμβάνεται από έναν μη συνοπτικό τύπο γερουνδίου. Αναλυτικότερα, ας ληφθούν υπόψη τα παραδείγματα στο (15):

(15) α. Pirte n' o
 πηγαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. να το-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.
 fsesciopasi, na fi o'
 ξεσκεπάζω-ΜΕΛΛ.3ΕΝ. να αφήνω-ΠΑΡ.3ΕΝ. το-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.
 sakko. Fèonta o
 κουρέλι-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ. τρέχω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.
 sciddho!
 σκύλος

«Πήγε να το ξεσκεπάσει, να αφήσει το κουρέλι. (*Τρέχοντας) (ενν. και έτρεξε) ο σκύλος!»
(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 7).

β. e diu kiatere e'
αυτές-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΚΛΙΤ. δύο κόρες αυτές-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΚΛΙΤ.
lèane mule ce o pedi
λέω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ.ΕΝΕΡΓΗΤ. νόθεσ και το παιδί
o vrìzane
αυτό-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. βρίζω-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
mulo, ce panta kànnonta utti funtsiuna.
νόθο και συνέχεια-ΕΠΙΡΡ. κάνω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. αυτή την ιστορία
«τις δύο κόρες τις λέγανε νόθεσ και το παιδί το έβριζαν (αποκαλώντας το) νόθο, και
συνέχεια (*κάνοντας) (ενν. έκαναν, επαναλάμβαναν) αυτή την ιστορία».
(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 13).

γ. Mapale cino reblikèonta ti
ξανά-ΕΠΙΡΡ. εκείνος επιμένω.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. ότι
mirizi krea kristianù.
μυρίζω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ. σάρκα ανθρώπινη
«Ξανά εκείνος (*επιμένοντας) (ενν. επέμενε) ότι μυρίζει ανθρώπινη σάρκα».
(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 13).

δ. Cini lèonta: – Gnornò, ‘e sòzome
εκείνη λέω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. όχι κύριε δεν-ΑΡΝ. μπορώ-ΠΑΡ.1ΠΛΗΘ.
mini, jaì o guardiani ma'
μένω-ΠΑΡ.ΑΙΡΜΦ. γιατί ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. φύλακας εγώ-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.
meni assolutissimamente sto' kumenton arte vrai.
περιμένω-ΠΑΡ.3ΕΝ. αυστηρώς-ΕΠΙΡΡ. σε-το μοναστήρι απόψε-ΕΠΙΡΡ. βράδυ
«Εκείνη (*λέγοντας) (ενν. είπε): - Όχι κύριε, δεν μπορούμε να μείνουμε, γιατί ο φύλακας
μας περιμένει αυστηρώς στο μοναστήρι απόψε το βράδυ».
(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 41).

ε. Èbbie depoi e kristiani
μπαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ. λοιπόν οι-ΟΝΟΜ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ. χριστιανοί

on eskosa'
 αυτός-ΑΙΤ.ΕΝ.ΚΛΙΤ. σηκώνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
 ru 'ciumesa. Cino fonàzonta: –
 από εκεί-μέσα-ΕΠΙΡΡ. εκείνος φωνάζω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
 Mamma mia, mamma mia! M'
 μαμά μία μαμά μία εγώ-ΑΙΤ.ΕΝ.
 esfafse -.
 σφάζω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

«Μπήκαν λοιπόν οι χριστιανοί (ο κόσμος) (και) τον σήκωσαν από εκεί μέσα. Εκείνος (*φωνάζοντας) (ενν. φώναζε): -Μαμά μία, μαμά μία! Με έσφαξε –».
 (Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο. 48).

Η υπόθεση που κάνουμε εδώ είναι ότι, σε επίπεδο υποκείμενης δομής στη θέση όπου εμφανίζεται ο μη συνοπτικός τύπος του γερονδίου ενδεχομένως να υπάρχει επίσης ένα κενό παρεμφατικό ρήμα, το οποίο στην επιφανειακή δομή εκλείπει σταθερά. Περαιτέρω μελλοντική έρευνα πάνω στο φαινόμενο ενδέχεται να το δια φωτίσει περισσότερο.

4.6.2 Δευτερεύουσα πρόταση

Σε δεδομένα που διατίθενται στον ιστότοπο <https://www.ciuricepedi.it/> εντοπίστηκε επίσης ένα παράδειγμα χρήσης μη συνοπτικού τύπου γερονδίου στα πλαίσια αυτή τη φορά μίας δευτερεύουσας αναφορικής πρότασης. Όπως παρατηρούμε στο παράδειγμα (16) παρακάτω, η δευτερεύουσα αναφορική πρόταση η οποία εισάγεται με την άκλιτη αναφορική αντωνυμία κοινού γένους και αριθμού *pu* χρησιμοποιεί έναν μη συνοπτικό τύπο του γερονδίου αντί για ένα ρήμα σε Οριστική έγκλιση, το οποίο είναι και το αναμενόμενο για τα δεδομένα των δευτερευουσών αναφορικών προτάσεων της Κοινής Νέας Ελληνικής (ΚΝΕ).

(16) Mia forà fs' uttes foreve pu utta
 μία-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ. φορά από αυτές φορές που αυτά
 pedia marinaru kànnonta
 παιδιά ναυτικός-ΓΕΝ.ΕΝ.ΑΡΣ. κάνω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
 utti funtsiuna, vòtise e
 αυτή ιστορία στρέφομαι-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ. η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ.
 kiatera e mali pu citta tria

κόρη η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ. μεγαλύτερη από εκείνα τρία
 pu ìsane a pedia
 που είμαι-ΠΡΛΘ.ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ. τα παιδιά
 u signoru sta ‘dèrfiati
 ο-ΓΕΝ.ΕΝ.ΑΡΣ. άρχοντας-ΓΕΝ.ΕΝ.ΑΡΣ. σε-τα αδέλφια-της
 ce ìpe:...

και λέω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
 «Μία από αυτές τις φορές που αυτά τα παιδιά του ναυτικού έκαναν (ενν. επανέλαβαν) αυτή την ιστορία, στράφηκε η μεγαλύτερη κόρη από εκείνα τα τρία που ήταν τα παιδιά του άρχοντα στα αδέλφια της και είπε:...».

(Ciuri ce pedi, Παραμύθι Νο 13).

Μολαταύτα, η ύπαρξη ενός τέτοιου είδους χαρακτηριστικού γνωρίσματος όσον αφορά τα γερούνδια στα Γκρίκο πρέπει να ελεγχθεί και μέσω περισσότερων δεδομένων, αφού μέσα από ένα και μοναδικό παράδειγμα δεν μπορούν να προκύψουν πάντοτε βέβαια συμπεράσματα.

4.7 Επιρρηματικές χρήσεις γερουνδιακών προτάσεων στη διαχρονία

Στο σημείο αυτό, μιας και αφιερώσαμε το τέταρτο κεφάλαιο στην αναζήτηση επιρρηματικών χρήσεων του γερουνδίου στα Γκρίκο, θεώρησα ότι θα ήταν καλό να γίνει μία συνοπτική αναδρομική αναφορά στις επιρρηματικές χρήσεις που εμφάνιζε το γερούνδιο κατά την περίοδο της Ύστερης Μεσαιωνικής.

Ξεκινώντας λοιπόν, αναφέρουμε ότι στην καθομιλουμένη της Ύστερης Μεσαιωνικής περιόδου, η μετοχή η οποία εμφανίζει κλιτικές ιδιότητες (inflected participle) είναι απαρχαιωμένη ως προς τη χρήση της με μοναδική εξαίρεση τη μετοχή παθητικού Παρακειμένου. Στις περιπτώσεις που παραμένει ενεργή, η χρήση της συνδέεται με ένα υψηλότερο επίπεδο ύφους ή/και με ένα επίσημο γλωσσικό περιβάλλον (κυρίως νομικού περιεχομένου). Την ίδια στιγμή, εφόσον η μετοχή λειτουργεί ως μία μαρκαρισμένη παραλλαγή του γερουνδίου, ακολουθεί τη συντακτική συμπεριφορά του τελευταίου καθώς δεν επιτρέπει στο υποκείμενό της, είτε αυτό είναι εμφανές είτε μη εμφανές, να συναναφέρεται με τους άλλους όρους, εκτός από τα υποκείμενα των κύριων προτάσεων. Ωστόσο, ενώ τα γερούνδια είναι πάντοτε ενεργητικά ως προς τη μορφή και τη σημασία, η μετοχή μπορεί να είναι είτε ενεργητική είτε μεσοπαθητική. Η μεσοπαθητική μετοχή είναι χρήσιμη στην περίπτωση απουσίας του αντίστοιχου γερουνδιακού τύπου, αν και πολλά συνήθη αποθετικά ρήματα

(deponent verbs) επιτρέπουν τον σχηματισμό ενεργητικών γερουνδίων: ἔρχοντας, φαίνοντας, κτλ. (πρβλ. Holton et al., 2019:1915).

Κατά την περίοδο της Ύστερης Μεσαιωνικής (12^{ος} – 15^{ος} αι. μ.Χ.), η κύρια λειτουργία του γερουνδίου είναι η επιρρηματική (adverbial) (17) – η συμπληρωματική χρήση (complement usage) είναι σπάνια (18) και η προσδιοριστική (attributive usage) σχεδόν ανύπαρκτη (19) (πρβλ. Manolessou, 2005b:252). Ενδεικτικά παραδείγματα των λειτουργιών αυτών του γερουνδίου παρουσιάζονται στα (17) (18) και (19) αντίστοιχα (πρβλ. Manolessou, 2005b:252):

(17) Οὗτος ἔχοντα
αυτός-ONOM.EN.AΡΣ. ἔχω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
γυναῖκαν, τὸ δίκαιον
γυναίκα-ΑΙΤ.EN.ΘΗΛ. ο-ONOM.EN.ΟΥΔ. νόμος
ὀρίζει.
προστάζω-ΠΑΡ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ.

«Εάν αυτός έχει γυναίκα, ο νόμος προστάζει...».
(*Assizes*.146.15-6).

(18) Φαίνομαι πιπράσκοντα
δηλώνω-ΠΑΡ.1ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΜΕΣ. πουλώ-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
τὸν ἐμὸν ἀμπελῶνα.
ο-ΑΙΤ.EN.AΡΣ. δικός μου-ΑΙΤ.EN.AΡΣ. αμπελώνας-ΑΙΤ.EN.AΡΣ.
«Δηλώνω ότι πουλάω τον αμπελώνα μου».
(Guillou, *Messina* 5, 1135 μ.Χ.).
(Manolessou, 2005b:252).

(19) Χωρίον τὸ ὄντα
χωριό-ONOM.EN.ΟΥΔ. το εἶμαι-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
καί διακείμενον.
και βρίσκομαι-ΠΑΡ.ΜΤΧ.ΑΙΤ.EN.ΟΥΔ.
«Το χωριό το οποίο υπάρχει και βρίσκεται».

(έγγραφα Ν.Ιταλίας⁷⁰, Manolessou, 2005b:252).

Το γερούνδιο λειτουργεί πρωτοτυπικά ως ενεργητικό προσάρτημα με προσανατολισμό στο υποκείμενο (active subject-orientated adjunct), λ.χ. με ένα κενό υποκείμενο το οποίο νοείται ως συναναφερόμενο με το υποκείμενο του κύριου ρήματος (πρβλ. ύπαρξη κενού υποκειμένου pro σε γλώσσες prodrop) ή ως μία «απόλυτη δομή» (absolute construction), λ.χ. με ένα εμφανές υποκείμενο το οποίο είναι αναφορικά διακριτό από εκείνο του κύριου ρήματος (πρβλ. Holton et al., 2019:1915).

Ενδεικτικά παραδείγματα της περίπτωσης όπου το υποκείμενο του γερονδίου συναναφέρεται με το υποκείμενο του κύριου ρήματος προσφέρονται στο (20) παρακάτω (πρβλ. Manolessou, 2005b:252, Holton et al., 2019:1916):

(20) α. Ταῦτα εἰπὼν
αὐτά-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΟΥΔ. λέω-ΠΡΛΘ.ΜΤΧ.ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ.ΕΝΕΡΓΗΤ.
ἐστράφησε γελῶντα.
γυρίζω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ. γελάω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.
«Αφότου εἶπε αὐτά τα λόγια, γύρισε σε (εκείνον/εκείνη) γελώντας».
(*Velthandros* 861).

β. ἀκούσοντά το
ακούω-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. αυτό-ΑΙΤ.ΟΥΔ.ΚΛΙΤ.
οἱ ἄρχοντες, ... μεγάλως τὸ
οι-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. ἄρχοντες πολύ-ΕΠΙΡΡ. αυτό-ΑΙΤ.ΟΥΔ.ΚΛΙΤ.
ἀνεχάρησαν.
ευχαριστιέμαι-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΠΛΗΘ.ΟΡΙΣΤ.ΠΑΘΗΤ.
«Όταν το ἀκούσαν αὐτό οι ἄρχοντες, ... το ευχαριστήθηκαν πολύ».
(14^{ος} αι., *Chron. Mor.* Η 351–4).

γ. γροικῶντα ὁ κυβερνούρης
κατανόω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. ἐπίτροπος
τὸ κακὸν θέλημαν

⁷⁰ Οι μόνες προσδιοριστικές χρήσεις του γερονδίου που έχουμε στη διάθεσή μας εμφανίζονται μαζί με το ουδέτερο γένος (πρβλ. Manolessou, 2005b:252). Ως προς τη συμπληρωματική και προσδιοριστική χρήση του γερονδίου σε έγγραφα της Ν.Ιταλίας κατά τη Μεσαιωνική περίοδο πρβλ. Μηνάς (1994:176-177).

η-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.   κακή-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.   θέληση-ΑΙΤ.ΕΝ.ΟΥΔ.
 τοῦ   πάπα,
 ο-ΓΕΝ.ΕΝ.ΑΡΣ.   πάπας-ΓΕΝ.ΕΝ.ΑΡΣ.
 ἐξανάστρεψεν   ἄλλους
 στέλνω πίσω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ.   ἄλλος-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.
 μαντατοφόρους.
 μαντατοφόρος-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.
 «κατανοώντας ο ἐπίτροπος την κακή θέληση του πάπα, ἔστειλε πίσω ἄλλους
 μαντατοφόρους».
 (16^{ος}/15^{ος}, Machairas, *Chron.* V 296.13-15).

Αναφορικά με τις περιπτώσεις όπου το υποκείμενο του γερονδίου δεν συναναφέρεται με το υποκείμενο του κύριου ρήματος, παρατίθενται τα ακόλουθα παραδείγματα στο (21) (πρβλ. Manolessou, 2005b:253-54, Holton et al., 2019:1916):

(21) α. διαβόντα   γάρ   μικρὸς καιρός,
           περνῶ-ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   λοιπόν   λίγος καιρός
           ἀπέθανε   ἢ   κουντέσσα.
           πεθαίνω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.   η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ.   κοντέσσα
 «Αφότου πέρασε λίγος καιρός, πέθανε η κοντέσσα».
 (14^{ος} αι., *Chron. Mor.* Η 8001).

β. Καὶ λαλῶντα   τὸν   λόγον,
           καὶ μιλῶ-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ.   ο-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ.   λόγος-ΑΙΤ.ΕΝ.ΑΡΣ.
           ἐκαθάρισεν   ἢ
           καθαρίζω-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ.ΕΝΕΡΓΗΤ.   η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ.
           γλῶσσα   τῆς.
           γλώσσα   αὐτή-ΓΕΝ.ΕΝ.ΚΛΙΤ.
 «Καὶ αφοῦ μίλησε, η γλώσσα τῆς καθάρισε».
 (*Machairas* 68.21).

γ. σιμώνοντας⁷¹ ἡ ὥρα
 πλησιάζω-ΜΗ ΣΥΝΟΠΤ.ΓΕΡ. η-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΘΗΛ. ὥρα
 νὰ γεννηθῆ ο Χριστός,
 να γεννάω-ΠΡΛΘ.3ΕΝ.ΥΠΟΤΑΚΤ.ΠΑΘΗΤ. ο-ΟΝΟΜ.ΕΝ.ΑΡΣ. Χριστός
 ἦλθεν ἀπὸ τοὺς
 έρχομαι-ΠΡΛΘ.ΣΥΝΟΠΤ.3ΕΝ.ΟΡΙΣΤ. ἀπὸ ο-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ.
 οὐρανοὺς μέγα φῶς.
 ουρανόσ-ΑΙΤ.ΠΛΗΘ.ΑΡΣ. μεγάλο φως
 «Καθὼς πλησίαζε ἡ ὥρα να γεννηθῆ ὁ Χριστός, ἦλθε ἀπὸ τοὺς ουρανοὺς ένα
 μεγάλο φως».

(16^{ος} αἰ., Kartanos, *P&N Diath.* 329.7–9).

4.8 Σύνοψη κεφαλαίου

Το παρόν κεφάλαιο ασχολήθηκε με την αναζήτηση επιρρηματικών χρήσεων του γερουνδίου στα Γκρίκο. Τα δύο ερευνητικά ερωτήματα πάνω στα οποία οργανώθηκε η συζήτηση αφορούσαν, όπως αναφέρθηκε και στην εισαγωγή, στην εύρεση των ίδιων κατηγοριών γερουνδίων στα Γκρίκο όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) αλλά και στον πιθανό επιπλέον εντοπισμό άλλου είδους κατηγοριών τα οποία εκλείπουν από την τελευταία. Αναλυτικότερα, στην εισαγωγή (4.1) αναφέρθηκαν, εκτός από τον σκοπό του κεφαλαίου, το θεωρητικό πλαίσιο και τα δεδομένα πάνω στα οποία βασίστηκε η έρευνα. Στην αμέσως επόμενη ενότητα (4.2) παρουσιάστηκαν συνοπτικότερα για μία ακόμη φορά τα βασικά χαρακτηριστικά γνωρίσματα του γερουνδίου στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ), η διάκρισή του στις κατηγορίες των *τροπικών* και *απόλυτων* καθώς και οι ιδιότητες που φέρει η καθεμία κατηγορία. Ύστερα από την παραπάνω συζήτηση, εστίασαμε στην ανάλυση των ιδιοτήτων του γερουνδίου στα Γκρίκο (4.3). Όπως φάνηκε μέσα από την έρευνα, ο διαχωρισμός των γερουνδίων της Κοινής Νέας Ελληνικής σε *τροπικά* και *απόλυτα* ισχύει και στην περίπτωση του γερουνδίου στα Γκρίκο. Ακολούθως, αναφερθήκαμε στα φαινόμενα του διπλασιασμού των γερουνδίων (4.4) και της αντιγεγονοτικότητας στα Γκρίκο (4.5). Αμέσως παρακάτω, μιλήσαμε για τις περιπτώσεις κατά τις οποίες η γερουνδιακή πρόταση εμφανίζεται στη θέση της κύριας παρεμφατικής πρότασης (4.6.1) και της δευτερεύουσας (4.6.2). Το κεφάλαιο ολοκληρώθηκε κάνοντας μία συνοπτική αναδρομική αναφορά στις επιρρηματικές χρήσεις των γερουνδιακών προτάσεων στη διαχρονία (4.7).

⁷¹ Στην γερουνδιακή κατάληξη [-onta] προστίθεται από τον 14^ο αἰ. και εξής το τελικό -ς, δημιουργώντας την τυπική γερουνδιακή νεοελληνική κατάληξη [-ontas] (πρβλ. Manolessou, 2005b:251).

5. Επίλογος

5.1. Σύνοψη εργασίας και συμπεράσματα

Η συγκεκριμένη μεταπτυχιακή εργασία είχε, όπως παρατηρήσαμε, διττό σκοπό. Ο ένας από αυτούς ήταν η διερεύνηση της διαχρονίας της μη παρεμφατικής ρηματικής δομής του γερουνδίου στα Γκρίκο της Νότιας Ιταλίας και ο άλλος η αναζήτηση επιρρηματικών χρήσεων του γερουνδίου στην ίδια ομάδα διαλέκτων.

Όπως αναφέραμε λοιπόν, και στο πρώτο εισαγωγικό κεφάλαιο της εργασίας, τα Γκρίκο χρησιμοποιούν δύο γερουνδιακούς τύπους οι οποίοι διαφέρουν ως προς την όψη, τον μη συνοπτικό (imperfective) και τον συνοπτικό (perfective) αντίστοιχα (Καραναστάσης, 1997:79-80). Ο μη συνοπτικός τύπος του γερουνδίου εκφράζεται, όπως είδαμε, σε περιπτώσεις περιφράσεων του ποιού ενεργείας που εκφράζουν τη διάρκεια/εξακολουθητικότητα (Καραναστάσης, 1997:79-80). Οι εξακολουθητικές αυτές ρηματικές περιφράσεις είναι στην ουσία σύνθετες ρηματικές δομές (P₁ + P₂) οι οποίες, σύμφωνα με την έρευνά μας, ως πρώτο ρηματικό συστατικό (P₁) έχουν τα ρήματα *steo* «στέκω», *pào* «πηγαίνω», *vrisko* «βρίσκω» και *mèno* «μένω» και ως δεύτερο ρηματικό συστατικό (P₂) το γερούνδιο στον μη συνοπτικό του τύπο (*steo*, *pào*, *vrisko*, *mèno* + *-onta*). Ο συνοπτικός τύπος του γερουνδίου αποτελεί, όπως προείπαμε, μέρος ενός περιφραστικού ρηματικού σχηματισμού ο οποίος χρησιμοποιείται για την έκφραση των συντελικών χρόνων και πιο συγκεκριμένα του Υπερσυντελικού. Ο περιφραστικός αυτός ρηματικός σχηματισμός αποτελείται από το ρήμα *ècho*, «έχω» στον παρελθοντικό του τύπο (*ìcha*) και το γερούνδιο στον συνοπτικό του τύπο (*ìcha* + *-sona*) (Καραναστάσης, 1997:80).

Οι ρηματικές περιφράσεις οι οποίες χρησιμοποιούν τον μη συνοπτικό τύπο του γερουνδίου και δηλώνουν την εξακολουθητική ενέργεια στα Γκρίκο μας απασχόλησαν σε ολόκληρο το δεύτερο κεφάλαιο. Αναφορικά με την εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo* + *-onta*, είδαμε ότι αποτελεί μέρος μιας ευρείας γκάμας περιφραστικών τρόπων έκφρασης της εξακολουθητικότητας στα Γκρίκο η οποία μαρτυρείται σε διαχρονικά και συγχρονικά πλαίσια (πρβλ. Ledgeway et al., 2018:184). Η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo* + *-onta*, υπήρξε παραγωγική σε παλαιότερες χρονικές περιόδους κάτι που ωστόσο δεν εμπόδισε την υψηλή συχνότητα χρήσης της σε πολλά χωριά της γλωσσικής κοινότητας των Γκρίκο και στην σημερινή εποχή (πρβλ. Morosi, 1870:156, Cassoni, [1937], 1990:79, Cotardo, [1975], 2010:317, Rohlf, 1977:201, Profili, 1983:253, Καραναστάσης, 1984-1992, Καραναστάσης, 1997:144, Tommasi, 2001:168, Baldissera, 2013:46, Lekakou et al., 2013, Ledgeway et al., 2018:184-185). Η χρήση της δεν απαντά στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) αφού στην περίπτωση της τελευταίας η δήλωση της εξακολουθητικής/συνεχούς ενέργειας επιτυγχάνεται

μέσα από τα μη συνοπτικά θέματα απλών ρημάτων (πρβλ. Mackridge, 1985:105, 106, Holton et al., 2012:287, 293, Ledgeway et al., 2018:204-205). Ακόμη, αντίστοιχες μη παρεμφατικές εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις του είδους *steo + -onta* δεν μαρτυρούνται σε καμία νεοελληνική διαλεκτική ποικιλία με εξαίρεση τα Γκρέκο της Καλαβρίας (πρβλ. Manolessou, 2005a:118, Squillaci, 2017:101). Ως προς τις εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις που χρησιμοποιούνται στις τοπικές ρομανικές διαλέκτους της Απουλίας παρατηρήθηκε, σύμφωνα με την έρευνα των Ledgeway et al. (2018:181-182), ότι δεν χρησιμοποιούνται επίσης αντίστοιχες περιφράσεις του τύπου *steo + -onta* (πρβλ. Rohlf, 1969:133, 167, Fanciullo, 1976:59, Stehl, 1988:711, Loporcaro, 1997:346-7, 2009:156, Manzini & Savoia, 2005, Ledgeway, 2011a, 2016a:266, 2016b, 2016c:1027-28, Andriani, 2016, 2017, Manzini et al., 2017). Πιο συγκεκριμένα, στις διαλέκτους της Πούλιας και της Σαλεντινής είδαμε ότι το δεύτερο ρηματικό συστατικό (P₂) της σύνθετης ρηματικής φράσης σε εξακολουθητικές εκφράσεις που εισάγονται με στατικά ρήματα περιλαμβάνει ένα παρεμφατικό κλιτό ρήμα το οποίο συνδέεται με το ρήμα *στέκω*, (*sta(re)/stari*) μέσω του παρατακτικού συνδέσμου *ac* «και» (Ledgeway et al., 2018:182).

Στο ερώτημα της διαχρονίας της εξακολουθητικής ρηματικής περίφρασης *steo + -onta* παρουσιάστηκαν οι δύο αντικρουόμενες απόψεις της βιβλιογραφίας. Η μία από αυτές θεωρεί ότι η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo + -onta* εντοπίζεται την περίοδο της Ελληνιστικής Κοινής και υποστηρίζεται κυρίως από τη Manolessou (2005a:118), ενώ μία άλλη πρεσβεύει ότι η εξακολουθητική ρηματική περίφραση *steo + -onta* είναι προϊόν ρομανικής επαφής κατά τη Μεσαιωνική περίοδο (Ledgeway et al., 2018:204-205). Παρόλα αυτά, σχετικά με την πρώτη άποψη από αυτές, μαρτυρίες της εξακολουθητικής ρηματικής περίφρασης *steo + -onta* σε κείμενα της Ελληνιστικής Κοινής δεν καταφέραμε να εντοπίσουμε με την εξαίρεση ενός μοναδικού παραδείγματος από το έργο *Periphrastica* του Aerts (1965:71). Αντ' αυτού, θεωρήσαμε πολύ πιο πιθανή την προέλευση της εξακολουθητικής ρηματικής περίφρασης *steo + -onta* κατά τη διάρκεια της Μεσαιωνικής περιόδου λόγω γλωσσικής επαφής με ρομανικές γλώσσες. Ωστόσο, υποστηρίξαμε ότι μία τέτοια θέση κρίνεται απαραίτητο να επανελεγχθεί μέσω περισσότερων δεδομένων πέρα από αυτά που παρουσιάστηκαν στο παρόν ερευνητικό έργο. Στο παραπάνω πλαίσιο, αναφέραμε ότι έχουν εντοπιστεί καταγραφές της εξακολουθητικής ρηματικής περίφρασης *steo + -onta* σε κείμενα Μεσαιωνικής και Πρώιμης Νέας Ελληνικής στις λεγόμενες περιπτώσεις ελληνοποιήσεων έργων ρομανικής καταγωγής (λ.χ. *Cypriot Canzoniere*, πρβλ. Siapkarakas – Pitsillides, 1975) (Ledgeway et al., 2018:205). Μολαταύτα, δεν μπορέσαμε να παρουσιάσουμε τις ακριβείς καταγραφές της εξακολουθητικής ρηματικής περίφρασης *steo + -onta* στα ελληνοποιημένα αυτά έργα ρομανικής προέλευσης

κατά τη διάρκεια της Μεσαιωνικής και Πρώιμης Νέας Ελληνικής περιόδου, διότι δεν εντοπίσαμε αντίστοιχες εμφανίσεις του τύπου *steo* + *-onta* στην Γραμματική της Μεσαιωνικής και Πρώιμης Νέας Ελληνικής του Cambridge των Holton et al. (2019). Επιπροσθέτως, όσον αφορά την καταγωγή της εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης *steo* + *-onta* λόγω γλωσσικής επαφής με τις ρομανικές γλώσσες κατά τη διάρκεια της Μεσαιωνικής περιόδου, κάναμε μία υπόθεση πάνω στη σχέση που δημιουργήθηκε όσον αφορά το γερούνδιο του ρήματος *εἶμι*, (*ἔστοντα(ς)*, *στάντε(ς)*) στις περιοχές που βρίσκονταν υπό ρομανική γλωσσική κυριαρχία κατά τη διάρκεια του Ύστερου Μεσαίωνα.

Προχωρώντας, όπως παρατηρήσαμε μέσα από τους δύο ιστοτόπους που είχαμε στη διάθεσή μας, στα Γκρίκο εκτός από την εξακολουθητική ρηματική περιφράση *steo* + *-onta*, εντοπίζονται και τρεις ακόμη εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις, οι οποίες ως πρώτο ρηματικό συστατικό (P₁) έχουν τα ρήματα *ρὰο*, «πηγαίνω», *vrisko*, «βρίσκω» και *mèno*, «μένω» και ως δεύτερο ρηματικό συστατικό (P₂) το γερούνδιο στον μη συνοπτικό του τύπο (*-onta*). Σύμφωνα με τα δεδομένα που χρησιμοποιήσαμε στην έρευνά μας, παρατηρήσαμε ότι η εξακολουθητική ρηματική περιφράση με το ρ. *ρὰο* και τον μη συνοπτικό τύπο του γερουνδίου εμφανίζεται τόσο σε παλαιότερες εποχές όσο και στην σημερινή. Το ίδιο, ωστόσο, δεν συμβαίνει με τις εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις *vrisko/mèno* συν τον μη συνοπτικό τύπο του γερουνδίου οι οποίες απαντούν μονάχα σε παλαιότερες περιόδους. Στο σύνολό τους οι εξακολουθητικές αυτές ρηματικές περιφράσεις, οι οποίες επίσης δεν απαντούν στην Κοινή Νέα Ελληνική (KNE), διαπιστώσαμε ότι έχουν την καταγωγή τους στην Ελληνιστική Κοινή (πρβλ. Jannaris, 1897:435). Βάσει του στοιχείου αυτού, υποθέσαμε ότι ο διαχρονικά ελληνικός χαρακτήρας των εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων με τα ρήματα *ρὰο*, *vrisko* και *mèno* συν τον μη συνοπτικό τύπο του γερουνδίου (*-onta*) στα Γκρίκο, πιθανότατα να λειτούργησε βοηθητικά ως προς τον δανεισμό μιας νέας εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης από κάποιες ρομανικές ποικιλίες. Η υπόθεση αυτή στηρίχθηκε στο εξής: η βάση σχηματισμού της σύνθετης εξακολουθητικής δομής προϋπήρχε στα Γκρίκο έτσι ώστε να διευκολύνεται η διαδικασία δανεισμού μιας νέας εξακολουθητικής δομής η οποία ουσιαστικά το μόνο που κάνει είναι να χρησιμοποιεί ένα διαφορετικό πρώτο ρηματικό συστατικό (P₁) (ρ. *steo*) στο πλαίσιο της σύνθετης ρηματικής φράσης (P₁ + γερούνδιο (P₂)).

Το δεύτερο κεφάλαιο ολοκληρώθηκε με τη συζήτησή μας πάνω στο ζήτημα της γραμματικοποίησης των εξακολουθητικών ρηματικών περιφράσεων στις ρομανικές γλώσσες. Η όλη συζήτηση περιλάμβανε την αναφορά μας στα στάδια γραμματικοποίησης της εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης *steo* + *-onta* των Γκρίκο. Όπως έδειξε η έρευνα, η εξακολουθητική ρηματική περιφράση *steo* + *-onta* στο χωριό Καλημέρα των Γκρίκο

τοποθετείται στο Στάδιο III της διαχρονικής *Μη Συνοπτικής Μεταβολής (Imperfective Drift)* των Bertinetto et al. (2000). Το στάδιο αυτό αφορά στην ερμηνεία διάρκειας και την ουδετερότητα ως προς την όψη, παράλληλα με την ιταλική δομή *stare a + απαρέμφατο* και την ισπανική περίφραση *estar + γερούνδιο* (πρβλ. Squartini, 1998:144-50, Bertinetto et al., 2000:540-1, Squillaci, 2017:102, Ledgeway et al., 2018:201). Αναφορικά με τη γραμματικοποίηση της εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης *steo + -onta* στις υπόλοιπες γλωσσικές κοινότητες των Γκρίκο, είδαμε ότι κατατάσσεται στο Στάδιο IV της διαχρονικής *Μη Συνοπτικής Μεταβολής (Imperfective Drift)*, όπως και η ιταλική δομή *stare + γερούνδιο*. Το στάδιο αυτό δεν φέρει απαραίτητα μία ερμηνεία διάρκειας ενώ συνδέεται με μία αποκλειστική μη συνοπτική σημασία (strictly imperfective) (πρβλ. Squartini, 1998:76, 213-4, Squillaci, 2017:102, Ledgeway et al., 2018:201).

Στο τρίτο κεφάλαιο της εργασίας συζητήθηκε το γερούνδιο στους συντελικούς χρόνους των Γκρίκο. Πιο συγκεκριμένα, βασικός μας σκοπός ήταν η διερεύνηση της διαχρονικής προέλευσης της περιφραστικής δομής *ìcha*, «είχα» + *συνοπτικός τύπος γερουνδίου*, η οποία χρησιμοποιείται μέχρι και τις μέρες μας για να εκφράσει τον Υπερσυντέλικο στα Γκρίκο.

Προτού εισχωρήσουμε στο ζήτημα του Υπερσυντελικού, αφιερώσαμε κάποιες ενότητες σε θέματα που αφορούσαν στον τρόπο έκφρασης του περιφραστικού Παρακειμένου στη Μεσαιωνική Ελληνική και στον τρόπο δήλωσης του Παρακειμένου στα Γκρίκο σε συγχρονικό επίπεδο. Βάσει της έρευνας της Baldissera (2013:38), είδαμε ότι ο Παρακειμένος στα Γκρίκο χρησιμοποιεί είτε το βοηθητικό ρήμα *είμαι* είτε το *έχω* στο α' και β' πρόσωπο ενικού και πληθυντικού αριθμού ακολουθούμενο από τη μετοχή παθητικού Παρακειμένου στην αμετάβλητη κατάληξη *-a* του ουδετέρου στον πληθυντικό αριθμό λ.χ. «ìme ramèna / èho ramèna», «έχω πάει». Όσον αφορά το γ' πρόσωπο ενικού και πληθυντικού αριθμού απαιτείται απαραίτητα το βοηθητικό ρήμα *έχω* λ.χ. èho ramèna. Σύμφωνα με την Baldissera (2013:38-39), ο Παρακειμένος στα Γκρίκο ακολουθεί το μοτίβο της διάσπασης με βάση το πρόσωπο (*person-driven split*). Ως προς τη διαχρονία της συγκεκριμένης δομής Παρακειμένου στα Γκρίκο, υποστηρίξαμε ότι το βοηθητικό σύστημα των Γκρίκο επηρεάστηκε από τη γειτονική ρομανική ποικιλία με την οποία ήρθε σε επαφή (πρβλ. Morosi, 1870:142-143, Baldissera, 2013:38-43, Squillaci, 2017:50) την ίδια στιγμή που η αμετάβλητη κατάληξη *-a* αποτελεί ελληνικό γλωσσικό χαρακτηριστικό (Squillaci, 2017:50). Ακόμη, αναφορικά με το ζήτημα του Παρακειμένου, παρατηρήσαμε ότι στα Γκρίκο εμφανίζεται ένας αποτελεσματικός ρηματικός σχηματισμός ο οποίος κάνει επίσης την εμφάνισή του σε πολλές ελληνικές ποικιλίες. Ο αποτελεσματικός αυτός ρηματικός σχηματισμός αποτελείται από το βοηθητικό ρήμα *ècho*,

«έχω» και τη μετοχή παθητικού Παρακειμένου, η οποία εμφανίζει επιθετικές λειτουργίες, με αποτέλεσμα τη συμφωνία της με το οποιοδήποτε άμεσο αντικείμενο λ.χ. έχο demèno, «έχω δεμένο» (πρβλ. Rohlf, 1977:197/200, Καραναστάσης, 1997:77, Squillaci, 2017:50).

Ακολουθώντας, προχωρήσαμε στην εξέταση της διαχρονίας της περιφραστικής δομής *icha*, «είχα» + συνοπτικός τύπος γερονδίου (*icha* + *-sonta*) στα Γκρίκο μέσω της οποίας δηλώνεται ο Υπερσυντελικός. Έπειτα από μία αναλυτική συζήτηση πάνω στους περιφραστικούς τρόπους σχηματισμού του Υπερσυντελικού στη Μεσαιωνική Ελληνική, καταλήξαμε στο συμπέρασμα ότι η συγκεκριμένη δομή ανάγεται στην μεσαιωνική περιφραστική δομή δήλωσης του Υπερσυντελικού η οποία αποτελείται από το ρήμα *είχα* και το γερούνδιο στον συνοπτικό ή μη συνοπτικό του τύπο χωρίς να παρατηρείται διαφορά ως προς την όψη (πρβλ. Holton et al., 2019:1826-1827). Το κεφάλαιο ολοκληρώθηκε με τη συζήτηση πάνω στην δήλωση του Παρακειμένου και Υπερσυντελικού στις νεοελληνικές διαλέκτους. Οι νεοελληνικές διάλεκτοι που μας απασχόλησαν πάνω σε αυτό το ζήτημα ήταν τα Γκρέκο της Νότιας Ιταλίας, η Κυπριακή, η Τσακωνική, οι βόρειες ελληνικές διάλεκτοι και η Καπαδοκική.

Στο τέταρτο και τελευταίο κεφάλαιο, αναζητήσαμε επιρρηματικές χρήσεις στις γερονδιακές προτάσεις των Γκρίκο συγκριτικά με τις περιπτώσεις των ελληνικών γερονδίων. Αναλυτικότερα, αναρωτηθήκαμε εάν εντοπίζονται οι ίδιες κατηγορίες γερονδίων στα Γκρίκο όπως και στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ) και εάν ενδεχομένως είναι δυνατόν να εντοπίσουμε επιπρόσθετες στα Γκρίκο οι οποίες δεν απαντούν στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ). Το θεωρητικό πρότυπο πάνω στο οποίο βασιστήκαμε ήταν αυτό της γενετικής γραμματικής. Αρχικά, διαπιστώθηκε ότι το γερούνδιο στα Γκρίκο εμφανίζεται στον μη συνοπτικό του τύπο, με εξαίρεση τις περιπτώσεις όπου εκφράζεται η αντιγεγονοτικότητα. Στις τελευταίες αυτές περιπτώσεις εμφανίζεται στον συνοπτικό του τύπο (πρβλ. Καραναστάσης, 1997:144, Manolessou, 2005b:254). Ακόμη, μέσω των δεδομένων που μελετήθηκαν, οδηγηθήκαμε στο συμπέρασμα ότι ο νεοελληνικός διαχωρισμός των γερονδίων σε *τροπικά* και *απόλυτα* μπορεί να γίνει και στην περίπτωση των γερονδίων στα Γκρίκο. Στη συνέχεια, είδαμε ότι στις περιπτώσεις αφηγήσεων ιστοριών/παραμυθιών είναι δυνατόν να παρουσιαστεί το φαινόμενο του διπλασιασμού του γερονδίου. Ο διπλασιασμένος γερονδιακός τύπος εμφανίζεται, όπως είδαμε, πάντα στον μη συνοπτικό του τύπο και κατά βάση στην αρχή της πρότασης. Το φαινόμενο του διπλασιασμού του γερονδίου στα Γκρίκο σημειώσαμε ότι δεν απαντά στην Κοινή Νέα Ελληνική (ΚΝΕ), την ίδια στιγμή που εντοπίζεται στις ρομανικές διαλεκτικές ποικιλίες της Καταλανικής και της Ναπολιτάνικης του 17^{ου} αι. (Josep Quer Villanueva, προσωπική επικοινωνία). Αναφορικά με τον διαχωρισμό σε *τροπικά* και *απόλυτα* γερούνδια, θεώρησα ότι το διπλασιασμένο γερούνδιο ανήκει σε ένα πολύ μεγάλο ποσοστό στην κατηγορία

των απόλυτων γερονδίων χωρίς ωστόσο να απουσιάζουν και αρκετές περιπτώσεις τροπικών. Ύστερα από τη συζήτηση του διπλασιασμού του γερονδίου στα Γκρίκο, αναφερθήκαμε στο φαινόμενο της αντιγεγονοτικότητας (πρβλ. σχετικά Καραναστάσης, 1997:144, Manolessou, 2005b:254). Το φαινόμενο αυτό το οποίο αφορά την έκφραση της αντιγεγονοτικής υπόθεσης συνεπτυγμένης σε γερούνδιο συνοπτικού τύπου, είναι άγνωστο για τα δεδομένα της Κοινής Νέας Ελληνικής. Η έκφραση της αντιγεγονοτικότητας στα Γκρίκο παρατηρήσαμε ότι είναι ένα φαινόμενο γνωστό στις ελληνικές κοινότητες της Απουλίας ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αιώνα, ένα γεγονός που μαρτυρείται μέσα από την καταγραφή του στο λαογραφικό υλικό των παραμυθιών της περιοχής. Ως προς το φαινόμενο της αντιγεγονοτικότητας στα Γκρίκο, αναφέραμε ακόμη ότι ο συνοπτικός τύπος του γερονδίου ανήκει στην κατηγορία των απόλυτων γερονδίων. Τέλος, αναλύσαμε τις περιπτώσεις εκείνες, κατά τις οποίες ο μη συνοπτικός τύπος του γερονδίου στα Γκρίκο εμφανίζεται στις θέσεις της κύριας παρεμφατικής και της δευτερεύουσας αναφορικής πρότασης. Το φαινόμενο αυτό αναφέραμε για ακόμη μία φορά ότι είναι τελείως άγνωστο για τα δεδομένα της Κοινής Νέας Ελληνικής. Αναφορικά με την περίπτωση όπου ο μη συνοπτικός τύπος του γερονδίου εμφανίζεται στις θέσεις της κύριας παρεμφατικής πρότασης, υποθέσαμε το εξής: σε επίπεδο υποκειμένης δομής, στη θέση όπου εμφανίζεται ο μη συνοπτικός τύπος του γερονδίου είναι πολύ πιθανόν να υπάρχει επίσης ένα κενό παρεμφατικό ρήμα, το οποίο ωστόσο στην επιφανειακή δομή απουσιάζει σταθερά. Το κεφάλαιο ολοκληρώθηκε με μια σύντομη αναδρομή στις επιρρηματικές χρήσεις των γερονδιακών προτάσεων στη διαχρονία.

5.2 Νέα ερωτήματα και κατευθύνσεις

Με την ολοκλήρωση της παρούσας μεταπτυχιακής εργασίας θεωρώ ότι προέκυψαν κάποια ενδιαφέροντα ερωτήματα τα οποία ενδεχομένως να προσφέρονται για μελλοντική έρευνα. Πριν από την παρουσίασή τους, θα ήθελα να τονίσω ότι το φαινόμενο του γερονδίου στα Γκρίκο παρέχει τη δυνατότητα διεξαγωγής διεπιστημονικής έρευνας. Διαλεκτολόγοι και Ιστορικοί γλωσσολόγοι της Ελληνικής και των ρομανικών γλωσσών θα μπορούσαν να συνεργαστούν για να δια φωτίσουν περαιτέρω, στο βαθμό βεβαίως που είναι εφικτό, τις αιτίες που κρύβονται πίσω από την όχι και τόσο ξεκάθαρη εμπειρική εικόνα που παρουσιάστηκε σε αυτές τις σελίδες.

Ξεκινώντας λοιπόν, άποψη μου είναι ότι θα είχε ενδιαφέρον να ερευνηθεί εάν υπάρχει κάποια διαχρονική σύνδεση ανάμεσα στα γερούνδια του ρήματος *είμι* ((*ἔστοντα(ς)*, *στάντε(ς)*)), τα οποία προέκυψαν κατά την Ύστερη Μεσαιωνική και Πρώιμη Νέα Ελληνική περίοδο σε περιοχές που βρίσκονταν κάτω από δυτική κυριαρχία, και στην εξακολουθητική ρηματική

περίφραση *steo + -onta* των Γκρίκο της Νότιας Ιταλίας. Η διερεύνηση μιας τέτοιας σε αρχικά στάδια σκέψης ενδεχομένως να διαφώτιζε ακόμη περισσότερο το ζήτημα της διαχρονικής προέλευσης της εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης *steo + -onta* των Γκρίκο. Ακόμη, στο πλαίσιο αυτό, όσον αφορά τον ίδιο τον μορφολογικό σχηματισμό των γερονδίων του ρήματος *είμι, ἔστοντα(ς), στάντε(ς)*, θεωρώ ότι, πρωτίστως, θα ήταν καλό, σε περίπτωση που αποκλείσουμε το ενδεχόμενο των ρομανικών τους καταβολών, να διερευνήσουμε το ενδεχόμενο να αποτελούν προϊόντα σύμφυσης.

Επιπροσθέτως, πιστεύω ότι χρειάζεται περαιτέρω διερεύνηση η υπόθεση σύμφωνα με την οποία το πρώτο ρηματικό συστατικό (P₁) της εξακολουθητικής ρηματικής περιφράσης *steo + -onta* διευκολύνθηκε ως προς δανεισμό του από ρομανικές ποικιλίες, βάσει του ότι υπήρχαν ήδη διαχρονικά ελληνικές εξακολουθητικές ρηματικές περιφράσεις με τα *pàò, vrisko και mènò* συν τον μη συνοπτικό τύπο του γερονδίου. Ουσιαστικά, η μελλοντική έρευνα χρειάζεται να εγκύψει εδώ στις συνθήκες κατά τις οποίες πραγματοποιείται ο δανεισμός μιας περιφράσης ως προς το πρώτο ρηματικό της συστατικό (P₁). Χρειάζεται με άλλα λόγια, να ελεγχθεί εάν σε άλλες διαλέκτους ή/και γλώσσες συναντάται διαχρονικά το φαινόμενο, κατά το οποίο το πρώτο ρηματικό μέρος (P₁) μιας σύνθετης ρηματικής δομής προκύπτει λόγω δανεισμού, όταν την ίδια στιγμή η ίδια γλώσσα/διάλεκτος έχει τη δυνατότητα να εκφράζει μία σύνθετη ρηματική δομή ίδιας σημασίας μέσω των δικών της πρώτων ρηματικών συστατικών (P₁).

Συνεχίζοντας, κρίνω χρήσιμη μια εξέταση της ετυμολογίας και του σχηματισμού του ίδιου του *steo*, «στέκω», κυρίως με βάση τα δεδομένα των Γκρίκο. Με άλλα λόγια, πρέπει να διερευνηθεί εάν φωνολογικά/μορφολογικά εξηγείται η ετυμολογία του εντός της διαλέκτου.

Επιπλέον, αναφορικά με τη διαχρονική προέλευση του Παρακειμένου στα Γκρίκο, πιστεύω ότι είναι η απαραίτητη η διερεύνηση γλωσσικής αλληλεπίδρασης με τον λατινικό Παρακείμενο. Πιο αναλυτικά, είναι αναγκαίο να ερευνηθεί εάν η συγχρονική δήλωση του Παρακειμένου στα Γκρίκο προέκυψε λόγω γλωσσικής επαφής με τη λατινική γλώσσα.

Ακόμη, όσον αφορά την δομή με το βοηθητικό ρήμα *ἔχω* και τη μετοχή παθητικού Παρακειμένου με αμετάβλητη κατάληξη *-α* στο ουδέτερο του πληθυντικού αριθμού (*ἔχω γραμμένα*), γνώμη μου είναι ότι πρέπει κάποιος να αναρωτηθεί για ποιο λόγο η συγκεκριμένη δομή έκανε την αρχή της εμφάνισής της από το ουδέτερο γένος.

Προχωρώντας, θεωρώ ότι το φαινόμενο του διπλασιασμού του μη συνοπτικού τύπου του γερονδίου στα Γκρίκο, το οποίο καταγράφηκε στα παραμύθια της περιόδου 1883-1912, αποτελεί ένα πολύ αξιόλογο πεδίο μελλοντικής έρευνας. Η παρούσα εργασία το ανέδειξε, παρουσιάζοντας τις βασικές συνθήκες κατά τις οποίες κάνει την εμφάνισή του, την ίδια στιγμή

που προσπάθησε να το αναλύσει με βάση τα ερευνητικά εργαλεία που είχε στη διάθεσή της, χωρίς ωστόσο να διερευνήσει εις βάθος τις αιτίες σχηματισμού του.

Ακόμη, στην αναφορά μας στα νέα ερωτήματα που έφερε στο φως η συγκεκριμένη εργασία δεν θα μπορούσε να μην γίνει λόγος για τις περιπτώσεις εκείνες κατά τις οποίες η γερονδιακή πρόταση εμφανίζεται στη θέση της κύριας παρεμφατικής και δευτερεύουσας αναφορικής πρότασης. Όσον αφορά την περίπτωση κατά την οποία η γερονδιακή πρόταση παίρνει τη θέση της κύριας παρεμφατικής υποθέσαμε ότι, ενδεχομένως, σε επίπεδο υποκείμενης δομής, εκεί όπου κάνει την εμφάνισή του ο μη συνοπτικός τύπος του γερονδίου, να υπάρχει επίσης ένα κενό παρεμφατικό ρήμα, το οποίο στην επιφανειακή δομή είναι μονίμως απόν. Παρόλα αυτά, θεωρώ ότι μία τέτοια υπόθεση οφείλει να διερευνηθεί σε μεγαλύτερο βάθος. Εν τέλει, όσον αφορά τις περιπτώσεις κατά τις οποίες η γερονδιακή πρόταση παίρνει τη θέση μιας δευτερεύουσας πρότασης γενικότερα, και εν προκειμένω μιας αναφορικής, πρέπει αρχικά να ελεγχθεί η ύπαρξη του φαινομένου μέσω περισσότερων δεδομένων και, εφόσον αυτά βρεθούν, να διερευνηθεί σε επόμενο στάδιο η αιτία εμφάνισής του.

Βιβλιογραφία

Πρωτογενείς πηγές

Achil. N Smith O. L., *The Byzantine Achilleid. The Naples Version. Introduction, critical edition and commentary by Ole L. Smith†. Edited and prepared for publication by P. A. Agapitos and K. Hult.* Vienna 1999 [Wiener Byzantinistische Studien, 21]. [14th–15th c./15th–16th c.?]

Acta Andr. et Matth.: Bonnet, M. (1959). *Acta Apostolorum Apocrypha*, Hildesheim: Olms.

Acta Thomae: Bonnet, M. (Ed.). (1883). *Acta Thomae*. Leipzig: Mendelssohn.

Alex. Rim. Holton D., *Διήγησις τοῦ Ἀλεξάνδρου. The Tale of Alexander. The rhymed version. Critical edition with an introduction and commentary.* Athens 1974, 2nd edition 2002 [Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, 1]. [16th c.]

Apoll. Rim. A, E, N, V Κεχαγιόγλου Γ., *Απολλώνιος της Τύρου. Υστερομεσαιωνικές και νεότερες ελληνικές μορφές. Κριτική έκδοση, με εισαγωγές, σχόλια, πίνακες λέξεων – γλωσσάρια*, vols. 1, 2.1, 2.2. Thessaloniki 2004. [16th c.]

Assizes B Σάθας Κ. Ν., «*Ἀσσίζαι τοῦ Βασιλείου τῶν Ἱεροσολύμων καὶ τῆς Κύπρου*». In *Μεσαιωνικὴ Βιβλιοθήκη, ἡ συλλογὴ ἀνεκδότων μνημείων τῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας*, vol. 6. Venice and Paris 1877, 249–497. [15th c.]

Βαρζελιώτη Γ. Κ., «Τὰ ἰνστρουμέντα τῆς ἀγάπης τοῦ νοτάρου Ἰωάννη Κρούσου», *Θησαυρίσματα* 30 (2000) 315–37.

Bounialis M., *Diig. Pol.* Ἀλεξίου Στ. – Ἀποσκήτη Μ., *Μαρίνου Τζάνε Μπουνιαλῆ τοῦ Ρεθυμναίου, Ὁ Κρητικὸς Πόλεμος (1645–1669)*. Athens 1995. [17th c.]

Chortatsis, Katz. Πολίτης Λ., *Γεωργίου Χορτάση Κατζοῦρμπος. Κριτικὴ ἔκδοση, σημειώσεις καὶ γλωσσάριο*. Heraklion 1964 [Ἐταιρία Κρητικῶν Ἱστορικῶν Μελετῶν, Κρητικὸν Θέατρον, 1]. [16th c.]

Chortatsis, *Erof.* Αλεξίου Στ. – Άποσκήτη Μ., *Έρωφίλη, τραγωδία Γεωργίου Χορτάτση.* Athens 1988. [16th c./17th c.]

Chortatsis, *Panor.* Κριαράς Ε. – Πηδώνια Κ., *Γεωργίου Χορτάτση, Πανώρια.* Κριτική έκδοση με εισαγωγή, σχόλια και λεξιλόγιο Εμμανουήλ Κριαρά, αναθεωρημένη με επιμέλεια Κομνηνής Πηδώνια. Thessaloniki 2007. [16th c.–17th c.]

Chron. Mor. H, P, T Schmitt J., *The Chronicle of Morea, Tò Χρονικὸν τοῦ Μορέως. A History in Political Verse relating the Establishment of Feudalism in Greece by the Franks in the Thirteenth Century. Edited in Two Parallel Texts from the MSS of Copenhagen and Paris, with Introduction, Critical Notes and Indices.* London 1904, reprinted Groningen 1967, Athens 2003. [14th c.]

Chron. Toc. Schirò G., *Cronaca dei Tocco di Cefalonia di anonimo: prolegomeni, testo critico e traduzione, a cura di –.* Rome 1975 [Corpus Fontium Historiae Byzantinae, 10]. [15th c.]

Chron. Tourk. Soutl. Ζώρας Γ. Θ., *Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων σουλτάνων (κατὰ τὸν Βαρβερινὸν ἑλληνικὸν κώδικα 111).* Athens 1958 [Σπουδαστήριον Βυζαντινῆς καὶ Νεοελληνικῆς Φιλολογίας τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν]. [17th c.] See also Ζώρας Γ. Θ., «Σύμμεικτα: α) Χρονικὸν περὶ τῶν Τούρκων Σουλτάνων (Προσθήκαι καὶ παρατηρήσεις). β) Τζάνε Βεντράμου, Ἱστορία φιλαργυρίας μετὰ τῆς περηφανείας γ) Ἀνέκδοτος ἐπιστολὴ τοῦ Κομμητᾶ πρὸς τὸν Θεΐρσιον», *ΕΕΦΣΠΑ* 16 (1965–1966) 597–610.

Cypr. Canz. Siapkarakas-Pitsillidès Th., *Le Pétrarquisme en Chypre, poèmes d'amour en dialecte chypriote d'après un manuscrit du XVIesiècle.* Paris ²1975. [15th c.?–16th c.]

Dam. Stoud., This. *Βιβλίον ὀνομαζόμενον Θησαυρός, ὅπερ συνεγράφατο ὁ ἐν μοναχοῖς ἐλάχιστος Δαμασκηνὸς ὁ ὑποδιάκονος καὶ στουδίτης ὁ Θεσσαλονικεὺς.* Stampato in Venetia per Christofano di Zanetti. Venice 1561. [16th c.]

Dellap., *Epit. Thrinos, Erot. apokr., Peri antapod.* Μανούσακας Μ. Ι., *Λεονάρδου Ντελλαπόρτα, Ποιήματα (1403/1411).* Ἔκδοση κριτική, εἰσαγωγή, σχόλια καὶ εὐρετήρια. Athens 1995. [15th c./16th c.]

Diig. Alex. K Mitsakis K., «Διήγησις περὶ τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ τῶν μεγάλων πολέμων. Ἀνέκδοτη πεζὴ διασκευὴ τοῦ βυζαντινοῦ μυθιστορήματος τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ἀπὸ τὸν κώδικα 236 τῆς Μονῆς Κουτλουμουσίου», *Byzantinisch-Neugriechische Jahrbücher* 20 (1968) 228–302. Reprinted in *Τὸ ἐμψυχοῦν ὕδωρ (Μελέτες μεσαιωνικῆς καὶ νεοελληνικῆς φιλολογίας)*. Athens 1983, 299–383. [16th c.]

Falieros, *Ist. On., Erot. En.* Van Gemert A. F., *Μαρίνου Φαλιέρου Ἐρωτικά Ὀνειρα. Κριτικὴ ἔκδοσις μὲ εἰσαγωγὴν, σχόλια καὶ λεξιλόγιον*. Thessaloniki 1980 [Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, 4]. [15th c./16th c.]

Glykas, *Stichoi* Τσολάκης Ε., *Μιχαὴλ τοῦ Γλυκᾶ στίχοι οὓς ἔγραψε καθ'ὄν κατεσχέθη καιρόν. Κριτικὴ ἔκδοσις*. Thessaloniki 1959 [ΕΕΦΣΠΘ, Παράρτημα 3]. [12th c./13th c.]

Kartanos, *P&N Diath.* Κακουλίδη-Πάνου Ε., *Ἰωαννίκιος Καρτάνος. Παλαιὰ τε καὶ Νέα Διαθήκη [Βενετία 1536]. Φιλολογικὴ ἐπιμέλεια Ε. Κακουλίδη-Πάνου. Γλωσσικὸ ἐπίμετρο Ε. Καραντζόλα*. Thessaloniki 2000. [16th c.]

Katsaitis, *Ifig., Klathmos, Thyest.* Κριαρᾶς Ἐ., *Κατσαϊτης: «Ἰφιγένεια», «Θυέστης», «Κλαθμὸς Πελοποννήσου», Ἀνέκδοτα ἔργα, κριτικὴ ἔκδοσις*. Athens 1950 [Collection de l'Institut Français d'Athènes, 43]. [18th c.]

Lemerle P., *Actes de Kutlumus. Nouvelle édition remaniée et augmentée*. Paris 1988 [Archives de l'Athos, 22].

Liv. E, N, S Lambert-van der Kolf J. A., *Le Roman de Libistros et Rhodamné publié d'après les manuscrits de Leyde et de Madrid avec une introduction, des observations grammaticales et un glossaire*. Amsterdam 1935 [Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Afdeling Letterkunde. Nieuwe Reeks, 35]. [13th c./15th c.] [13th c./16th c.]

Liv. α, Ν, Ρ, S Ἀγαπητὸς Π. Α., *Ἀφήγησις Λιβίστρου καὶ Ροδάμνης. Κριτικὴ ἔκδοσις τῆς διασκευῆς α*. Athens 2006 [Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, 9]. [13th c./15th c.]

Liv. N Lendari T., Transcription of ms N (Neapolitanus III a 9, ff. 44r–116r).

Liv. P Lendari T., Transcription of ms P (Parisinus graecus 2910, ff. 1–91v).

Liv. V Lendari T., *Ἀφήγησις Λιβίστρου καὶ Ροδάμνης (Livistros and Rodamne). The Vatican Version. Critical Edition with Introduction, Commentary and Index-Glossary. Editio princeps.* Athens 2007 [Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, 10]. [13th c./15th c.]

Log. parig. O Lambros Sp. P., *Collection de romans grecs en langue vulgaire et en vers. Publiés pour la première fois d’après les manuscrits de Leyde et d’Oxford.* Paris 1880. [13th c./16th c.]

Log. parig. L Cupane C., *Romanzi cavallereschi bizantini: Callimaco e Crisorroe, Beltandro e Crisanza, Storia di Achille, Florio e Plaziafiore, Storia di Apollonio di Tiro, Favola consolatoria sulla Cattiva e la Buona Sorte.* Turin 1995, 215–305. [13th c./14th c.]

Machairas: Dawkins, R. M. (Ed.). (1932). *Leontios Makhairas. Recital concerning the Sweet Land of Cyprus entitled “Chronicle”.* Vol. I. Oxford: Clarendon Press.

Machairas, *Chron.* O, R, V Πιερῆς Μ. – Νικολάου-Κονναρῆ Α., *Λεοντίου Μαχαιρά, Χρονικό της Κύπρου. Παράλληλη διπλωματική έκδοση των χειρογράφων.* Nicosia 2003 [Κέντρο Επιστημονικῶν Ερευνῶν, Πηγές και Μελέτες της Κυπριακῆς Ιστορίας, 48]. [15th c./16th–17th c.]

Nikon, *Prol.*, *Logos* 1–42 Hannick Ch., *Das Taktikon des Nikon vom Schwarzen Berge. Griechischer Text und kirchenslavische Übersetzung des 14. Jahrhunderts ediert von Christian Hannick in Zusammenarbeit mit Peter Plank, Carolina Lutzka und Tat’jana Afanas’eva unter Heranziehung der Vorarbeiten von Irénée Doens.* 2 vols. Freiburg 2014. [11th c./12th c.]

Grünbart M., “The Letter of Nikon of the Black Mountain to the Founder George”, *Dumbarton Oaks Papers* 61 (2007) 149–56. (= *Logos* 9)

Aerts W. M., “Nikon of the Black Mountain, witness to the first Crusade?” In K. Ciggaar and M. Metcalf (eds.), *East and West in the Medieval Eastern Mediterranean*, vol. 1: *Antioch from the Byzantine Reconquest until the End of the Crusader Principality.* Leuven 2006, 125–69. (= *Logos* 31)

Benešević V., “Taktikon Nikona černogorca. Grečeskij tekst po rukopisi No 441 Sinajskago monastyrja sv. Jekateriny”. Petersburg 1917 [Zapiski Istoriko-Filologičeskago Fakulteta Petrogradskago Universiteta, 139], 1–120. (= *Logos* 1–4) Benešević V., *Catalogus codicum manuseriptorum graecorum qui monasterio sanctae Catharinae in monte Sina asservantur*, 2 vols. Petersburg 1911–1917, reprinted Hildesheim 1965. (= *Logos* 4)

Παπαθωμόπουλος Μ., *Πέντε δημώδεις μεταφράσεις τοῦ Βίου τοῦ Αἰσώπου. Editio princeps.* Athens 1999.

Papasynad., *Chron.* Odorico P., *Ἀναμνήσεις καὶ συμβουλὲς τοῦ Συναδινοῦ, ἱερέα Σεργῶν στὴ Μακεδονία (17ος αἰώνας), μετὰ τὴ συνεργασία τῶν Σ. Ἀσδραχᾶ, Τ. Καραναστάση, Κ. Κωστή, Σ. Πετμεζῆ.* Paris 1996 [Textes, documents, études sur le monde byzantin, néoellénique et balkanique, 1]. [17th c.]

Paroim. A, B, D, E, F, H, I, K Krumbacher K., “Mittelgriechische Sprichwörter”, *Sitzungsberichte der philosophisch-historischen Klasse der Bayerischen Akademie der Wissenschaften*, Munich 1893, reprinted Hildesheim/New York 1969. [13th c.] [16th c.] [13th–14th c.] [16th c.] [15th c.] [16th c.] [16th c.] [16th c.]

Petritsis, *Dig.* O Lambros Sp. P., *Collection de romans grecs en langue vulgaire et en vers. Publiés pour la première fois d’après les manuscrits de Leyde et d’Oxford.* Paris 1880, 111–237. [17th c.]

Pol. Tr. Παπαθωμόπουλος Μ. – Jeffreys E. M., *Ὁ Πόλεμος τῆς Τρωάδος (The War of Troy). Κριτικὴ ἔκδοση μετὰ εἰσαγωγὴ καὶ πίνακες. Editio princeps.* Athens 1996 [Βυζαντινὴ καὶ Νεοελληνικὴ Βιβλιοθήκη, 7]. [13th–14th c./15th–16th c.]

Polycarp’s Epistle (155†), in JBLightfoot’s *Apost. Fathers*, p. 168-173.

Ptoch. I, II, III, IV Eideneier H., *Ptochoprodromos. Einführung, kritische Ausgabe, deutsche Übersetzung, Glossar.* Cologne 1991 [Neograeca Medii Aevi, 5]. [12th c./14th c.]

Soph. O.T.: Loyd-Jones, H. and N. G. Wilson (1990). *Sophoclis Fabulae*, Oxford: Clarendon Press.

Soumakis, *Rebelio* Κονόμος Ντ., *Ζακυνθινὰ χρονικὰ (1485–1953)*. Athens 1970, 27–59. [17th c./19th c.]

Spaneas P Legrand É., “Ἐκ τοῦ Σπανέα”. In *Bibliothèque grecque vulgaire*, vol. 1. Paris 1880, 1–10. [12th c./14th c.]

Spaneas V Hanna F., “Das byzantinische Lehrgedicht Spaneas nach dem cod. Vindobonensis theol. gr. 193”, *Jahresbericht über das K. K. Akademische Gymnasium in Wien für das Schuljahr 1895–1896*, Vienna 1896. [12th c./12th–13th c.]

Spaneas Va Λάμπρος Σπ., «Ὁ Σπανέας τοῦ Βατικανοῦ Παλατινοῦ κώδικος 367», *Νέος Ἑλληνομνήμων* 14 (1917) 353–80. [12th c./14th c.]

Thrinios Κυπρ. Παπαδόπουλλος Θ., «Ὁ θρῆνος τῆς Κύπρου», *Κυπριακαὶ Σπουδαὶ* 44 (1980) 1–78. Reprinted in A. Chatzisavas (ed.), *Thrène de la prise de l'infortunée île de Chypre. Le chant de Hadjiyorgakis*. Besançon 2000. [16th–17th c./18th c.]

Troilos, *Rodol*. Ἀποσκίτη Μ., *Ροδολίνος. Τραγωδία Ἰωάννη Ἀνδρέα Τρωίλου (17ου αἰώνα)*. Athens 1987. [17th c.]

Τσοῦρκα-Παπαστάθη Δ.-Ε., *Ἡ νομολογία του Κριτηρίου της ελληνικῆς «Κομπάνιας» του Σιμπίου Τρανσυλβανίας 17ος–18ος αι. Πηγές του δικαίου και των θεσμών του ἀπόδημου ελλητισμοῦ*. Athens 2011.

Velthadros: “Velthandros ce Xrisandza”, in E. Kriaras (Ed.). (1955), *Vizandina ipotika mithistorimata*. Athens: Aetos.

Vita Eriphanii (V-VI), JMigne, 41.

Ιστότοποι

<https://www.ciuricepedi.it/>

Lekakou M., V. Baldissera & A. Anastasopoulos (2013). *Documentation and analysis of an endangered language: aspects of the grammar of Griko*. University of Ioannina. URL: <http://griko.project.uoi.gr/>

Επιστημονικές μελέτες

Aerts W. J., *Periphrastica: An investigation into the use of εἶναι and ἔχειν as auxiliaries or pseudo-auxiliaries in Greek from Homer up to the present day*. Amsterdam 1965 [Universiteit van Amsterdam. Byzantijns-Nieuwgrieks Seminarium, 2].

Agouraki, Y. (2006). ‘The Perfect category: a comparison of Standard Greek and Cypriot Greek’. In M. Janse, B. D. Joseph, and A. Ralli, *Proceedings of the 2nd International Conference on Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: University of Patras, 42-57.

Alexander, W. J., 1883. ‘Participial periphrases in Attic prose’, *American Journal of Philology* 6, 291–308.

Amato, A. et al. (1996). *Minoranze linguistiche europee: ‘ la Grecia Salentina ‘*. Καστριανάνο: Comune di Castrignano dei Greci (Informagiovani).

Αναστασιάδης, Β. Κ. (1976). *Ἡ Σύνταξη στο Φαρασιώτικο Ἰδίωμα τῆς Καππαδοκίας σὲ Σύγκριση πρὸς τὰ Ὑπόλοιπα Ἰδιώματα τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, καθὼς καὶ πρὸς τὴν Ἀρχαία, τὴ Μεσαιωνικὴ καὶ τὴ Νέα Ἑλληνικὴ Γλῶσσα*. Doctoral Thesis. University of Thessaloniki.

Andriani, Luigi, 2016. *The syntax of the dialect of Bari* (dissertation). Cambridge: University of Cambridge.

Andriani, Luigi, 2017. ‘The spread of inflected forms in northern Apulian aspectual periphrases’. *Paper presented at 45th Romance Linguistics Seminar, 4–5 January 2017, Trinity Hall, Cambridge*.

Baldissera, Valeria (2013). *Il dialetto grieco del Salento: elementi balcanici e contatto linguistico. [The Griko dialect of Salento: Balkan elements and linguistic contact.]* Doctoral Dissertation. University Ca' Foscari of Venice.

Βελοῦδης, Γ. 1990β. ‘Ἡ ἀπώλεια τοῦ συνθετικοῦ πρκ’’, *Μελέτες για την ελληνική γλώσσα 10*, Παράρτημα, 143-54.

Bentein, K. (2013). ‘Sobre los perfectos con HABER en griego Post-clásico y Bizantino temprano’. *Emerita* 81:151-82.

Bertinetto, Pier Marco, 2000. ‘The progressive in Romance, as compared with English’, in *Osten Dahl (ed.), Tense and aspect in the languages of Europe*. Berlin: de Gruyter, 559–604.

Bertinetto, Pier Marco, Karen H. Ebert & Casper de Groot, 2000. ‘The progressive in Europe’, in *Osten Dahl (ed.), Tense and aspect in the languages of Europe*, Berlin: de Gruyter, 517–558.

Bertinetto, Pier Marco & Squartini Mario, 2016. ‘Tense and aspect’, in *Adam Ledgeway & Martin Maiden (eds.), The Oxford Guide to the Romance Languages*. Oxford: Oxford University Press, 939–953.

Binnick, Robert, 1991. *Time and the Verb: A Guide to Tense and Aspect*, Oxford: Oxford University Press.

Bjorck, Gudmund, 1940. *En didaskon. Die periphrastischen Konstruktionen im Griechischen*, Uppsala/Leipzig:Almqvist & Wiksell/Harrassowitz.

Blansitt, Edward L. JR., 1975. ‘Progressive aspect’, *Working Papers on Language Universals* 18, 1–34.

Blass F. – Debrunner A. – Funk R., *A Greek Grammar of the New Testament and Other Early Christian Literature: A translation and revision of the ninth–tenth German edition*. Cambridge and Chicago 1961.

- Browning R. (1969). *Medieval and Modern Greek*. London: Hutchinson & CoLtd.
- Browning, R. (1983). *Medieval and Modern Greek*. 2nd ed. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bybee, Joan, Perkins, Revere and Pagliuca, William. 1994. *The evolution of grammar: tense, aspect and modality in the languages of the world*. Chicago: University of Chicago Press.
- Caratzas, S. C. (1958). *L'origine des dialectes néogrecs de l'italie méridionale*. Paris: Les Belles Lettres.
- Cardinaletti, Anna & Ur Shlonsky, 2004. 'Clitic positions and restructuring in Italian', *Linguistic Inquiry* 35(4), 519–557.
- Carducci, L. (1993). *Storia del Salento. La Terra d'Otranto dalle origini ai primi del cinquecento*. Galatina: Congedo.
- Cassoni, Mauro, [1937] 1990. *Hellàs otrantina. Disegno grammaticale*. Galatina: Congedo.
- Cataldi Palau A., "Correspondence between Manuel Provataris Scriptor Graecus in the Vatican Library (1556–1571), and some of his fellow scribes". In Ch. Dendrinos, J. Harris, E. Harvalia-Crook and J. Herrin (eds.), *Porphyrogenita: Essays on the History and Literature of Byzantium and the Latin East in Honour of Julian Chrysostomides*. Aldershot 2003, 461–91.
- Cerruti, M. (2014). From language contact to language variation: A case of contact-induced grammaticalization in Italo-Romance. *Journal of language contact*, 7(2), 288-308.
- Chantraine P., *Histoire du parfait grec*. Paris 1927.
- Cinque, Guglielmo, 1999. *Adverbs and functional heads*. Oxford: Oxford University Press.

- Cinque, Guglielmo, 2017. 'On the status of functional categories (heads and phrases)', *Language and Linguistics* 18 (4), 521–576.
- Comi, Pasquale. 1989. *Un'indagine sulla vitalità attuale del griko a Castrignano dei Greci (Lecce)*. BA thesis, University of Zurich.
- Comrie, B. (1976). *Aspect: An introduction to the study of verbal aspect and related problems* (Vol. 2). Cambridge university press.
- Cotardo, Angiolino, [1975] 2010. *Glossa grica. Note di grammatica per l'apprendimento del greco salentino e del greco moderno (Ristampa anastatica con la presentazione di Luigino Sergio)*. San Cesario di Lecce: Manni.
- Crupi, G.A. (1980). *La «glossa» di Bova. Cento favole esopiche in greco calabro. Schema grammaticale. Lessico*, Roccella Jonica: Associazione Culturale Jonica.
- Cusa S., *I diplomi greci ed arabi di Sicilia, pubblicati nel testo originale, tradotti ed illustrati*, vol. 1. Parts 1–2. Palermo 1868–82, reprinted Cologne and Vienna 1982.
- D'Alessandro R. and I. Roberts (2010). 'Past participle agreement in Abruzzese: split auxiliary selection and the null-subject parameter.' *Natural Language and Linguistic Theory* 28:41-72.
- Dawkins, R. M. (1916). *Modern Greek in Asia Minor. A study of the dialects of Siġli, Cappadocia and Phárasa, with grammar, texts, translations and glossary*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Deo, Ashwini, 2015. 'The semantic and pragmatic underpinnings of grammaticalization paths: The progressive to imperfective shift', *Semantics and Pragmatics* 8(14), 1–52.
- Dorian, Nancy C., 1981. *Language death. The life cycle of a Scottish Gaelic dialect*. Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.

Falcone, G. (1973). *Il dialetto romaico della Bovesia*. Milan: Memorie dell'Istituto Lombardo di Scienze e Lettere.

Fanciullo, Franco, 1976. 'Il trattamento delle occlusive sonore latine nei dialetti salentini', *L'Italia Dialettale* 39, 1-82.

Fanciullo, F. (2001). "'On the origins of Modern Greek in Southern Italy'", in: A. Ralli, B.D. Joseph and M. Janse (eds.), *Proceedings of the first international conference of Modern Greek dialects and linguistic theory*. Patras: University of Patras, pp. 67-77.

Fanciullo, Franco. 2007. Greco e grecismi nel diasistema italo-romanzo. Alcune considerazioni. In *Nuove riflessioni sulla lessicografia. Presente, futuro e dintorni del Lessico etimologico italiano*, ed. Marcello Aprile, 233-245. Galatina: Congedo.

Ferguson, C. A. (1959). "Diglossia", *Word* 15, 325-40.

Fishman, J. A. (1980). "Bilingualism and biculturalism as individual and as societal phenomena", *Journal of Multilingual and Multicultural Development* 1, 3-15.

Giannaris, Th. (2011b). 'Pluperfect periphrases in Medieval Greek: a perspective on the collaboration between linguistics and philology'. *Transactions of the Philological Society* 109 (3): 232-45.

Greco, Antonio, 2003. *Ivrika tin glossamu. Grammatica grika della Grecia Salentina*. Nardò: Besa Editrice.

Haidou, K., & Sitaridou, I. (2002). The licensing of subjects in Greek gerunds. *SOAS Working Papers in Linguistics*, 189-197.

Hatzidakis G. N., *Einleitung in die neugriechische Grammatik*. Leipzig 1892 [Bibliothek Indogermanischer Grammatiken, 5]. Reprinted Athens 1975 [*Λεξικογραφικὸν Δελτίον*, Παράρτημα 3].

Ηλιάκης Κ. Μ. – Χρονάκη Δ., *Πέτρος Πατσιδιώτης, νοτάριος Καινούργιου χωριού των Καρών: κατάστιχο (1546–1554)*. Neapoli (Crete) 2002.

Ηλιάκης Κ., *Παπα-Ιωάννης Κατζαράς. Νοτάριος Καστελίου Φουρνής. Κατάστιχο 43 (1607–1635)*, έπιμ. Γ. Κ. Μαυρομάτης – Δ. Γεωργακόπουλος. Heraklion 2008 [Βενετικές Πηγές τής Κρητικής Ίστορίας, 9].

Holton D. – Manolessou I., “Medieval and Early Modern Greek”. In E. Bakker (ed.), *A Companion to the Ancient Greek Language*. Malden, MA, Oxford and Chichester 2010, 539–63.

Holton, David, Peter Mackridge & Irene Philippaki-Warburton, 2012. *Greek. A comprehensive grammar*, 2nd edn revised by Vassilios Spyropoulos. London: Routledge.

Holton, D., Horrocks, G., Janssen, M., Lendari, T., Manolessou, I., & Toufexis, N. (2019). *The Cambridge grammar of medieval and early modern Greek*. Cambridge University Press.

Horrocks G., “On condition ... : aspect and modality in the history of Greek”, *Proceedings of the Cambridge Philological Society* 41 (1995) 153–73.

Horrocks, G. (2010). *Greek: A History of the Language and its Speakers*. Oxford: Wiley-Blackwell.

Iordanidou, A. (1985). *La diglossie en Grèce: Étude d'un cas précis, le participe*. Ph.D. Dissertation, Université de Paris VII.

Italia, Gemma & Georgia Lambroyorgu, 2001. *Grammatica del dialetto greco di Sternatia (Grecia salentina)*. Galatina: Congedo.

Jannaris, A. N. (1897). *An historical Greek grammar: Chiefly of the Attic dialect as written and spoken from classical antiquity down to the present time, founded upon the ancient texts, inscriptions, papyri and present popular Greek* (Vol. 1). Macmillan Company.

Janse, M. (2016). ‘Η Καππαδοκική διάλεκτος’. In Χρ. Τζιτζιλής (ed.), *Νεοελληνικές Διάλεκτοι*. Θεσσαλονίκη: Ινστιτούτο Νεοελληνικών Σπουδών (Ίδρυμα Μανόλη Τριανταφυλλίδη), in press.

Janssen M., “Perfectly absent: the emergence of the Modern Greek perfect in Early Modern Greek”, *Byzantine and Modern Greek Studies* 37 (2013) 245–60.

Kapsomenakis S., *Voruntersuchungen zu einer Grammatik der griechischen Papyri: Beiträge zur Herstellung und Deutung einzelner Texte*. Munich 1938.

Kapsomenos, S.G. 1953. Beiträge zur Historischen Grammatik der Griechischen Dialekte Unteritalien, *BZ* 46, 326-348.

Kapsomenos, S.G. (1977). “Le isole di lingua greca nell’Italia meridionale dal punto di vista storico-linguistico”, *Magna Graecia* 12, n. 9-10, 1-6.

Καραναστάσης, Α., 1984-1992. *Ιστορικών Λεξικών των Ελληνικών Ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας*, τόμος 1-5. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.

Καραναστάσης, Α., (1991). ‘Επιβιώσεις γραμματικών και συντακτικών σχημάτων στα ελληνικά ιδιώματα της Κάτω Ιταλίας’, *Λεξικογραφικόν Δελτίον* 17, 45-51.

Karanastasis, A. (1992). “Origine e sviluppo dei dialetti italogreci”, in: *M. Fasino and G. Ruffino (eds.), Studi filologici offerti a Girolamo Caracausi*. Palermo: Centro di studi filologici e linguistici italiani, [Bolletino suppl. 12], pp. 177-83.

Καραναστάσης, Α.. 1997. *Γραμματική των ελληνικών ιδιωμάτων της Κάτω Ιταλίας [Grammar of the Greek Dialects of Southern Italy]*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.

Κατσάνης Ν. Α., *Το γλωσσικό ιδίωμα της Θεσσαλονίκης στα τέλη του 17ου αιώνα, όπως αποτυπώνεται σε 12 επιστολές του Θεσσαλονικιού εμπόρου Δημ. Καστρίσιου*. Thessaloniki 2012.

Katsoyannou, M. (1995a). *Le parler gréco de Gallicianò (Italie): description d'une langue en voie de disparition*. Thèse de doctorat, Université de Paris VII – Denis Diderot.

Κατσογιάννου, Μ., (1999a). ‘Ελληνικά της Κάτω Ιταλίας: η κοινωνιογλωσσολογική άποψη’, in Α. Μόζερ (ed.), *Ελληνική Γλωσσολογία '97: Πρακτικά του Γ' διεθνούς γλωσσολογικού συνεδρίου για την ελληνική γλώσσα*. Athens:Ellinika Grammata, 605-13.

Κατσογιάννου, Μ. (1999b). “Το ιδίωμα της Καλαβρίας”, in Christidis (ed.), 39-45.

Keil, J. & A. Wilhelm (1931). *Monumenta Asiae Minoris Antiqua* (Vol. III), *Denkmäler aus dem Rauhen Kilikien*. Manchester:ManchesterUniversity Press.

Κοντοσόπουλος, Ν., (1987) “Τι μένει από τις αρχαίες διαλέκτους στα νεοελληνικά ιδιώματα”, *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα. Πρακτικά της 8^{ης} Συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης*, Thessaloniki 1987, 109-21.

Κοντοσόπουλος, Ν. (2001). *Διάλεκτοι και ιδιώματα της νέας ελληνικής*. Αθήνα, Γρηγόρης.

Κοντοσόπουλος, Ν. (2008). *Διάλεκτοι και ιδιώματα της Νέας Ελληνικής*. Εκδόσεις Γρηγόρη. Αθήνα.

Kühner R. – Gerth B., *Ausführliche Grammatik der griechischen Sprache*, vol. 2 *Satzlehre*. Hanover 1904.

Ledgeway, A. (1998). “Variation in the Romance infinitive: the case of the South Calabrian inflected infinitive”, *Transactions of the Philological Society* 96.1, 1-61.

Ledgeway, A. & Alessandra Lombardi, 2005. ‘Verb movement, adverbs and clitic positions in Romance’, *Probus* 17(1), 79–113.

Ledgeway, A., 2009. *Grammatica diacronica del dialetto napoletano*. (Beihefte zur Zeitschrift für romanische Philologie Band 350), Tübingen: Max Niemeyer Verlag.

Ledgeway, A., 2011a. The grammaticalisation of progressive and andative aspects in the dialects of Apulia. *Paper presented at Italian (Dialects) in Diachrony, University of Leiden, 19–21 May.*

Ledgeway, A., 2013. Greek disguised as Romance? The case of Southern Italy. *In: Janse, M., Joseph, B., Ralli, A., Baagracik, M. (Eds.), Proceedings of the 5th International Conference on Greek Dialects and Linguistic Theory.* Laboratory of Modern Greek Dialects, University of Patras, pp. 184--228, Available at http://imgd.philology.upatras.gr/en/research/downloads/MGDLT5_proceedings.pdf

Ledgeway, Adam & Alessandra Lombardi, 2014. ‘The development of the southern subjunctive: Morphological loss and syntactic gain’, *in Paola Benincà, Adam Ledgeway & Nigel Vincent (eds.), Diachrony and dialects. Grammatical change in the dialects of Italy.* Oxford: Oxford University Press, 25–47.

Ledgeway, A., 2016a. ‘The dialects of southern Italy’, *in Adam Ledgeway & Martin Maiden (eds.), The Oxford guide to the Romance Languages.* Oxford: Oxford University Press, 246–269.

Ledgeway, A., 2016b. ‘From coordination to subordination: The grammaticalization of progressive and andative aspect in the dialects of Salento’, *in Fernanda Pratas, Sandra Pereira & Clara Pinto (eds.), Coordination and subordination. Form and meaning, Selected Papers from CSI Lisbon 2014,* Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 157–184.

Ledgeway, A., 2016c. ‘Clausal complementation’, *in Adam Ledgeway & Martin Maiden (eds.), The Oxford guide to the Romance Languages.* Oxford: Oxford University Press, 1013–1028.

Ledgeway, A., Schifano, N., & Silvestri, G. (2018). The Expression Of Progressive Aspect In Grico: Mapping Morphosyntactic Isoglosses In An Endangered Italo-Greek Variety. *Transactions of the Philological Society, 116(2), 179-217.*

Lekakou, M., & Quer, J. (2016). Subjunctive mood in Griko: a micro-comparative approach. *Lingua*, 174, 65-85.

Lekakou, M. (2019). Convergence in the absence of contact: The case of Griko and Greko. University of Ioannina.

Lepschy, Anna Laura, & Lepschy, Giulio C. (1988). *The Italian language today* (2nd ed.). New York: New Amsterdam.

Liosis, N. (2011). 'Auxiliary Verbs and the Participle in the Tsakonian Dialect: Towards a Periphrastic Verbal System'. In K. Chatzopoulou, A. Iordanidou and S. Yoon (eds.), *Proceedings of the 9th International Conference on Greek Linguistics*. Chicago: Ohio State University, 469-79.

Loporcaro, M. 1997. 'Puglia and Salento', in Martin Maiden & Mair Parry (eds.), *The Dialects of Italy*. London: Routledge, 338-348.

Loporcaro, M. (2001). 'La selezione dell'ausiliare nei dialetti italiani: dati e teorie'. In F. Albano Leoni, S. Krosbakken, R. Sornicola and C. Stromboli (eds.), *Dati empirici e teorie linguistiche*. Rome: Bulzoni, 457-76.

Loporcaro, M., 2009. *Profilo linguistico dei dialetti italiani*. Bari: Laterza.

Loporcaro, M. (2016) 'Auxiliary selection and participle agreement'. In A. Ledgeway and M. Maiden (eds.), *The Oxford Guide to the Romance Languages*. Oxford: OUP, 802-18.

Mackridge, Peter, 1985. *The Modern Greek language. A descriptive analysis of Standard Modern Greek*. Oxford: Oxford University Press.

Manolessou, I. (2005a). The Greek dialects of Southern Italy: an overview. *KAMPOS: Cambridge Papers in Modern Greek*, 13, 103-125.

Manolessou, I. (2005b). From participles to gerunds. *Advances in Greek generative syntax*. Amsterdam: John Benjamins, 241-83.

Μανωλέσσου Ι., «Μεσαιωνική γραμματική και μεσαιωνικές γραμματικές». In *Mavromatis/Agiotis 2012*, 293–311.

Manzini, Maria Rita & Leonardo M. Savoia, 2005. *I dialetti italiani e romanci. Morfosintassi generativa* (3 vols). Alessandria: dell’Orso.

Manzini, Maria Rita, Paolo Lorusso & Leonardo M. Savoia, 2017. ‘a/bare finite complements in Southern Italian varieties: Mono-clausal or bi-clausal syntax?’ *Working Papers in Linguistics and Oriental Studies* 3(1), 11–59.

Markopoulos T., *The Future in Greek: from Ancient to Medieval*. Oxford 2009.

Marra, Piersaverio. 2008. Un’indagine sociolinguistica nella Grecia Salentina: ‘Speculazioni’ su una lingua in agonia. In *Il griko nel terzo millennio: ‘Speculazioni’ su una lingua in agonia*, ed. Antonio Romano and Piersaverio Marra, 49–100. Lecce: Il Laboratorio.

Martino, A. (1980). “L’isola grecanica nel Aspromonte. Aspetti socio-linguistici”, in: F. Albano Leoni (ed.), *I dialetti e le lingue delle mi-noranze di fronte a l’Italiano. Atti del XI congresso internazionale di studi. Cagliari 27-30 Maggio 1977*. Rome: Bulzoni, pp. 305-41.

Μαυροφρύδης: Δ. Μαυροφρύδη, *Δοκίμιον Ιστορίας τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης*. Σμύρνη 1871.

Μαυρομάτης Γ. Κ., *Ἰωάννης Ὀλόκαλος, νοτάριος Ἱεράπετρας. Κατάστιχο (1496–1543)*. Venice 1994 [Ἑλληνολατικὴ Ἀνατολή – Oriens Graecolatinus, 1].

McMahon, A. (1994). *Understanding Language Change*. Cambridge: Cambridge University Press.

Melissaropoulou, D., C. Themistocleous, S. Tsiplakou, and S. Tsolakidis (2011). ‘The Present Perfect in Cypriot Greek revisited’. In A. Peter, J.C. Reina & G. Kaufmann (eds.), *Language*

Variation-European Perspectives IV: Selected papers from the Sixth International Conference on Language Variation in Europe (ICLaVE 6). Amsterdam: John Benjamins, 159-72.

Ménager, L. R. (1957). 'Notes et documents sur quelques monastères de Calabre à l' époque normande'. *Byzantinische Zeitschrift* 50:7-30, 321-61.

Μέναρδος, Σ. (1969). *Κυπριακή Γραμματική. Γ Ρήματα*. Γλωσσικά Μελέται. Nicosia: Cyprus Centre for Scientific Research.

Μηνάς, Κ., (1994). *Η γλώσσα των δημοσιευμένων μεσαιωνικών ελληνικών εγγράφων της Κάτω Ιταλίας και της Σικελίας*. Αθήνα: Ακαδημία Αθηνών.

Miklosich F. – Müller J., *Acta et diplomata Graeca medii aevi: sacra et profana, collecta et edita*, 6 vols. Vienna 1860–1890.

Minniti-Gonia D. (1992). "Οι θεωρίες για την προέλευση του ελληνικού ιδιώματος της Καλαβρίας", *Parousia* 8, 17-24.

Morosi, Giuseppe, 1870. *Studi sui dialetti greci della Terra d'Otranto: preceduto da una raccolta di canti, leggende, proverbi e indovinelli nei dialetti medesimi*. Lecce: Tip. Editrice Salentina.

Moser, A. 1988. *The History of Perfect Periphrases in Greek*. Διδ. Διατρ., University of Cambridge.

Μόζερ, Α. (1993). ' Γραμματικοποίηση και βοηθητικά ρήματα'. *Μελέτες για την Ελληνική Γλώσσα: Πρακτικά της 14^{ης} συνάντησης του Τομέα Γλωσσολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης, 27-29 Απριλίου 1993*, Θεσσαλονίκη, 161-75.

Μόζερ, Α. (2002). *Μετοχές, γενunδία, -ontas. Χρονos ce apopsi (Participles, gerunds, -ontas. Tense and aspect)*. In Ch. Clairis (Ed.), *Recherches en linguistique grecque. Actes du 5e colloque international de linguistique grecque. Sorbonne, 13-15 Septembre 2001* (Vol. II) (pp. 111-114). Paris: L' Harmattan.

Μόζερ Α., *Άποψη και χρόνος στην ιστορία της ελληνικής*. Athens 2009 [Παρουσία, Παράρτημα 77].

Μπουμπουλίδης, Φ. (1946). *Η μετοχή στα Νεοελληνικά*. Αθήνα.

Nagy, K. Ripetizione del verbo nel dialetto napoletano, in *Repetita iuvant, perseverare diabolicum: un approccio multidisciplinare alla ripetizione* a cura di D. Mastrantonio, V. Bianchi, M. Marrucci, O. Paris, I. Abdelsayed, M. Bellinzona, Edizioni Università per Stranieri di Siena, Siena, 2023.

Νάκας, Α. (1991). Για ti metoçi ce to rimatiko epiθeto se -tos opos emfanizete stin Cini Nea Ellinici ce tis ðialektus (On the participle and the verbal adjective in -tos as it appears in Standard Modern Greek and its dialects). In B. A. Nakas (Ed.), *Γλωσσολογικά* (pp. 177–204). Athens: Smili.

Nicholas, Nick, 2001. ‘A survey of modern Greek dialectal complementation’, in Angela Ralli, Brian D. Joseph & M. Janse (eds.), *Proceedings of the second international conference of Modern Greek Dialects and Linguistic Theory*. Patras: Laboratory of Modern Greek Dialects, University of Patras, 193–206.

Πάγκαλος, Γ. 1955. *Περί του γλωσσικού ιδιώματος της Κρήτης*. 1^{ος} τόμος. Αθήνα.

Panagiotidis, E. P. (2010). Nonargumental Mixed Projections. *Syntax* 13:2, 165-182.

Παπαδόπουλος, Α. (1926). *Γραμματική των βορείων ιδιωμάτων της νέας ελληνικής γλώσσας*. Αθήνα: Εκδόσεις Σακελλάριος.

Parlangeli, O. (1953). ‘Sui dialetti romanzi e romaici del Salento’, *Memorie dell’ Istituto Lombardo di Scienze e Lettere (Classe de Lettere)* 25, 93-118.

Pellegrini, G. B. (1977). *Carta dei dialetti d’Italia*. Pisa: Pacini.

Pernot, U. (1934). *Introduction a l’etude du dialecte Tsakonien*. Paris: Les Belles Lettres.

Petroroulou, Ch. (1995). Πετροπούλου, Χ., “Γλώσσα και διάλεκτος στην ελληνόφωνη περιοχή της Καλαβρίας: όψεις γλωσσικές και πολιτισμικές”, *Γλώσσα* 35, 32-51.

Philippaki-Warbuton, I., & Spyropoulos, V. (2002). ‘Subject’ and EPP in Greek: The discontinuous subject hypothesis. *Journal of Greek Linguistics*, 2(1), 149-186.

Profili, O. (1983). *Le parler grico de Corigliano d’Otranto. Phenomenes d’interference entre ce parler grec et les parlers romans environnants, ainsi qu’avec l’italien*. Διδακτορική διατριβή, Universite des Langues et Lettres, Γκρενόμπλ.

Profili, Olga. 1985. La romanisation d’un parler grec de l’Italie du Sud par les parlers romans environnants. In *Actes du XVIIe congrès international de linguistique et de philologie romanes*, 129–139. Aix-en-Provence: Université de Provence.

Προφίλη, Ο. (1999a). Η Ελληνική στην Νότια Ιταλία. Στο *Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής γλώσσας*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης et al., 31-38.

Προφίλη, Ο. (1999b). Η αναζωογόνηση της Grico στην Grecia Salentina. Στο *Διαλεκτικοί θύλακοι της ελληνικής γλώσσας*, επιμ. Α.-Φ. Χριστίδης et al., 47-54.

Ralli, A. (2006). Syntactic and Morphosyntactic Phenomena in Modern Greek Dialects. *The State of the Art. Journal of Greek Linguistics* 7: 121-159.

Ράλλη, Α., Μελισσαροπούλου, Δ., & Τσολακίδης, Σ. (2007). Ο παρακείμενος στη νέα ελληνική και στις διαλέκτους: παρατηρήσεις για τη μορφή και την εξέλιξή του.

Ralli, A. (2012). ‘Morphology in language contact: verbal loanblend formation in Asia Minor Greek (Aivaliot)’. In T. Stolz, M. Vanhove, H. Otsuka, and A. Urdze (Eds.), *Morphologies in contact*. Berlin: Akademie Verlag, 177-93.

Ράλλη, Α., Μελισσαροπούλου, Δ., & Τσολακίδης, Σ. (2019). Η μορφή και η λειτουργία του Υπερσυντέλικου (Α') στις νεοελληνικές διαλέκτους Ε. *Modern Greek Dialects and Linguistics Theory*, 7(1), 206-217.

Remberger, Eva-Maria. 2011. Morfosintassi verbale dei dialetti neogreci in Calabria. In *L'influsso dell'italiano sul sistema del verbo delle lingue minoritarie. Resistenza e mutamento nella morfologia e nella sintassi*, ed. Walter Breu, 123–148. Bochum: Universitätsverlag Dr. N. Brockmeyer.

Rohlf, G. 1950. *Historische Grammatik der unteritalienischen Gräzität*. Μόναχο, Bayerische Akademie der Wissenschaften.

Rohlf, G. (1972). *Nuovi scavi linguistici nell'antica Magna Grecia*. New edition. Galatina: Congedo.

Rohlf, G. (ed.) [1972] (1997). *Studi e ricerche su lingua e dialetti d'Italia*, Florence: Sansoni.

Rohlf, Gerhard. [1972] 1997b. Persistenza della grecità nell'Italia meridionale. In *Studi e ricerche su lingua e dialetti d'Italia*, ed. Gerhard Rohlf, 231–245.

Rohlf, Gerhard, 1977. *Grammatica storica dei dialetti italogreci*. München: C.H. Beck.

Romano, Antonio. 2008. Riflessioni preliminari sulla situazione linguistica della Grecia Salentina. In *Il griko nel terzo millennio: 'Speculazioni' su una lingua in agonia*, ed. Antonio Romano and Piersaverio Marra, 13–47. Lecce: Il Laboratorio.

Rydå, S. (1988). *Present and Aorist Participles in Contemporary Greek Newspapers* (Dissertationes Neohellenicae Universitatis Stockholmiensis 2). Stockholm.

Sanguin, D. (1993). “Les minorités ethnolinguistiques de la Republique Italienne”, in: D. Sanguin (ed.), *Les minorités ethnolinguistiques en Europe*, Paris: L'Harmattan, pp. 163-8.

Schifano, Norma, 2015. 'The paradigmatic instantiation of TAM: A novel approach to Romance verb-movement', in *Enoch Aboh, Jeannette Schaeffer & Petra Sleeman (eds.), Romance languages and linguistic theory 2013. Selected papers from 'Going Romance' Amsterdam 2013*. Amsterdam: John Benjamins, 83–102.

Schifano, Norma, 2016. 'Le lingue romanze: Verso una cartografia del movimento del verbo', in *Eva Buchi, Jean-Paul Cheveau & Jean-Marie Pierrel (eds.), Actes du XXVIIe Congrès international de linguistique et de philologie romanes (Nancy, 15–20 juillet 2013), Volume 1*. EliPhi: Strasbourg, 581–592.

Schifano, Norma, 2018. *Verb Movement in Romance: A Comparative Study*. Oxford: Oxford University Press.

Scutt, C. A. (1912). 'The Tsakonian Dialect'. *The Annual of the British School at Athens* 19:133-73.

Seriani, L. and Trifone, R. (eds.) (1994). *Storia della lingua italiana. Vol. III: Le altre lingue*. Turin: Einaudi.

Siapkaras-Pitsillides, Themis, 1975. *Le Pétrarquisme en Chypre: Poèmes d'amour en dialecte chypriote d'après un manuscrit du xvie siècle. Texte établi et traduit avec le concours de Hubert Pernot*. Athens: Institut français d'Athènes.

Sobrero, A., Maglietta, A., 2005. Politica linguistica e presenza del grico in Salento, oggi. In: *Guardiano, C., et al. (Eds.), Lingue, istituzioni, territori. Riflessioni teoriche, proposte metodologiche ed esperienze di politica linguistica. Atti del XXXVIII congresso internazionale della Società di Linguistica Italiana*. Bulzoni, Roma, pp. 209--226.

Spanò Bolandi, D. (1965). *La greicità bizantina e i suoi riflessi geogra-fici nell'Italia meridionale e insulare*. Pisa: Libreria Goliardica.

Spyropoulos, V. & I. Philippaki-Warburton (2001). "Subject" and EPP in Greek. *Journal of Greek Linguistics*, 2, 149–186.

- Squartini, Mario, 1998. *Verbal periphrases in Romance: aspect, actionality, and grammaticalization*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Squillaci, Maria Olimpia, 2016. *When Greek meets Romance. A morphosyntactic investigation of language contact in Aspromonte* (dissertation). Cambridge: University of Cambridge.
- Squillaci, Maria Olimpia, 2017. *When Greek meets Romance: A morphosyntactic investigation of language contact in Aspromonte*. PhD thesis. Trinity College. Dublin.
- Stamuli, M.F. (2008). *Morte di lingua e variazione lessicale nel greco di Calabria. Tre profili dalla bovesìa*. Doctoral thesis, Università degli Studi di Napoli 'Federico II'.
- Stehl, Thomas, 1988. 'Aree linguistiche XI. Puglia e Salento', in *Günter Holtus, Michael Metzeltin & Christian Schmitt (eds.), Lexikon der romanistischen Linguistik 4*, 695–715. Tübingen: Niemeyer.
- Συμεωνίδης Σ. Μ., «Ανέκδοτα νομικά έγγραφα Σίφνου», *Σιφνιακά* 2 (1992) 103–40.
- Tabachovitz D., *Sprachliche und textkritische Studien zur Chronik des Theophanes Confessor*. Inauguraldissertation. Uppsala 1926.
- Tantalou, N. 2004. Gerunds in Modern Greek. Ms., John Hopkins University.
- Telmon, T. (1992). *Le minoranze linguistiche in Italia*. Turin: Edizione dell'Orso.
- Tommasi, Salvatore, 2001. *Katalisti o Kosmo. Tra passato e presente. Lingua, tradizione e folklore nella Grecia Salentina. Materiali per un seminario sul griko 1995–1996*. Galatina: Editrice Salentina.
- Tommasi, Salvatore, 2009. *Alia loja. Traùdia*. Galatina: Editrice Salentina.
- Torcolacci, G., & Livadara, A. I. (2019). The nature of infinitives in Griko-Greek dialects of Southern Italy. *Modern Greek Dialects and Linguistics Theory*, 7(1), 193-205.

Τριανταφυλλίδης, Μ. et al. (1941). *Neolinici Gramatici tis Dimotikis* (Modern Greek Grammar of the Demotic language). Athens: OESV.

Trincherà F., *Syllabus Graecarum membranarum quae partim Neapoli in maiori tabulario et primaria bibliotheca partim in Casinensi Coenobio ac Cavensi et in episcopali tabulario Neritino iamdiu delitescerent*. Naples 1865, reprinted Sala Bolognese 1978.

Tsimpli, I. M. (2000). Gerunds in Greek. *Journal of Greek Linguistics*, 1(1), 133-169.

Tsoulas, G. (1996). Notes on Temporal Interpretation and Control in Modern Greek Gerunds. *York Papers in Linguistics*, 17, 441-470.

Τζάρτζανος, Α. (1946). *Νεοελληνική Σύνταξις (της κοινής δημοτικής)*, τομ. Ι. Αθήνα.

Τζάρτζανος, Α. (1989). *Neolinici Sintaksis tis Cinis dimotikis* (Modern Greek Syntax of Standard Demotic). Thessaloniki: Kyriakidis (2nd edition).

Violi, F. (2004). *Grammatica. Sintassi e lessico della lingua grecocalabra*. Reggio Calabria: Iiriti Editore.

Χατζιδάκις Γ. Ν., *Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά*. 2 vols. Athens 1905–1907. Reprinted Athens 1997, Athens 2010.

Χατζιδάκις, Γ. – ΜΝΕ: *Μεσαιωνικά και Νέα Έλληνικά*. Τόμ. 1, 1915, Τόμ. 2, 1917.